

INSTYTUT PSYCHIATRII I NEUROLOGII

Janusz Sierosławski

**UŻYWANIE ALKOHOLU I NARKOTYKÓW
PRZEZ MŁODZIEŻ SZKOLNĄ**

**RAPORT Z OGÓLNOPOLSKICH BADAŃ ANKIETOWYCH
ZREALIZOWANYCH W 2007 R.**

**EUROPEJSKI PROGRAM
BADAŃ ANKIETOWYCH W SZKOŁACH
ESPAD**

WARSZAWA 2007

Badanie zostało sfinansowane przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii i
Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	3
CEL BADANIA	4
POPULACJA I PRÓBA	5
PROCEDURA BADAWCZA	7
WYNIKI	8
Palenie tytoniu	9
Picie napojów alkoholowych	13
Używanie innych substancji psychoaktywnych	43
Problemy związane z używaniem substancji	67
Dostępność substancji psychoaktywnych	74
Ryzyko związane z używaniem substancji psychoaktywnych w opiniach badanych	90
Używanie substancji psychoaktywnych w otoczeniu badanych	98
Potępienie używania poszczególnych substancji	105
Rodzice a używanie substancji przez młodzież	109
Wiarygodność wyników.....	113
Profilaktyka a używanie substancji.....	115
PODSUMOWANIE	121
WNIOSKI I REKOMENDACJE	125

WPROWADZENIE

W Polsce, w ciągu ostatnich dwudziestu lat, przeprowadzono wiele lokalnych i regionalnych badań ankietowych wśród młodzieży szkolnej na temat używania różnych substancji psychoaktywnych. Zrealizowano również kilka badań na próbach ogólnopolskich. Badania te, z nielicznymi wyjątkami, prowadzone były przez różne zespoły badawcze, przy użyciu nieporównywalnych kwestionariuszy, na różnie zdefiniowanych populacjach, przy odmiennych sposobach doboru próby. Nie pozwalają one zatem, w przeważającej większości, na śledzenie trendów w rozwoju zjawiska, czy jego terytorialnego zróżnicowania. Trudne jest również znalezienie odniesień międzynarodowych przy próbach oceny polskiej sceny lekowej. Ogólny obraz jaki wyłania się z analizy tych badań to niższy, niż w państwach Zachodniej Europy poziom rozpowszechnienia zjawiska oraz rosnący w poprzednich latach trend w jego rozwoju.

Idea paneuropejskiej współpracy w badaniach szkolnych na temat używania substancji psychoaktywnych powstała wśród badaczy tej problematyki skupionych wokół Rady Europy (Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs - Pompidou Group). Sprowadza się ona do uzgodnienia i na ile to możliwe wystandaryzowania metodologicznych warunków badań w różnych krajach, tak aby ich wyniki uczynić maksymalnie porównywalnymi. Badania zainicjowane przez tę grupę przyjęły formę wieloletniego programu badawczego zatytułowanego: „European School Survey Project on Alcohol and Drugs” (ESPAD) i prowadzone są co cztery lata według tych samych wystandaryzowanych technik, co umożliwia porównywalność nie tylko w przestrzeni ale i w czasie. Polska włączając się do tego projektu uzyskała możliwość śledzenia zarówno rozmiarów zjawiska jak i jego trendów rozwojowych na szerokim tle sytuacji w Europie i w poszczególnych jej krajach.

Jak pokazały wyniki dotychczasowych badań ogólnopolskich picie alkoholu przez młodzież stało się niemal statystyczną normą. Używanie substancji nielegalnych stawało się coraz bardziej widocznym problemem. Pod względem rozpowszechnienia używania leków uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza polskie piętnasto-szesnastolatki plasują się na pierwszym miejscu w Europie. Wszystkie te napawające niepokojem zjawiska podlegają nierównej dystrybucji na terenie kraju. Generalnie bardziej rozpowszechnione są w wielkich miastach, mniej powszechne w małych miejscowościach. Na zróżnicowania związane ze stopniem urbanizacji nakładają się zróżnicowania regionalne. Zarówno ogólna strategia zapobiegawcza, jak konkretne działania profilaktyczne podejmowane zarówno w skali kraju, jak i na poziomie regionalnym i lokalnym wymagają wiedzy o rozmiarach i trendach w rozwoju zjawiska, stąd potrzeba podejmowania także badań w skali lokalnej i regionalnej.

CEL BADANIA

Badanie miało na celu przede wszystkim pomiar natężenia zjawiska używania przez młodzież substancji psychoaktywnych. Podstawowymi pytaniami badawczymi były zatem pytania o liczby młodych ludzi, którzy mieli doświadczenia z tego typu substancjami oraz o stopień nasilenia tych doświadczeń. Celem badania była jednak również próba identyfikacji i pomiaru czynników wpływających na rozmiary zjawiska, zarówno po stronie popytu jak podaży. W badaniu poruszono zatem takie kwestie, jak dostępność substancji psychoaktywnych, zarówno w wymiarze fizycznym jak psychologicznym, gotowość do podjęcia prób z tymi środkami, przekonania na temat ich szkodliwości, doświadczenia w zakresie problemów związanych z ich używaniem.

Wszystkie te kwestie zostały poddane pomiarowi ilościowemu w celu dokonania oszacowań dla młodzieży całego kraju i porównania z wynikami badań ESPAD z 1995 r., 1999 r. i 2003 r.

POPULACJA I PRÓBA

Założono objęcie badaniem, przede wszystkim, dwóch kohort młodzieży – młodzież urodzoną w 1991 roku (wiek: 15-16 lat w momencie badania) i 1989 r. (wiek: 17-18 lat w momencie badania). Podejście kohortowe, przy zdefiniowaniu kohorty przez rok urodzenia, podyktowane było względami międzynarodowej porównywalności. Przy silnym zróżnicowaniu systemów szkolnych w Europie rok urodzenia jest jedynym wspólnym kryterium zapewniającym porównywalność badanych populacji. Założono, że 95% tej młodzieży uczęszcza do szkół, w zdecydowanej większości do trzecich klas gimnazjów i drugich klas szkół ponadgimnazjalnych (licea ogólnokształcące, licea profilowane, technika, zasadnicze szkoły zawodowe). W związku z tym próba badawcza została pobrana spośród młodzieży szkolnej z tych typów szkół i poziomów klas.

Jednostką losowania była klasa szkolna, próba miała zatem charakter klastrowo-warstwowy. Schemat doboru zakładał losowy dobór dwustopniowy. Najpierw losowano szkoły, a następnie klasy. Szkoły były losowane z prawdopodobieństwami proporcjonalnymi do liczby klas, tak aby wszystkie klasy miały jednakowe szanse znalezienia się w próbie, niezależnie od wielkości szkoły, z której pochodzą. Klasy dobierane były w losowaniu prostym, po jednej z każdej z wylosowanych szkół. W klasach badaniu poddawano wszystkich obecnych w tym czasie uczniów, niezależnie od roku urodzenia.

Założono objęcie badaniem próby o wielkości ok. 9000 uczniów, tj. ok. 360 klas szkolnych z obu poziomów nauczania. Schemat losowania przewidywał równomierny rozkład próby w kraju przy maksymalnym jej rozproszeniu. Operatem losowania była lista szkół MEN zawierająca informacje o liczbie klas trzecich w gimnazjach oraz drugich w szkołach ponadgimnazjalnych.

Z wylosowanych 390 szkół 9 szkół odmówiło udziału w badaniu (4 gimnazja i 5 szkół ponadgimnazjalnych) i zostały one zastąpione innymi dolosowanymi szkołami tego samego typu. Ponadto w 23 szkołach wylosowane klasy

okazały się niedostępne (wycieczki, praktyki itp.). Klasy te zostały zastąpione innymi klasami w tych samych szkołach w wyniku ponownego losowania. Wskaźnik wykonania próby wynosił 84%. Nie zdarzały się przypadki indywidualnych odmów uczniów udziału w badaniu.

Ze względu na znaczne zmiany w kwestionariuszu wprowadzone na ostatnim spotkaniu międzynarodowym badaczy ESPAD pojawiło się niebezpieczeństwo utraty porównywalności wyników obecnego badania z wynikami badań poprzednich. Kwestionariusz uległ znacznej redukcji, przekonstruowaniu bloków i co za tym idzie zmianie kolejności pytań. Ponadto niektóre z pytań także uległy przeformułowaniu (obie wersje kwestionariusza stanowią załącznik do raportu). Aby mieć pewność, co do zachowania porównywalności wyników, próba w obecnym badaniu została losowo podzielona na dwie części: w pierwszej – badanie zrealizowano z zastosowaniem wersji kwestionariusza używanego w badaniu z 2003 r., w drugiej zaś – nowego kwestionariusza opracowanego dla obecnego badania. Dane zebrane przy użyciu kwestionariusza w wersji z 2003 r. zapewniają pełną porównywalność wyników z badaniami ESPAD z lat poprzednich, dlatego też stały się podstawą tego raportu.

Badaniami wedle tego kwestionariusza objęto 2231 uczniów trzecich klas gimnazjów oraz 2249 uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Wśród gimnazjalistów 47,2% stanowiły dziewczęta, zaś 52,8% - chłopcy. W grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych było 48,3% chłopców oraz 51,7 dziewcząt. Zastosowana w badaniu wielkość próby przy opisanej wyżej metodzie jej losowania pozwala na uzyskanie reprezentatywności statystycznej nie tylko na poziomie badanych kohort, ale także osobno dla dziewcząt i chłopców w ramach każdej kohorty.

Wyniki prezentowane w raporcie obejmują nie tylko młodzież urodzoną w 1991 r. oraz w 1989 r., ale wszystkich uczniów trzecich klas gimnazjów i drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Na potrzeby porównań międzynarodowych eliminowani z próby są uczniowie drugorocznicy oraz ci, którzy wcześniej rozpoczęli karierę szkolną. Stąd wyniki prezentowane w

raportach krajowych zwykle nieznacznie odbiegają od wyników publikowanych w raportach europejskich. Na potrzeby śledzenia trendów na poziomie kraju badane populacje definiowane są poprzez uczęszczanie do trzecich klas gimnazjów bądź drugich klas szkół ponadgimnazjalnych.

Badaniami z zastosowaniem nowego kwestionariusza objęto 2228 uczniów trzecich klas gimnazjów oraz 2251 uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Dane uzyskane z badania nowym kwestionariuszem stanowią polski wkład do zbioru danych europejskich, który dostarczy podstaw do opracowanie raportu europejskiego. Ponadto zostaną one wykorzystane do analiz metodologicznych zmierzających do określenia skali wpływu przeformułowania narzędzia badawczego na wyniki badania.

PROCEDURA BADAWCZA

Badanie zostało realizowane metodą ankiety audytoryjnej przez zespół ankieterów rekrutujący się spoza systemu oświaty i wychowania. Jako ankieterzy byli zatrudniani przede wszystkim ludzie młodzi, głównie studenci, o łatwym kontakcie z młodzieżą szkolną. Ankieterzy zostali przeszkoleni oraz wyposażeni w szczegółową pisemną instrukcję. Do ich zadań, poza przeprowadzeniem badania w klasie, należało przygotowanie raportu zawierającego, obok opisu realizacji badania, informacje o klasie oraz o uczniach nieobecnych w trakcie badania. Praca ankieterów była wrywkowo kontrolowana przez koordynatora.

Nawiązanie kontaktu z wylosowanymi szkołami należało do obowiązków ankietera. Udział szkoły w badaniu negocjowany był także bezpośrednio przez ankietera.

W procedurze badania położono bardzo duży nacisk na zapewnienie respondentom maksimum poczucia bezpieczeństwa oraz pełnej anonimowości. Służyły temu:

- wymóg nieobecności nauczyciela w klasie w trakcie badania,

- reguły postępowania ankietera (np. nie mógł on chodzić po klasie i zaglądać uczniom w kwestionariusze),
- specjalna procedura zwrotu wypełnionego kwestionariusza polegająca na umieszczeniu go przez ucznia w kopercie, a następnie zaklejeniu jej.

Uczniowie w instrukcji otrzymali zapewnienie o pełnej anonimowości badań, zarówno na poziomie pojedynczych uczniów, jak również całej szkoły. Oznacza to, że tajemnicą objęte są również wyniki na poziomie szkół.

Ankieterzy po sprawdzeniu kompletności materiałów przekazywali je do Instytutu za pośrednictwem instruktorów lokalnych. Ankiety po zarejestrowaniu zostały poddane procedurze sprawdzenia. W jej efekcie wyeliminowano 38 kwestionariuszy, co do których była pewność, że respondenci nie potraktowali badania poważnie. Następnie założono i zweryfikowano zbiór danych. Obliczenia wyników badania zostały wykonane za pomocą pakietu statystycznego SPSS for Windows ver. 14. Nie stosowano procedury ważenia wyników, bowiem inaczej niż w poprzednich badaniach do zbioru danych ogólnopolskich nie włączano danych z prób lokalnych.

WYNIKI

Prezentację wyników rozpoczniemy od rozpowszechnienia używania różnych substancji psychoaktywnych: najpierw tytoniu, potem napojów alkoholowych a w końcu pozostałych środków, w tym nielegalnych. Następnie przytoczymy wyniki odnoszące się do problemów jakich doświadcza młodzież w związku z używaniem substancji. Następnie zajmiemy się kwestią dostępności poszczególnych substancji. W dalszej kolejności omówimy opinie o szkodliwości używania poszczególnych substancji oraz oceny badanych odnoszące się do rozmiarów sięgania po nie w ich najbliższym otoczeniu. Następnie zobaczymy, jaki stosunek do używania substancji przez uczniów mają ich rodzice. Na koniec spróbujemy przybliżyć odpowiedź na pytanie o globalny efekt szkolnej aktywności profilaktycznej.

Palenie tytoniu

Rozpowszechnienie palenia tytoniu było badane w dwóch wymiarach czasowych - całego życia respondenta oraz ostatnich 30 dni przed badaniem. Pierwszy z nich pozwala na ustalenie zasięgu zjawiska eksperymentowania z tą substancją, tzn. podejmowania prób palenia tytoniu. Drugi przydatny jest do uchwycenie rozmiarów grupy aktualnie palących, a także palących okazjonalnie lub regularnie.

Dane na temat doświadczeń z paleniem tytoniu zebranych na przestrzeni całego życia zawiera tabela 1.

Tabela 1. Palenie tytoniu

poziom klasy		2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie palił	33,3	46,9
	1-2 razy	15,5	16,1
	3-5 razy	8,2	7,5
	6-9 razy	5,6	4,6
	10-19 razy	5,7	4,6
	20-39 razy	4,8	4,1
	40 razy lub więcej	27,0	16,3
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie palił	22,7	32,1
	1-2 razy	12,3	15,8
	3-5 razy	8,1	8,2
	6-9 razy	4,7	5,3
	10-19 razy	6,4	4,9
	20-39 razy	5,0	5,0
	40 razy lub więcej	40,7	28,7

W czasie całego życia, jakiegokolwiek doświadczenia z paleniem miało 53,1% uczniów klas trzecich gimnazjów i 67,9% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych. Wśród uczniów, którzy podejmowali próby palenia można wyróżnić frakcję osób, które paliły nie więcej niż 5 razy w swoim życiu. Frakcja ta liczy 23,6% młodszych i 24,0% starszych. Jednocześnie 16,3% z pierwszej grupy i 28,7% z drugiej paliło 40 razy lub więcej. Te ostatnie frakcje badanych, to osoby, których palenie wyszło poza fazę eksperymentowania. Porównanie wyników z 2007 r. z wynikami z 2003 wskazuje na znaczny spadek odsetka uczniów, którzy mają doświadczenia z paleniem tytoniu. Palenie tytoniu okazało się być zróżnicowane ze względu na płeć badanych (tabela 2).

Tabela 2. Palenie tytoniu wg płci

poziom klasy		Chłopcy		Dziewczęta	
		2003	2007	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie palił	28,4	45,0	37,9	48,8
	1-2 razy	13,9	17,1	17,0	15,2
	3-5 razy	7,9	7,6	8,5	7,4
	6-9 razy	5,3	4,2	5,8	4,9
	10-19 razy	6,0	3,6	5,4	5,6
	20-39 razy	5,4	3,5	4,3	4,4
	40 razy lub więcej	33,1	19,0	21,1	13,7
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie palił	20,3	32,0	25,3	32,5
	1-2 razy	11,3	14,3	13,3	17,2
	3-5 razy	7,5	8,0	8,9	8,3
	6-9 razy	4,3	5,1	5,1	5,4
	10-19 razy	5,8	4,5	7,1	5,2
	20-39 razy	4,8	5,6	5,3	4,4
	40 razy lub więcej	46,1	30,4	35,0	26,9

Jeszcze w 2003 r. zarówno wśród uczniów młodszych jak i starszych więcej doświadczeń zebrali chłopcy niż dziewczęta. W wyższym też odsetku chłopcy palili 40 razy i więcej. W 2007 r. doszło do zrównania się odsetków palących kiedykolwiek wśród starszych uczniów, wśród młodszych zaś przewaga chłopców na dziewczętami wyraźnie zmalała. Stało się tak za sprawą większego spadku odsetków chłopców podejmujących palenie, niż analogicznego odsetka wśród dziewcząt.

W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 21,7% piętnasto-szesnastolatków i 35,0% siedemnasto-osiemnastolatków (tabela 3).

Tabela 3. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni

poziom klasy		2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nie	67,9	78,3
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,7	6,4
	Mniej niż 1 papieros dziennie	4,0	2,7
	1-5 papierosów dziennie	10,2	5,8
	6-10 papierosów dziennie	6,2	3,5
	11-20 papierosów dziennie	3,0	1,8
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,0	1,5
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie	55,7	65,0
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,9	8,0
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,9	3,5
	1-5 papierosów dziennie	11,3	10,8
	6-10 papierosów dziennie	12,7	6,9
	11-20 papierosów dziennie	7,0	4,1
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,4	1,7

Wśród nich, odnotowujemy znaczne zróżnicowanie pod względem nasilenia palenia. Badani z obu poziomów nauczania w podobnych odsetkach zaliczali się do grupy palących rzadziej niż raz dziennie (9,1% uczniowie z młodszej kohorty i 11,5% uczniowie ze starszej kohorty). Niższe odsetki palących codziennie w ilości przekraczającej 10 papierosów dziennie odnotowano wśród uczniów gimnazjów – 3,3% niż wśród młodzieży ze starszych klas – 5,8%.

Generalnie jak pokazują cytowane wyniki większość badanej młodzieży podejmuje próby palenia tytoniu. Natomiast regularne, częste palenie jest udziałem bez porównania mniejszej części młodych ludzi. Warto też zauważyć, że odsetki uczniów palących w czasie ostatnich 30 dni wyraźnie spadły w stosunku do 2003 r. Zmniejszyło się także rozpowszechnienie codziennego palenia w ilości co najmniej 10 papierosów w ciągu doby. Prawidłowości te dotyczą zarówno gimnazjalistów, jak uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Rozpowszechnienie palenia względnie regularnego okazało się być zależne od płci zarówno wśród młodszej, jak i wśród starszej młodzieży (tabela 4).

W klasach trzecich gimnazjów przynajmniej raz w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 19,9% dziewcząt oraz 23,2% chłopców. Codzienne palenie w ilościach przekraczających 10 papierosów dziennie deklarowało 2,9% dziewcząt i 4,0% chłopców.

W klasach drugich szkół z poziomu ponadgimnazjalnego w czasie ostatnich 30 dni paliło 33,8% dziewcząt oraz 36,0% chłopców. Odsetki palących codziennie ponad 10 papierosów wynoszą dla dziewcząt 4,1% i dla chłopców 7,5%.

Analiza zmian w latach 2003-2007 w zakresie palenia tytoniu w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wykazuje spadek zarówno wśród dziewcząt jak i wśród chłopców, tyle że wśród tych ostatnich jest on silniejszy. W efekcie odsetki palących chłopców w gimnazjach są już tylko o 16% większe niż analogiczne odsetki dziewcząt podczas gdy w 2003 r. były większe o 35%. W szkołach ponadgimnazjalnych odsetki palących w grupie chłopców są już tylko o 6% większe niż w grupie dziewcząt.

Tabela 4. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni wg płci

poziom klasy		Chłopcy		Dziewczęta	
		2003	2007	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nie	63,3	76,8	72,6	80,1
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,6	6,4	6,8	6,4
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,7	2,5	4,3	2,7
	1-5 papierosów dziennie	11,4	5,7	9,0	5,8
	6-10 papierosów dziennie	8,3	4,5	4,1	2,4
	11-20 papierosów dziennie	4,2	2,3	1,7	1,4
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,6	1,7	1,4	1,2
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie	52,4	64,0	59,3	66,2
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,2	7,0	7,6	8,9
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,2	2,6	4,6	4,2
	1-5 papierosów dziennie	10,9	10,4	11,7	11,3
	6-10 papierosów dziennie	13,4	8,6	12,1	5,4
	11-20 papierosów dziennie	10,4	5,3	3,3	3,0
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	3,3	2,2	1,4	1,1

Wszystkie przytoczone wskaźniki ilustrują proces wyrównywania się rozpowszechnienia używania tytoniu wśród chłopców i wśród dziewcząt, z tym że jest on bardziej zaawansowany w starszej kohorcie niż w młodszej.

Picie napojów alkoholowych

Napoje alkoholowe okazały się najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży szkolnej, podobnie jak ma to miejsce w dorosłej części społeczeństwa. Próby picia ma za sobą 90,2% gimnazjalistów

z klas trzecich i 94,8% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych (tabela 5).

W czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem piło jakiegokolwiek napoje alkoholowe 78,9% młodszych uczniów i 92,0% uczniów starszych. Warto zauważyć, że odsetki konsumentów alkoholu, definiowanych jako osoby, które piły jakiegokolwiek napój alkoholowy w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem, w przypadku uczniów młodszych nie odbiegają znacznie od odsetków konsumentów stwierdzanych w badaniach na populacji osób dorosłych. W takich badaniach, zrealizowanych w 2002 r. odnotowano 86% tak zdefiniowanych konsumentów napojów alkoholowych.

Tabela 5. Picie napojów alkoholowych

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	92,8	90,3	92,5	90,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	77,3	82,0	84,9	78,9
	W czasie 30 dni przed badaniem	50,4	61,1	65,8	57,3
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	96,5	96,6	96,7	94,8
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	88,0	93,8	93,4	92,0
	W czasie 30 dni przed badaniem	65,6	78,1	78,9	79,5

Na tym tle nie dziwi wyższy odsetek konsumentów w klasach starszych - większość uczniów z tych klas w momencie badania była już pełnoletnia lub zbliżała się do wieku dorosłości. Niewiele niższy odsetek konsumentów alkoholu wśród uczniów klas trzecich gimnazjów - głównie piętnastolatków

wskazuje na przemiany obyczajowe w zakresie używania alkoholu przez młodzież i może budzić niepokój spoglądając na rzecz, czy to z perspektywy zdrowia publicznego, czy norm prawnych. Jak pokazują wyniki badania, wśród piętnastolatków picie alkoholu stało się normą, przynajmniej w sensie statystycznym.

Porównanie wyników odnoszących się do konsumpcji napojów alkoholowych w czasie ostatnich 12 miesięcy uzyskanych w 2007 r. z wynikami z 2003 r. wskazuje na spadek odsetka konsumentów wśród gimnazjalistów oraz w zasadzie stabilizację w grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Zestawienie wyników z 2003 r. z wynikami z 1999 r. wskazywało na lekki wzrost odsetka konsumentów napojów alkoholowych, wśród uczniów młodszych oraz stabilizację wśród uczniów starszych. Wzrost obserwowany w 2003 r. w młodszej grupie był mniejszy od wzrostu między 1999 r. i 1995. Trzeba dodać, że w starszej grupie w latach 1995-1999 r. także notowano zwiększenie się odsetka konsumentów alkoholu. W sumie oznacza to, że o ile w 2003 r. w odniesieniu do gimnazjalistów można było mówić o pojawieniu się tendencji stabilizacyjnej, to w 2007 r. zaznacza się tendencja spadkowa. W starszej grupie natomiast utrzymuje się tendencja stabilizacyjna.

Za wskaźnik względnie częstego używania alkoholu przyjęto picie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Jakiegokolwiek napoje alkoholowe w tym czasie piło 57,3% uczniów z grupy młodszej i 79,5% uczniów z grupy starszej. Trzeba przypomnieć, że badanie było realizowane w maju i czerwcu - okres ostatnich 30 dni przypadał zatem na kwiecień i maj, w zależności od tego kiedy, który z badanych wypełniał ankietę. Okres ten nie obejmował zatem świąt, karnawału, czy wakacji, które jak można przypuszczać szczególnie sprzyjają okazjom do picia.

Wyniki uzyskane w 2007 r. w zestawieniu z wynikami z 2003 r. wskazują na stabilizację odsetka często pijących w starszej grupie i spadek analogicznego odsetka w młodszej grupie. Warto zatem zauważyć, że wskaźnik częstego picia wykazuje podobną tendencję jak poprzednio analizowany .

Rozpowszechnienie picia alkoholu okazało się zróżnicowane ze względu na płeć tylko gdy analizujemy picie w czasie ostatnich 12 miesięcy i ostatnich 30 dni przed badaniem (tabele 6 i 7). Wartości wskaźnika picia kiedykolwiek w życiu dla chłopców i dziewcząt są niemal identyczne. Prawidłowość ta dotyczy zarówno piętnasto-szenastolatków jak i siedemnasto-osiemnastolatków. Znaczące różnice między chłopcami a dziewczętami pojawiają się gdy rozpatrujemy picie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Jednak nawet wyniki odnoszące się do częstego picia pokazują, że różnice między chłopcami a dziewczętami nie są zbyt wielkie. Nie przekraczają one wartości 7 punktów procentowych. Wyniki te zdają się wskazywać na postęp procesu emancypacji dziewcząt. Picie alkoholu w naszej kulturze, to raczej domena mężczyzn. Wśród dorosłych mieszkańców naszego kraju spotykamy wielokrotnie więcej niepijących kobiet, niż mężczyzn abstynentów. Wśród nastolatków proporcje te są niemal wyrównane.

W badaniach z 1995 r. w starszym roczniku rozpowszechnienie picia w czasie ostatnich 12 miesięcy było większe u chłopców niż u dziewcząt. Lata 1995-1999 przyniosły większy wzrost rozpowszechnienia picia wśród dziewcząt niż wśród chłopców i w efekcie różnice związane z płcią zatarły się. Można powiedzieć, że starsze dziewczęta dogoniły chłopców pod względem tego wskaźnika. W 2003 roku nie nastąpiły tu większe zmiany. W 2007 r. spadły odsetki konsumentów alkoholu zarówno wśród chłopców, jak i wśród dziewcząt. Spadło także rozpowszechnienie picia w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem w obu grupach płci wśród gimnazjalistów oraz wśród chłopców ze szkół ponadgimnazjalnych. Odsetki uczennic szkół ponadgimnazjalnych, które piły w czasie ostatnich 30 dni wzrosły. W efekcie pod względem tego wskaźnika dziewczęta wyraźnie zbliżyły się do chłopców. Podobny rezultat pojawił się w młodszej grupie, chociaż za sprawą spadku rozpowszechnienia zarówno wśród chłopców jak wśród dziewcząt.

Podsumowując w 2007 r. obserwujemy dalszy postęp w procesie zaniku różnic w rozpowszechnieniu picia związanych z płcią. Wydaje się, że można

traktować to jako jeden z sygnałów postępu w unifikacji stylów życia kobiet i mężczyzn w młodym pokoleniu.

Tabela 6. Picie napojów alkoholowych wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	94,4	93,1	93,7	91,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	80,9	86,2	87,5	80,1
	W czasie 30 dni przed badaniem	55,5	68,4	71,5	60,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	97,4	96,5	96,6	94,9
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	89,9	93,8	94,2	92,6
	W czasie 30 dni przed badaniem	72,8	82,5	84,6	82,9

Tabela 7. Picie napojów alkoholowych wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	91,2	87,6	91,4	89,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	73,8	78,0	82,5	77,8
	W czasie 30 dni przed badaniem	45,3	54,1	60,3	54,1
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	95,6	96,8	96,9	94,6
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	86,3	93,8	92,6	91,4
	W czasie 30 dni przed badaniem	58,8	74,3	73,2	76,1

Konsumpcję poszczególnych typów napojów alkoholowych prześledzimy na przykładzie doświadczeń alkoholowych zebranych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem (tabela 8). Zarówno w trzecich klasach gimnazjów, jak wśród młodzieży starszej najwyższe odsetki konsumentów ma piwo, na drugim miejscu jest wódka a dopiero na trzecim wino. Każdy z trzech typów napojów jest bardziej popularny w klasach ponadgimnazjalnych w porównaniu z klasami gimnazjalnymi.

Wódkę pił, co najmniej raz w ciągu ostatnich trzydziestu dni, mniej niż co trzeci badany gimnazjalista (30,3%) i co drugi uczeń szkoły wyższego poziomu (50,8%). Picie piwa zdarzyło się w tym czasie większości badanych, grubo ponad połowie gimnazjalistów (60,3%) i ponad trzem czwartych uczniów starszy (78,8%). Wino piła prawie jedna czwarta młodszej młodzieży (22,6%) objętej badaniem i niespełna jedna trzecia uczniów ze starszej grupy (31,0%).

Tabela 8. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Picie piwa	45,6	52,8	68,8	60,3
	Picie wina	32,8	24,4	23,7	22,6
	Picie wódki	29,9	25,0	36,7	30,3
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Picie piwa	55,9	66,2	78,6	78,8
	Picie wina	40,5	31,0	30,7	31,0
	Picie wódki	46,0	42,0	52,0	50,8

W latach 1995-2003, zarówno wśród gimnazjalistów, jak i uczniów szkół ponadgimnazjalnych obserwowaliśmy stały trend wzrostowy popularności piwa. W 2007 r. nastąpiło załamanie tej tendencji. W młodszej grupie uczniów odsetek spadł, w starszej zaś pozostał taki sam jak w 2003 r. Odsetki pijących

wino spadły w 1999 r. i od tego czasu nie uległy większym zmianom. Odsetek pijących wódkę po lekkim spadku w 1999 r., w 2003 r. istotnie wzrósł i to do poziomu większego niż w 1995 r.

W 2007 r. w młodszej grupie uczniów odsetki konsumentów piwa i wódki spadły, zaś wina pozostały na tym samym poziomie. W starszej grupie mamy do czynienia praktycznie ze stabilizacją popularności wszystkich trzech typów napojów alkoholowych. Wszystkie te zmiany jakie odnotowano na przestrzeni ostatnich 12 lat w niewielkim stopniu zachwiały hierarchią popularności poszczególnych trunków.

Płeć wprowadza istotne różnice w obrazie popularności poszczególnych trunków. W tabelach 9 i 10 zebrano dane o odsetkach chłopców i dziewcząt pijących każdy z trunków w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem.

W trzecich klasach gimnazjów, zarówno wśród chłopców jak i wśród dziewcząt na pierwszym miejscu jest piwo potem wódka i wino. Podobnie jest w klasach starszych.

W obu grupach w przypadku piwa i wódki odsetki pijących w czasie ostatnich 30 dni są wyższe wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Tabela 9. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Picie piwa	58,2	59,3	76,0	64,7
	Picie wina	34,5	30,3	25,5	21,6
	Picie wódki	35,7	32,7	45,1	35,5
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Picie piwa	72,6	73,5	85,4	83,9
	Picie wina	38,7	32,8	31,4	28,5
	Picie wódki	54,1	51,2	60,4	59,8

Tabela 10. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Picie piwa	32,8	45,2	62,1	56,1
	Picie wina	31,0	16,9	21,9	23,1
	Picie wódki	24,2	14,9	28,7	25,5
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Picie piwa	39,7	59,3	71,7	73,9
	Picie wina	41,6	29,2	29,9	33,1
	Picie wódki	37,7	33,2	43,3	42,5

W przypadku wina dziewczęta nieco częściej niż chłopcy zaliczają się do pijących w czasie ostatnich 30 dni. Dotyczy to w zasadzie starszej młodzieży, wśród gimnazjalistów możemy mówić raczej o braku różnic między dziewczętami i chłopcami. Warto też dodać, że tendencje w dynamice popularności piwa i wódki są podobne u chłopców i u dziewcząt. Inaczej jest w przypadku wina. Odsetki pijących ten napój w czasie ostatnich 30 dni w grupie chłopców spadły, zaś w grupie dziewcząt, szczególnie starszych, wzrosły.

Wielkości spożycia przy jednej okazji piwa, wina i wódki oraz dwóch względnie nowych na naszym rynku napojów alkoholowych tj. cidera i alkopopu (tabele 11-15) są silnie zróżnicowane, zarówno wśród uczniów klas trzecich gimnazjów jak klas drugich szkół ponadgimnazjalnych.

Typową ilością piwa konsumowaną przy jednej okazji przez uczniów młodszych jest poniżej 0,5 litra (25,6%) lub od 0,5 litra do litra (25,4%). W klasach starszych najczęściej pije się między 0,5 litra, a 1 litrem tego napoju (33,7%).

Pozytywną tendencją obserwowaną w młodszej grupie jest spadek odsetka wypijający przy jednej okazji ponad litr piwa.

Tabela 11. Spożycie jednorazowe piwa

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie pije piwa	14,7	17,6	21,3
	Ostatnim razem nie pił piwa	16,1	12,4	14,3
	Poniżej 0,5 litra	26,1	26,9	25,6
	Powyżej 0,5 do 1 litra	24,4	26,1	25,4
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	11,6	10,8	9,1
	Powyżej 2 litrów	7,2	6,3	4,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pije piwa	8,2	10,0	11,6
	Ostatnim razem nie pił piwa	13,4	10,1	10,4
	Poniżej 0,5 litra	26,4	21,9	20,9
	Powyżej 0,5 do 1 litra	29,4	32,3	33,7
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	13,4	16,1	14,1
	Powyżej 2 litrów	9,1	9,6	9,2

Mniej informacji mamy o spożyciu wina i wódki przy jednej okazji, bowiem znacznie mniej badanych piło te trunki w czasie swojej ostatniej okazji. Rozkłady odpowiedzi pokazują jednak wyraźnie odmienny charakter tych dwóch napojów. W przypadku wina badani grupują się w rejonie niższych wartości, w przypadku wódki rozkład jest bardziej równomierny z lekkim przechyłem w stronę większych ilości, szczególnie wśród drugoklasistów ze szkół ponadgimnazjalnych. W młodym pokoleniu, podobnie jak wśród dorosłych, wino i wódka zdają się pełnić inne funkcje. Picie wina ma wyraźnie bardziej symboliczny charakter, stąd wystarczą mniejsze ilości. Wódka zaś służy głównie jako intoksykant, stąd pije się jej więcej.

Tabela 12. Spożycie jednorazowe wina

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie pije wina	39,1	49,6	49,4
	Ostatnim razem nie pił wina	29,9	21,8	22,7
	Poniżej 100 gram	10,8	9,2	11,9
	Powyżej 100 gram do 200 gram	10,3	9,2	8,9
	Powyżej 200 gram do 749 gram	5,9	6,3	4,0
	750 gram lub więcej	4,1	4,0	3,2
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pije wina	28,7	40,9	40,7
	Ostatnim razem nie pił wina	39,5	29,4	29,8
	Poniżej 100 gram	11,2	8,9	10,1
	Powyżej 100 gram do 200 gram	10,2	10,7	11,7
	Powyżej 200 gram do 749 gram	5,5	5,5	4,4
	750 gram lub więcej	5,0	4,6	3,3

Porównanie rozkładów wielkości spożycia wina i wódki przy jednej okazji uzyskanych w badaniach z lat 1999, 2003 u 2007 nie ujawnia żadnych czytelnych tendencji. Obserwowane niewielkie zmiany wydają się mieć charakter losowych fluktuacji.

Tabela 13. Spożycie jednorazowe wódki

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie piję wódki	41,7	43,2	47,3
	Ostatnim razem nie pił wódki	21,4	18,4	20,3
	Poniżej 50 gram	8,2	7,3	5,9
	Powyżej 50 gram do 100 gram	9,0	9,6	9,5
	Powyżej 100 gram do 250 gram	8,8	10,4	7,1
	Powyżej 250 gram	10,9	11,1	9,9
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie piję wódki	20,6	21,8	25,4
	Ostatnim razem nie pił wódki	31,4	27,4	26,8
	Poniżej 50 gram	7,9	6,0	6,2
	Powyżej 50 gram do 100 gram	12,6	12,7	12,6
	Powyżej 100 gram do 250 gram	12,7	14,8	12,5
	Powyżej 250 gram	14,9	17,3	16,6

Najmniej informacji zebrano na temat nowych napojów alkoholowych. Tylko nieliczni pili je podczas swojej ostatniej okazji alkoholowej. Napoje te nie zdobyły sobie jeszcze, jak widać, dużej popularności. Pite są one raczej w niewielkich ilościach.

Zarówno cider jak alcopop, tak popularne wśród młodzieży, szczególnie młodszej, w krajach Zachodniej Europy, w Polsce nie zdobyły sobie jak na razie większego uznania, przynajmniej wśród nastolatków. Dane z tabel 13. i 14. przekonują, że każdy z tych napojów pojawia się we wzorze ostatniej konsumpcji napojów alkoholowych jedynie u 5-6% badanych, niezależnie od tego, czy mowa o gimnazjalistach, czy o uczniach szkół ponadgimnazjalnych. Zdecydowana większość uczniów z obu grup w ogóle tych napojów nie pije. Ci nieliczni, którzy ostatnio pili cider lub alcopop, w większości wypili nie więcej niż 1 litr.

Tabela 14. Spożycie jednorazowe cideru

poziom klasy		Ilość cideru wypita przy ostatniej okazji	
		2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie pije cideru	89,5	89,5
	Ostatnim razem nie pił cideru	5,3	4,5
	Poniżej 0,5 litra	2,4	2,6
	Powyżej 0,5 do 1 litra	1,5	1,9
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	,7	,8
	Powyżej 2 litrów	,7	,7
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pije cideru	89,2	88,6
	Ostatnim razem nie pił cideru	5,4	5,9
	Poniżej 0,5 litra	2,5	2,3
	Powyżej 0,5 do 1 litra	1,7	2,1
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	,6	,6
	Powyżej 2 litrów	,6	,5

Wedle wyników badania w czasie ostatnich 4 lat nie nastąpiły żadne zmiany ani w popularności tych napojów, ani w wielkości spożycia jednorazowego u tych, którzy po te napoje sięgają.

Tabela 15. Spożycie jednorazowe alkopopu

poziom klasy		Ilość alkopopu wypita przy ostatniej okazji	
		2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie pije alkopopu	88,6	87,7
	Ostatnim razem nie pił alkopopu	5,0	4,8
	Poniżej 0,5 litra	3,3	3,7
	Powyżej 0,5 do 1 litra	1,4	2,1
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	,8	,7
	Powyżej 2 litrów	,9	1,0
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pije alkopopu	87,8	87,2
	Ostatnim razem nie pił alkopopu	6,1	5,9
	Poniżej 0,5 litra	2,7	3,3
	Powyżej 0,5 do 1 litra	2,2	2,5
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	,7	,7
	Powyżej 2 litrów	,6	,5

Pytanie dotyczące ostatniego picia nie ograniczało się do ilości wypitego alkoholu. Próbowaliśmy także ustalić gdzie to picie miało miejsce. Rozkład odpowiedzi zawiera tabela 16.

Uczniowie klas trzecich gimnazjów pili najczęściej u kogoś w domu, najrzadziej zaś w restauracji. Uczniowie starsi najczęściej pili u kogoś w domu, względnie w barze lub pubie. Widać jak wraz z wiekiem rośnie rola picia w miejscach „publicznych”. Potwierdzeniem tej tezy jest też wzrost wraz z wiekiem odsetka pijących w pubie lub barze oraz dyskotece.

Tabela 16. Ostatnie picie - miejsce picia

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	U siebie w domu	19,1	21,8	25,2
	W domu u kogoś	26,0	26,6	31,2
	Na ulicy, w parku, na plaży, itp.	26,0	29,9	27,7
	W barze lub w pubie	19,2	16,0	12,0
	W dyskotecie	24,8	18,7	11,5
	W restauracji	3,8	2,9	2,8
	W innym miejscu	13,8	17,3	13,9
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	U siebie w domu	20,6	21,2	25,4
	W domu u kogoś	31,3	30,0	31,6
	Na ulicy, w parku, na plaży, itp.	19,6	27,1	23,2
	W barze lub w pubie	30,9	30,8	28,5
	W dyskotecie	32,9	25,8	25,7
	W restauracji	5,4	4,6	5,3
	W innym miejscu	12,6	15,8	11,6

Porównanie wyników z 2007 r. z wynikami wcześniejszych badań ESPAD wskazuje na niewielkie zmiany w rozkładzie miejsc picia. Wśród młodszej młodzieży rosły odsetki pijących w domu własnym lub u kogoś innego, spadały zaś pijących w barze, pubie lub dyskotecie. W starszej grupie obserwujemy podobne tendencje z tą różnicą, że nie uległa zmianie popularność barów i pubów jako miejsca picia.

Jak pokazują dane z tabel 17. i 18. trochę inne miejsca picia charakterystyczne są dla chłopców, a trochę inne dla dziewcząt.

Tabela 17. Ostatnie picie - miejsce picia wśród chłopców

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	U siebie w domu	16,9	18,5	23,6
	W domu u kogoś	24,4	26,1	32,1
	Na ulicy, w parku, na plaży, itp.	33,6	36,2	32,4
	W barze lub w pubie	21,7	17,1	12,2
	W dyskotecie	25,4	17,8	10,8
	W restauracji	4,4	3,3	2,6
	W innym miejscu	16,4	18,0	12,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	U siebie w domu	17,2	18,1	23,9
	W domu u kogoś	30,9	29,2	34,0
	Na ulicy, w parku, na plaży, itp.	25,7	35,3	29,2
	W barze lub w pubie	36,6	33,2	30,1
	W dyskotecie	34,1	25,7	26,2
	W restauracji	6,5	4,9	5,4
	W innym miejscu	13,7	15,9	12,7

Chłopcy z młodszej grupy w największych odsetkach piją na wolnym powietrzu (na ulicy, w parku, na plaży, itp.) lub u kogoś w domu, podczas gdy ich rówieśnice w największych odsetkach piją u kogoś w domu lub we własnym domu. Chłopcy z drugich klas szkół ponadgimnazjalnych piją przede wszystkim u kogoś w domu, w barze lub pubie oraz na wolnym powietrzu, dziewczęta zaś u kogoś w domu, w barze lub pubie oraz u siebie w domu.

Tabela 18. Ostatnie picie - miejsce picia wśród dziewcząt

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	U siebie w domu	21,2	25,0	26,8
	W domu u kogoś	27,7	27,1	30,4
	Na ulicy, w parku, na plaży, itp.	18,9	24,0	23,3
	W barze lub w pubie	16,9	14,9	11,8
	W dyskotecie	24,1	19,4	12,1
	W restauracji	3,1	2,4	2,9
	W innym miejscu	11,2	16,6	15,1
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	U siebie w domu	23,5	24,4	26,8
	W domu u kogoś	31,8	30,9	29,7
	Na ulicy, w parku, na plaży, itp.	14,3	18,5	17,7
	W barze lub w pubie	26,2	28,6	26,9
	W dyskotecie	31,9	25,9	25,0
	W restauracji	4,7	4,3	5,0
	W innym miejscu	11,5	15,6	10,6

Szczególnie niebezpieczne dla zdrowia młodego człowieka, jak również dla porządku publicznego jest picie w znacznych ilościach, a szczególnie prowadzących do przekroczenia progu nietrzeźwości. Jak pokazują dane z tabeli 19. większość badanych na każdym z poziomów nauczania ma za sobą doświadczenie upicia się.

W czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem upiło się chociaż raz 39,8% młodszej młodzieży i blisko 56,0% starszych uczniów. W czasie ostatnich 30 dni poprzedzających badanie w stan nietrzeźwości wprowadziło się 21,7% uczniów trzecich klas gimnazjów i 31,8% uczniów klas trzecich szkół ponadgimnazjalnych.

Tabela 19. Przekraczanie progu nietrzeźwości

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	60,5	60,1	59,3	51,9
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	46,0	50,6	48,5	39,8
	W czasie 30 dni przed badaniem	24,1	30,5	29,2	21,7
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	73,9	76,5	77,5	70,7
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	57,8	63,5	64,0	56,0
	W czasie 30 dni przed badaniem	31,0	36,3	37,2	31,8

Porównanie wyników uzyskanych w 2007 r. z wynikami z lat 2003, 1999 i 1995 ujawnia tendencję spadkową wszystkich wskaźników w czasie ostatnich ośmiu lat, którą poprzedził znaczny wzrost w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. W efekcie w przypadku młodzieży młodszej wskaźniki w 2007 r. są niższe niż w 1995 r., zaś w przypadku młodzieży starszej ułożyły się na podobny co w 1995 r. poziomie.

Przekraczanie progu nietrzeźwości zdarzało się częściej w grupie chłopców niż dziewcząt (tabele 20 i 21).

Odsetek upijających się chłopców zarówno w młodszej grupie badanych, jak w starszej grupie znacznie przewyższa odsetki upijających się dziewcząt. Warto jednak zwrócić uwagę, że różnica między odsetkami chłopców i dziewcząt, którzy upili się w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem, jest znacznie większa w drugich klasach szkół ponadgimnazjalnych. Można także zauważyć, że wśród chłopców z klas ponadgimnazjalnych spotykamy istotnie więcej upijających się niż wśród chłopców z klas młodszych, podczas gdy u dziewcząt z klas gimnazjalnych i starszych odsetki upijających się znacznie mniej się różnią między sobą.

Tabela 20. Przekraczanie progu nietrzeźwości wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	69,7	67,2	68,2	55,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	54,6	58,5	58,3	43,4
	W czasie 30 dni przed badaniem	30,8	38,7	38,1	24,3
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	82,3	84,5	84,0	75,8
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	69,9	75,7	73,9	64,2
	W czasie 30 dni przed badaniem	42,1	48,9	47,7	41,1

Tabela 21. Przekraczanie progu nietrzeźwości wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	51,1	53,5	50,9	48,7
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	37,2	43,1	39,2	36,5
	W czasie 30 dni przed badaniem	17,4	22,5	20,8	19,0
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	64,3	69,8	71,0	65,9
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	46,0	53,3	54,0	48,4
	W czasie 30 dni przed badaniem	20,1	25,7	26,5	23,1

Wśród gimnazjalistów trendy w rozpowszechnieniu upijania się u chłopców i dziewcząt przebiegają trochę inaczej. U chłopców wskaźniki po wzroście w 1999 r., w 2003 roku pozostały stabilne by spaść w 2007 r. U dziewcząt rok 1999 także przyniósł wzrost, jednak wskaźniki zaczęły spadać już w 2003 r., co znalazło swoją kontynuację w 2007 r.

W kwestii upijania się zauważyć możemy podobną tendencję do zacierania się różnic między dziewczętami i chłopcami, jak obserwowaliśmy to przy analizie konsumpcji alkoholu. Jest ona jednak zdecydowanie mniej zaawansowana, tzn. różnice między chłopcami i dziewczętami nadal pozostają znaczne. Są one większe gdy w grę wchodzi częste upijanie się, a także gdy rozpatrujemy uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Trzeba też zauważyć, że proces wyrównywania się różnic między dziewczętami i chłopcami przebiega szybciej wśród uczniów gimnazjów niż wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych, chociaż wśród tych drugich różnice zawsze były większe.

Pytaniem uzupełniającym naszą wiedzę o upijaniu się młodzieży był próba oszacowania na skali dziesięciopunktowej poziomu intoksykacji przy ostatnim upiciu się. Jak pokazują dane z tabeli 22. odsetki badanych są dość wyrównane.

Tabela 22. Nasilenie nietrzeźwości

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy się nie upił	33,1	34,0	38,7
	1 (Lekki rausz)	7,8	8,1	8,6
	2	6,5	6,2	7,2
	3	7,5	6,8	6,5
	4	7,6	8,0	6,1
	5	8,9	8,1	7,2
	6	5,9	6,6	6,6
	7	6,8	7,7	7,5
	8	6,2	5,6	5,1
	9	3,3	3,4	2,4
	10 (Bardzo silne upicie)	6,3	5,4	4,2

poziom klasy		1999	2003	2007
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy się nie upił	20,4	18,4	21,7
	1 (Lekki rausz)	8,0	6,8	7,9
	2	7,2	5,3	5,8
	3	9,4	9,0	9,1
	4	9,1	9,9	9,4
	5	12,4	10,9	10,8
	6	8,7	10,5	9,0
	7	9,3	10,0	10,1
	8	7,1	8,9	7,3
	9	3,0	4,6	3,4
	10 (Bardzo silne upicie)	5,3	5,7	5,6

Zgodnie z przewidywaniami w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych uczniowie w nieco wyższych odsetkach deklarują silne upicie się niż w klasach młodszych.

Rozkłady poziomów intoksykacji przy ostatnim upiciu się pozostają względnie stałe w czasie. Cieszyć może konsekwentny spadek odsetka badanych gimnazjalistów deklarujących najwyższy poziom intoksykacji.

Jak pokazują dane z tabel 23 i 24. chłopcy w większych odsetkach niż dziewczęta potwierdzali wyższe poziomy upicia się. Było tak zarówno w klasach trzecich szkół gimnazjalnych, jak i wśród młodzieży starszej.

Tabela 23. Nasilenie nietrzeźwości wśród chłopców

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy się nie upił	25,3	25,6	33,7
	1 (Lekki rausz)	6,4	6,5	8,5
	2	5,7	4,7	6,6
	3	7,1	6,0	5,8
	4	7,5	8,8	6,9
	5	10,4	8,7	8,3
	6	7,6	8,6	7,6
	7	8,8	10,6	8,7
	8	8,3	7,2	6,1
	9	4,6	5,3	2,5
	10 (Bardzo silne upicie)	8,2	8,0	5,2
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy się nie upił	13,2	11,8	16,5
	1 (Lekki rausz)	4,1	4,7	6,1
	2	4,0	3,7	3,2
	3	8,0	6,7	8,0
	4	8,0	9,2	8,2
	5	14,6	11,2	12,5
	6	11,1	13,0	12,0
	7	15,1	12,9	12,7
	8	9,6	12,4	9,1
	9	4,7	6,0	4,6
	10 (Bardzo silne upicie)	7,6	8,3	7,2

Tabela 24. Nasilenie nietrzeźwości wśród dziewcząt

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy się nie upił	40,3	42,2	43,5
	1 (Lekki rausz)	9,1	9,7	8,6
	2	7,4	7,5	7,8
	3	8,0	7,6	7,1
	4	7,7	7,3	5,5
	5	7,4	7,6	6,3
	6	4,3	4,5	5,7
	7	4,9	4,9	6,2
	8	4,2	4,1	4,1
	9	2,1	1,7	2,3
	10 (Bardzo silne upicie)	4,5	2,9	3,0
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy się nie upił	26,6	25,1	26,6
	1 (Lekki rausz)	11,4	8,9	9,5
	2	9,7	6,9	8,1
	3	10,6	11,2	9,9
	4	10,1	10,5	10,7
	5	10,6	10,7	9,4
	6	6,7	8,0	6,3
	7	4,3	7,1	7,7
	8	5,0	5,5	5,6
	9	1,6	3,1	2,4
	10 (Bardzo silne upicie)	3,3	3,0	3,9

Doprecyzowaniu kwestii upicia się służyło też pytanie o ilość alkoholu jaką potrzebują do osiągnięcia tego stanu. Uczniowie odpowiadali podając liczbę drinków koniecznych do tego, żeby mogli się upić. Odpowiedzi na to pytanie mogą też być traktowane jako wskaźnik tolerancji na alkohol.

Tabela 25. Tolerancja na alkohol

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie piłem alkoholu	10,1	10,0	13,0
	Nigdy nie byłem pijany	26,1	27,9	31,0
	1-2 drinki	7,7	6,6	6,2
	3-4 drinki	17,6	18,0	15,5
	5-6 drinków	16,7	16,5	14,8
	7-8 drinków	10,8	9,4	8,6
	9-10 drinków	5,8	5,1	4,9
	11-12 drinków	2,0	2,7	2,1
	13 drinków lub więcej	3,3	3,8	4,0
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie piłem alkoholu	3,6	4,7	6,9
	Nigdy nie byłem pijany	17,2	15,5	18,6
	1-2 drinki	8,6	6,3	7,0
	3-4 drinki	21,5	19,2	17,9
	5-6 drinków	21,9	22,9	21,1
	7-8 drinków	14,2	15,1	12,7
	9-10 drinków	6,6	7,9	7,2
	11-12 drinków	2,8	3,7	3,5
	13 drinków lub więcej	3,5	4,7	5,1

Jak pokazują dane zebrane w tabeli 25. największe frakcje gimnazjalistów do uzyskania stanu upojenia alkoholowego potrzebują 3-4 drinków (15,5%) lub 5-6 drinków (14,8%). Zgodnie z przewidywaniami w przypadku młodzieży ze starszej grupy największa frakcja ulokowała się trochę wyżej – 5-6 drinków (21,1%).

W latach 1999 – 2007 nie obserwuje się większych zmian w rozkładach, poza zwiększającym się odsetkiem osób, które nie upijały się.

Tolerancja na alkohol zależna jest od płci badanych (tabele 26 i 27).

**Tabela 26. Tolerancja na alkohol (Ile drinków potrzebnych do upicia się),
wśród chłopców**

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie piłem alkoholu	7,9	8,5	12,4
	Nigdy nie byłem pijany	21,7	20,1	27,7
	1-2 drinki	3,9	4,6	3,9
	3-4 drinki	12,5	14,5	11,6
	5-6 drinków	20,7	19,7	15,5
	7-8 drinków	15,1	13,7	11,0
	9-10 drinków	9,5	8,2	7,1
	11-12 drinków	3,3	4,4	3,6
	13 drinków lub więcej	5,4	6,4	7,3
Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Nigdy nie piłem alkoholu	3,7	4,6	7,5
	Nigdy nie byłem pijany	11,0	9,4	13,1
	1-2 drinki	3,5	2,8	3,6
	3-4 drinki	10,9	10,7	10,6
	5-6 drinków	24,1	24,3	21,4
	7-8 drinków	22,6	21,4	17,3
	9-10 drinków	12,0	12,6	11,7
	11-12 drinków	5,0	6,3	5,9
	13 drinków lub więcej	7,1	7,8	8,9

Tabela 27. Tolerancja na alkohol (Ile drinków potrzebnych do upicia się), wśród dziewcząt

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie piłem alkoholu	12,2	11,3	13,5
	Nigdy nie byłem pijany	30,2	35,4	34,1
	1-2 drinki	11,4	8,5	8,3
	3-4 drinki	22,6	21,4	18,8
	5-6 drinków	12,9	13,5	14,2
	7-8 drinków	6,7	5,2	6,6
	9-10 drinków	2,3	2,2	2,9
	11-12 drinków	0,7	1,1	,6
	13 drinków lub więcej	1,1	1,3	1,0
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie piłem alkoholu	3,6	4,7	6,4
	Nigdy nie byłem pijany	22,4	21,6	23,9
	1-2 drinki	12,9	9,9	10,0
	3-4 drinki	30,4	27,9	24,7
	5-6 drinków	20,2	21,5	20,9
	7-8 drinków	7,2	8,7	8,3
	9-10 drinków	1,9	3,2	3,1
	11-12 drinków	1,0	1,0	1,2
	13 drinków lub więcej	0,3	1,5	1,5

W trzecich klasach gimnazjów chłopcy najczęściej lokowali się na poziomie 5-6 drinków (15,5%) a dziewczęta – 3-4 drinków (18,8%). Podobnie układały się relacje między chłopcami i dziewczętami w klasach trzecich szkół ponadgimnazjalnych. Warto zauważyć, że różnice między chłopcami i dziewczętami nie są wcale tak duże jak wśród dorosłych.

Niezależnie od samooceny badanych w kwestii upicia się, w badaniu przyjęto także obiektywną miarę nadmiernego spożycia przy jednej okazji. Taką miarą

było 5 drinków lub więcej. W tabeli 28 zestawiono odsetki badanych, którym zdarzało się przekraczać tą miarę.

Tabela 28. Picie nadmierne w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Wypicie 5 lub więcej drinków z rzędu w czasie ostatnich 30 dni				
poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Ani razu	53,5	57,9	63,7
	1 raz	15,1	14,0	13,7
	2 razy	11,5	10,6	8,8
	3-5 razy	11,9	10,3	7,8
	6-9 razy	4,1	3,7	2,9
	10 lub więcej razy	4,0	3,4	3,1
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Ani razu	46,8	48,5	47,5
	1 raz	16,4	15,4	16,2
	2 razy	15,1	12,5	12,0
	3-5 razy	12,0	13,3	13,3
	6-9 razy	4,8	4,7	5,3
	10 lub więcej razy	4,9	5,7	5,7

Warto zauważyć, że w młodszej grupie 13,8% badanych wypijało ponad 5 drinków przy jednej okazji co najmniej co dziesięć dni. W starszej grupie takich uczniów było 24,3%.

Sięganie po napoje alkoholowe oraz rozmiary picia zależne są, przynajmniej w pewnym stopniu, od postaw i oczekiwań wobec alkoholu. W jednym z pytań ankiety prosiliśmy badanych o określenie na pięciopunktowej skali szacunkowej, na ile prawdopodobne jest, że doświadczą po alkoholu wymienionych w pytaniu konsekwencji. Ich lista wraz z rozkładem odpowiedzi dla uczniów klas pierwszych znajduje się w tabeli 29.

Tabela 29. Oczekiwania wobec alkoholu

poziom klasy		Bardzo prawdopodobne	Prawdopodobne	Nie wiadomo	Mało prawdopodobne	Zupełnie nieprawdopodobne
Trzecie klasy gimnazjum	Poczuję się odprężony	20,5	29,1	25,9	14,2	10,4
	Będę miał kłopoty z policją	10,2	13,2	24,4	23,2	29,0
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	21,8	22,8	24,7	20,1	10,6
	Poczuję się szczęśliwy	13,5	23,1	30,2	18,8	14,3
	Zapomnę o swoich problemach	17,8	24,6	24,7	16,8	16,1
	Nie będę w stanie przestać pić	6,0	6,6	18,2	22,1	47,1
	Będę miał kaca	21,1	20,9	25,0	18,1	14,8
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	19,1	29,1	27,6	13,4	10,7
	Zrobię coś, czego będę żałował	13,0	18,5	27,2	20,4	20,9
	Będę się świetnie bawić	24,8	32,9	25,6	8,8	7,8
Zrobi mi się niedobrze	13,4	18,5	28,4	22,2	17,4	
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Poczuję się odprężony	25,9	36,0	18,9	11,6	7,6
	Będę miał kłopoty z policją	6,3	9,8	20,1	27,1	36,8
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	14,2	20,5	26,8	25,8	12,8
	Poczuję się szczęśliwy	12,4	26,3	32,1	18,5	10,7
	Zapomnę o swoich problemach	15,7	28,0	22,3	20,9	13,0
	Nie będę w stanie przestać pić	3,6	4,6	14,2	22,4	55,3
	Będę miał kaca	18,7	23,8	23,8	20,7	13,1
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	19,9	36,2	25,2	10,4	8,2
	Zrobię coś, czego będę żałował	8,4	15,6	27,1	25,6	23,4
	Będę się świetnie bawić	27,4	36,9	24,6	5,9	5,1
Zrobi mi się niedobrze	8,9	15,8	29,4	28,3	17,5	

Wśród poddanych ocenie respondentów następstw picia znalazły się konsekwencje negatywne i pozytywne. Dla uproszczenia obrazu spróbujemy zbudować rankingi spodziewanych konsekwencji negatywnych i pozytywnych opierając się na odsetkach odpowiedzi „bardzo prawdopodobne”. W trzecich

klasach gimnazjów w zakresie następstw negatywnych na pierwszym miejscu znalazły się szkody zdrowotne (21,8%), na drugim – kac (21,1%), na trzecim – złe samopoczucie (mdłości) (13,4%), a na czwartym – obawa, że zrobi się coś, czego będzie się potem żałowało (13,0%). Jeszcze mniejsze odsetki badanych obawiają się kłopotów z policją (10,2%) lub utraty kontroli nad własnym piciem (6,0%). Wśród konsekwencji pozytywnych najwięcej uczniów z młodszej grupy wymienia świetną zabawę (24,8%), a w dalszej kolejności - poczucie odprężenia (20,5%), towarzyskość (19,1%) i zapomnienie o swoich problemach (17,8%). Najrzadziej wymieniane jest poczucie szczęścia (13,5%). Porównanie częstości wyborów konsekwencji pozytywnych i negatywnych wskazuje wyraźnie na większą popularność tych pierwszych. Innymi słowy młodzież zdaje się oczekiwać po alkoholu więcej dobrego niż złego. Ta tendencja nie wystawia dobrej noty wysiłkom w zakresie edukacji adresowanej do młodzieży.

W klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych ranking następstw negatywnych wygląda podobnie jak w klasach trzecich gimnazjum, chociaż odsetki potwierdzeń dla poszczególnych następstw są niższe. W zakresie konsekwencji pozytywnych oczekiwania uczniów z drugich klas szkół ponadgimnazjalnych nie różnią się zasadniczo od antycypacji ich młodszych kolegów. Na dwu pierwszych miejscach znalazły się: świetna zabawa (27,4%) i poczucie odprężenia (25,8%), trzecią pozycję zajmuje towarzyskość (19,9%), a czwartą zapomnienie o swoich problemach (15,7%). W sumie uczniowie starsi w nieco niższych odsetkach niż ich młodszy koledzy potwierdzali prawdopodobieństwo pojawienia się poszczególnych następstw pozytywnych. Porównanie wyników badania z 1999 r. z wynikami uzyskanymi w 1995 r. wykazało niepokojącą tendencję (tabela 30).

Tabela 30. Oczekiwania wobec alkoholu (bardzo prawdopodobne)

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Poczuje się odprężony	18,2	19,8	23,6	20,5
	Będę miał kłopoty z policją	8,8	6,5	8,2	10,2
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	33,5	25,0	23,2	21,8
	Poczuje się szczęśliwy	11,1	15,0	15,5	13,5
	Zapomnę o swoich problemach	19,3	19,2	20,4	17,8
	Nie będę w stanie przestać pić	7,3	5,3	5,8	6,0
	Będę miał kaca	34,9	25,1	25,7	21,1
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	21,9	23,6	22,9	19,1
	Zrobię coś, czego będę żałował	19,0	15,5	15,5	13,0
	Będę się świetnie bawić	26,2	31,0	30,4	24,8
	Zrobi mi się niedobrze	25,6	16,6	15,3	13,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Poczuje się odprężony	20,3	23,9	27,0	25,9
	Będę miał kłopoty z policją	6,6	4,4	4,8	6,3
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	28,4	19,0	15,4	14,2
	Poczuje się szczęśliwy	8,3	11,1	13,8	12,4
	Zapomnę o swoich problemach	18,7	16,4	18,3	15,7
	Nie będę w stanie przestać pić	4,2	3,3	4,5	3,6
	Będę miał kaca	30,9	27,0	25,6	18,7
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	23,5	27,0	21,9	19,9
	Zrobię coś, czego będę żałował	15,0	10,0	10,5	8,4
	Będę się świetnie bawić	26,5	30,5	29,2	27,4
	Zrobi mi się niedobrze	20,1	15,0	10,9	8,9

W 1999 r. niższe niż w 1995 r. były odsetki uczniów obawiających się negatywnych następstw, a wyższe - oczekujących pozytywnych konsekwencji. Jedynym wyjątkiem od tej reguły okazało się oczekiwanie zapomnienia o swoich problemach w wyniku picia alkoholu. W grupie uczniów młodszych wyniki z 1995 r. i 1999 r. były niemal identyczne, w grupie uczniów starszych wręcz nastąpił spadek odsetka formułujących takie antycypacje. W 2003 r. obserwujemy załamywanie się tej tendencji, przynajmniej w przypadku większości poruszonych w ankiecie kwestii. W roku 2007 nastąpił generalny spadek potwierdzeń poszczególnych konsekwencji jako bardzo prawdopodobnych.

Blok pytań o alkohol zamyka pytanie o to, czy badany spodziewa się, że będzie pił napoje alkoholowe, gdy będzie miał 25 lat (tabela 31). W intencji tego pytania leżało sprawdzenie, jak badani wyobrażają sobie swój stosunek do alkoholu wtedy, gdy będą już dorośli i picie alkoholu przestanie być owocem zakazanym.

Tabela 31. Spodziewane picie po osiągnięciu dorosłości

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nie	25,7	15,0	11,3
	Tak	23,6	38,6	46,0
	Nie wiem	50,7	46,4	42,7
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie	19,0	11,6	9,8
	Tak	33,0	43,9	52,7
	Nie wiem	48,0	44,4	37,5

Bardzo znaczna frakcja uczniów, zarówno w grupie młodszej (42,7%) jak starszej (37,5%) nie umiała odpowiedzieć na to pytanie. W obu grupach proporcja deklarujących abstynencję w wieku 25 lat była zdecydowanie

mniejsza niż tych, którzy przewidują, że znajdą się w gronie konsumentów alkoholu. W 2003 r. w stosunku do 1999 r. wyraźnie zmniejszył się udział przewidujących swoją abstynencję od alkoholu, zaś wzrósł udział tych, którzy sądzą, że będą pili. Zmniejszyła się też trochę proporcja niezdecydowanych. W 2007 r. obserwujemy kontynuację tych tendencji.

Spadek popularności postaw abstynenckich na poziomie oczekiwań lokowanych w przyszłości wydaje się nie najlepiej wróżyć w kwestiach konsumpcji alkoholu, a w ślad za tym rozpowszechnienia problemów alkoholowych, za lat kilka.

Używanie innych substancji psychoaktywnych

Do szerokiej grupy innych niż alkohol i tytoń substancji psychoaktywnych należą takie substancje legalne jak leki przeciwbólowe i nasenne czy substancje wziewne oraz szeroka gama substancji nielegalnych. Pod pojęciem substancji nielegalnych rozumiemy tu substancje, których produkcja i obrót nimi są czynami zabronionymi przez prawo. W języku publicystyki substancje te często nazywane są narkotykami.

Zanim przedstawimy wyniki dotyczące rozpowszechnienia sięgania po te substancje, zobaczmy na ile młodzież zorientowana jest w różnorodności różnych środków służących do zmiany swojego stanu psychicznego. Blok pytań dotyczących kwestii narkotyków otwiera pytanie zawierające ich listę, w którym prosiliśmy badanych o zaznaczenie tych środków, które są im znane. Rozkład odpowiedzi przedstawiono w tabeli 32.

Tabela 32. Znajomość poszczególnych substancji

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Leki uspokajające lub nasenne	73,4	65,1	69,2	67,7
	Marihuana lub haszysz	83,8	85,1	90,9	89,2
	LSD	72,1	55,4	53,4	43,0
	Amfetaminy	40,2	84,0	89,7	87,8
	Crack	11,0	22,4	38,7	39,2
	Kokaina	85,0	83,8	89,5	87,4
	Relevin	8,5	10,3	12,2	11,7
	Heroina	83,9	83,6	89,5	86,4
	Ecstasy	18,2	64,0	70,1	77,6
	GHB	x	x	11,1	13,1
	Metadon	11,1	14,0	21,0	16,2
	Grzyby halucynogenne	x	x	73,7	70,6
	Polska heroina (kompot)	78,8	75,1	72,8	55,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Leki uspokajające lub nasenne	76,9	69,1	70,7	67,3
	Marihuana lub haszysz	86,3	88,9	94,7	91,6
	LSD	77,5	64,5	73,3	59,0
	Amfetaminy	50,8	88,4	93,0	89,2
	Crack	12,3	23,3	45,7	47,2
	Kokaina	87,4	88,6	91,5	87,8
	Relevin	10,4	9,8	10,8	11,0
	Heroina	86,0	88,1	91,5	87,4
	Ecstasy	22,1	70,3	82,8	83,1
	GHB	x	x	8,3	11,5
	Metadon	14,0	15,0	20,6	16,7
	Grzyby halucynogenne	x	x	84,4	81,2
	Polska heroina (kompot)	81,7	82,3	80,7	63,6

Zdecydowana większość ankietowanych, niezależnie od poziomu nauczania, jest zorientowana w nazwach poszczególnych substancji. Tylko ok. 3% badanych nie znało żadnego ze środków. Wiedza o poszczególnych substancjach jest jednak zróżnicowana. W trzecich klasach gimnazjalnych najwięcej badanych słyszało o marihuanie i haszyszu – niespełna 90 %. Tylko nieznacznie niższe odsetki badanych przyznało się do znajomości kokainy, heroiny oraz amfetaminy. Znajomość tych substancji potwierdzało ponad 85% badanych. Nieco mniej znane okazały się polska heroina czyli „kompot” (55%), grzyby halucynogenne (71%), leki uspokajające i nasenne (68%), ecstasy (78%). Jeszcze mniej popularne są nazwy LSD (43%) i crack (39%). Najmniej znane jest GHB, nowy środek na naszej scenie narkotykowej, znało go tylko 13% badanych. Niewiele mniej, bo 12% respondentów stwierdziło, że zna substancje o nazwie Relevin, która tym odróżnia się od pozostałych, że w ogóle nie istnieje. Jej wymyślona na potrzeby badania nazwa została wprowadzona do ankiety po to, żeby kontrolować efekt ulegania modzie na narkotyki, bardziej na poziomie deklaracji, niż rzeczywistych zachowań. Jak widzimy więcej niż co dziesiąty uczeń jest tak dobrze zorientowany w ofercie narkotyków, że „słyszał” nawet o relevinie. Generalnie mniejsze odsetki badanych słyszały o środkach trudno dostępnych w naszym kraju.

Uczniowie klas drugich szkół ponadgimnazjalnych w przypadku większości środków w niewielkim stopniu przewyższają uczniów gimnazjów w zakresie znajomości substancji. Największe różnice występują przy LSD, crack, ecstasy, grzybach halucynogennych oraz polskiej heroinie.

Porównanie wyników z 2003 r. z wynikami dwóch poprzednich badań ujawniało trend wzrostowy znajomości poszczególnych środków. Jedynym wyraźnym wyjątkiem było LSD, o którym wiedziało więcej uczniów w 1995 r. niż w 2003 r. Najsilniejszy wzrost obserwowano w przypadku ecstasy i cacku. W latach 1995-2003 odsetek poinformowanych o istnieniu tych środków wzrósł niemal czterokrotnie. Silny, bo prawie dwukrotny wzrost obserwowano w przypadku amfetaminy i metadonu. W 2007 r. opisywane tendencje e znacznym stopniu uległy załamaniu. Pojawiła się stabilizacja, a nawet znaczne

spadki, jak w przypadku LSD i polskiej heroiny. Dalszy, niewielki, wzrost odsetków notujemy jedynie w przypadku ecstasy i GHB.

Blok dotyczący używania poszczególnych środków otwierało pytanie o to, czy badany chciałby spróbować jakiegoś narkotyku lub leku. Rozkład odpowiedzi przedstawiono w tabeli 33.

Tabela 33. Potencjalny popyt na narkotyki

Poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Tak	26,7	29,4	22,6
	Nie	73,3	70,6	77,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Tak	35,0	41,8	32,6
	Nie	65,0	58,2	67,4

Chęć spróbowania potwierdziło 23% badanych uczniów z trzecich klas gimnazjów oraz 33% uczniów z drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. W latach 1999-2003 w obu grupach odsetki zainteresowanych spróbowaniem narkotyku wzrosły. W 2007 r. w stosunku do 2003 roku zaznaczył się spadek zainteresowanych spróbowaniem narkotyku, zarówno w młodszej grupie, jak w starszej. W tej pierwszej odsetek spadł do poziomu nieco niższego niż notowany w 1999 r., zaś w starszej grupie nie osiągnął tego poziomu.

W podobny sposób jak znajomość nazw środków psychoaktywnych innych niż alkohol i tytoń badaliśmy ich używanie w czasie całego życia. Badanym przedstawiono w ankiecie listę środków z prośbą o zaznaczenie tych, których kiedykolwiek używali.

Tabela 34. Używanie substancji kiedykolwiek w życiu

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	10,1	15,1	19,2	15,7
	Substancje wziewne	10,4	9,1	9,3	8,2
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	18,5	18,3	17,3	15,6
	Amfetamina	2,9	7,4	6,0	3,8
	LSD lub inne halucynogeny	1,9	4,0	2,5	1,8
	Crack	0,5	1,0	1,6	,9
	Kokaina	0,8	1,9	2,2	1,8
	Relevin	0,4		1,0	,8
	Heroina	0,8	5,7	1,8	1,4
	Ecstasy	0,8	2,8	2,8	2,5
	Grzyby halucynogenne			3,5	2,0
	GHB			,8	,5
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			1,2	1,0
	Alkohol razem z tabletkami			8,4	7,0
	Alkohol razem z marihuaną			11,3	9,7
	Sterydy anaboliczne	2,8	3,4	2,9	2,1
Polska heroina (kompot)			2,3	1,8	
Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Marihuana lub haszysz	17,1	22,4	36,7	27,9
	Substancje wziewne	7,9	5,4	6,3	6,8
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	20,8	20,8	20,1	19,0
	Amfetamina	2,8	10,5	15,4	7,8
	LSD lub inne halucynogeny	2,7	3,5	4,2	2,7
	Crack	0,4	0,8	1,4	1,4
	Kokaina	0,8	1,8	2,4	2,5
	Relevin	0,3		,6	,9
	Heroina	0,6	6,8	2,2	1,7
	Ecstasy	0,6	2,7	5,8	4,2
	Grzyby halucynogenne			4,9	2,9
	GHB			,6	,8
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,7	1,0
	Alkohol razem z tabletkami			14,6	12,2
	Alkohol razem z marihuaną			23,4	17,1
	Sterydy anaboliczne	4,0	2,6	3,5	3,5
Polska heroina (kompot)			1,2	1,5	

Dane z tabeli 34 pokazują, że wśród uczniów klas młodszych na pierwszym miejscu pod względem rozpowszechnienia eksperymentowania znajdują się marihuana i haszysz (15,7%) a na drugim leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza (15,8%). Wśród uczniów klas starszych na pierwszym miejscu również znajdują się marihuana i haszysz (27,9%). Leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez zalecenia lekarza także ułożyły się na drugim miejscu (19,0%). Wśród gimnazjalistów na trzecim miejscu znalazły się substancje wziewne (8,2%), a na czwartym amfetamina (3,8%). W starszej kohorcie na trzecim miejscu znajduje się amfetamina 7,8%, a na czwartym substancje wziewne (6,8%). Wśród gimnazjalistów dwuprocentowe rozpowszechnienie osiągnęły jeszcze ecstasy (2,5%), grzyby halucynogenne (2,0%) oraz sterydy anaboliczne (2,1%).

Wśród starszych uczniów analogiczna lista środków, których używało kiedykolwiek w życiu co najmniej 2% badanych, jest szersza i obejmuje LSD (2,7%), kokaina (2,5%), grzyby halucynogenne (2,9%), sterydy anaboliczne (3,5%). W przypadku większości substancji wyższe rozpowszechnienie eksperymentowania odnotować trzeba wśród starszej młodzieży niż w młodszej grupie. Tylko do doświadczeń z substancjami wziewnymi częściej przyznaje się młodzież ze szkół gimnazjalnych.

GHB, nowy w Polsce narkotyk, używany był kiedykolwiek przez mniej niż 1% badanych. Bardzo niskim rozpowszechnieniem charakteryzuje się także tradycyjna polska heroina. Substancje te były używane kiedykolwiek przez podobny odsetek badanych, niewiele odbiegający od odsetka respondentów, którzy przyznali się do używania nieistniejącego środka – relevinu.

Należy także zwrócić uwagę na bardzo niskie, zbliżone do 1% rozpowszechnienie używania narkotyków w zastrzykach. Szczególny niepokój powinny budzić natomiast dość znaczne odsetki młodzieży eksperymentującej z alkoholem w połączeniu z lekami (7,0% w młodszej kohorcie i 12,2% w starszej) lub z marihuaną (9,7% w młodszej grupie i 17,1% w starszej). Łączne przyjmowanie różnych substancji jest szczególnie niebezpieczne ze względu na ryzyko szkód zdrowotnych.

Porównując wyniki z 2007 r. z wynikami z lat 2003, 1999 i 1995 r. odnotować trzeba załamanie się trendu wzrostowego eksperymentowania z substancjami. Dotyczy to niemal wszystkich substancji innych niż alkohol i tytoń oraz obecne jest zarówno wśród gimnazjalistów, jak i uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

W latach 1995-2003 mieliśmy do czynienia z wyraźnym trendem wzrostowym odsetka uczniów, których udziałem stały się doświadczenia z przetworami konopi. W młodszej grupie wzrost między 2003 r. a 1999 r. był trochę mniejszy niż w poprzednim czteroleciu, chociaż osłabienie tempa wzrostu nie jest zbyt duże. W starszej grupie odsetki uczniów, którzy używali chociaż raz przetworów konopi wzrosły wyraźnie silniej w latach 1999-2003 niż w latach 1995-1999, mieliśmy tu zatem do czynienia z nasileniem trendu wzrostowego. Zmiany w rozpowszechnieniu eksperymentowania z marihuana i haszyszem w młodszej i starszej grupie wykazywały zatem odmienne tendencje. W 2007 r. nastąpił silny spadek odsetków eksperymentujących z przetworami konopi, zarówno w młodszej grupie, jak i wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Podobnie stało się z kilkoma innymi środkami. Rozpowszechnienie sięgania po amfetaminę, LSD i sterydy anaboliczne po wzroście w obu grupach badanych w latach 1995-1999, w 2003 r. w młodszej grupie trochę spadło, w starszej grupie zaś kontynuowało trend wzrostowy. W 2007 r. w obu grupach pojawił się spadek. Jedynie rozpowszechnienie sięgania po sterydy w starszej grupie pozostało na tym samym poziomie co w 2003 r.

Rozpowszechnienie eksperymentowania z takimi środkami jak ekstazy czy kokaina wzrastało w latach 1995-1999 zarówno wśród młodszych uczniów jak i starszych. W następnym czteroleciu w młodszej grupie ustabilizowało się, a w starszej nadal rosło. W 2007 r. w młodszej grupie nastąpiła stabilizacja tych wskaźników na bardzo niski poziomie, a w starszej grupie odsetek eksperymentujących z kokainą nie uległ zmianie, zaś w przypadku ekstazy nastąpił spadek.

Osobnego komentarza wymagają wyniki odnoszące się do heroiny. W obu badanych grupach odsetki sięgających po tą substancję bardzo silnie wzrosły w latach 1996-1999, a następnie spadły w 2003 r. do poziomu niewiele

wyższego niż w 1995 r. Za gwałtowny skok odsetka w 1999 r. w pewnym stopniu mogła być odpowiedzialna zmiana w kwestionariuszu dokonana w 1999 r. W 1995 r. pytano ogólnie o używanie heroiny, w 1999 r. zaś pytano osobno o używanie heroiny do palenia „tzw. brown sugar” oraz heroiny „białej”. W 2003 r. powrócono do wersji sprzed ośmiu lat. Heroina „brown sugar” pojawiła się na większą skalę w naszym kraju w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. W tym samym czasie na naszej scenie narkotykowej zagościły nowe odmiany przetworów konopi o zwiększonej zawartości THC, tzw. „skun”. Wśród młodzieży na temat tej substancji krążyły różne mity. Nie można zatem wykluczyć, że niektórzy młodzi ludzie raportując swoje doświadczenia z narkotykami mylili te substancje. Dla popularności „brown sugar” nie bez znaczenia był też zapewne efekt nowości, nowa modna substancja z etykietą względnie bezpiecznej mogła prowokować do spróbowania. Trudno zatem powiedzieć, jaki wkład we wzrost odsetka stwierdzony w badaniu w 1999 r. miały zmiany w kwestionariuszu, a jaki był rzeczywisty wzrost rozpowszechnienia. Wyniki badania z 2007 r. potwierdziły incydentalny bądź artefaktualny charakter wyników z 1999 r. Odsetki eksperymentujących z heroiną odnotowane w 2007 r. niewiele odbiegają od stwierdzonych w 2003 r.

Na koniec trzeba wskazać na brak różnic lub nieznaczny spadek rozpowszechnienia używania tradycyjnych w Polsce substancji psychoaktywnych innych niż alkohol, tj. leków uspokajających i nasennych przyjmowanych bez przepisu lekarza oraz substancji wziewnych. Warto jednak zauważyć, że długofalowy trend rozpowszechnienia używania leków uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza w grupie gimnazjalistów wykazuje lekki charakter spadkowy.

W 2007 r. w ślad z za tendencją spadkową eksperymentowania z poszczególnymi substancjami nastąpił także spadek odsetków uczniów używających łącznie alkoholu i leków oraz alkoholu i marihuany.

Praktycznie bez zmian pozostał także odsetek badanych, którzy próbowali narkotyków w zastrzykach.

Dane z tabel 35 i 36 pokazują, że rozpowszechnienie podejmowania prób z substancjami psychoaktywnymi innymi niż alkohol i tytoń zależne jest od płci. Związek między używaniem substancji a płcią występuje na obu poziomach nauczania. Chłopcy częściej deklarują próby używania praktycznie wszystkich substancji poza lekami uspokajającymi i nasennymi. Eksperymentowanie z lekami uspokajającymi i nasennymi znacząco bardziej rozpowszechnione jest wśród dziewcząt. Także próby łączenia alkoholu z tabletkami częściej spotyka się wśród dziewcząt niż wśród chłopców.

Zróznicowanie zmian w rozpowszechnieniu używania substancji psychoaktywnych innych niż alkohol i tytoń wśród chłopców i dziewcząt nie układa się w stały czytelny trend, chociaż tu również możemy zaobserwować lekkie zmniejszenie się nadwyżki chłopców nad dziewczętami w stosunku do 1995 r. Zjawisko doganiania chłopców przez dziewczęta w zakresie używania przetworów konopi, tak charakterystyczne dla zmian w rozpowszechnieniu konsumpcji alkoholu czy palenia tytoniu nie przebiega zatem wedle podobnego schematu.

Tabela 35. Używanie substancji chociaż raz w życiu wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	13,7	20,1	24,7	20,8
	Substancje wziewne	12,2	10,6	10,2	8,1
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	11,2	12,5	12,3	10,5
	Amfetamina	3,8	9,2	7,5	3,9
	LSD lub inne halucynogeny	2,4	5,7	3,5	2,4
	Crack	0,8	1,2	2,5	1,4
	Kokaina	0,9	2,5	3,1	2,1
	Relevin	0,5	0,7	1,4	1,0
	Heroina	1,0	7,4	2,5	1,5
	Ecstasy	1,0	3,9	3,7	2,7
	Grzyby halucynogenne			5,3	2,8
	GHB			1,3	,7
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			1,8	1,1
	Alkohol razem z tabletkami			6,3	6,0
	Alkohol razem z marihuaną			14,9	13,0
	Sterydy anaboliczne	4,9	6,0	5,2	3,8
Polska heroina (kompot)			3,1	1,9	
Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Marihuana lub haszysz	22,0	32,1	47,7	36,9
	Substancje wziewne	9,6	6,3	8,4	8,3
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	12,6	10,6	13,9	13,0
	Amfetamina	3,6	13,7	18,1	9,3
	LSD lub inne halucynogeny	3,8	6,1	6,7	4,1
	Crack	0,8	1,7	2,1	2,2
	Kokaina	1,0	2,7	3,4	3,8
	Relevin	0,6	1,7	1,1	1,3
	Heroina	0,8	9,7	2,5	3,0
	Ecstasy	1,0	3,9	8,0	5,4
	Grzyby halucynogenne			7,5	5,2
	GHB			1,1	1,3
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			1,0	1,5
	Alkohol razem z tabletkami			12,6	11,9
	Alkohol razem z marihuaną			31,4	24,2
	Sterydy anaboliczne	7,2	5,6	6,9	7,1
Polska heroina (kompot)			1,6	2,4	

Tabela 36. Używanie substancji chociaż raz w życiu wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	6,5	10,5	13,9	10,8
	Substancje wziewne	8,7	7,7	8,4	8,2
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	25,8	23,8	22,1	20,1
	Amfetamina	2,0	5,4	4,6	3,5
	LSD lub inne halucynogeny	1,3	2,2	1,6	1,0
	Crack	0,2	0,7	,8	,3
	Kokaina	0,6	1,2	1,4	1,3
	Relevin	0,2	0,6	,6	,5
	Heroina	0,5	4,0	1,2	1,2
	Ecstasy	0,6	1,8	2,1	2,0
	Grzyby halucynogenne			1,9	1,0
	GHB			,4	,3
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,6	,7
	Alkohol razem z tabletkami			10,4	7,8
	Alkohol razem z marihuaną			7,9	6,5
	Sterydy anaboliczne	0,7	0,6	,9	,5
Polska heroina (kompot)			1,5	1,5	
Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Marihuana lub haszysz	12,1	14,1	25,5	19,5
	Substancje wziewne	6,0	4,7	4,1	5,5
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	28,9	29,5	26,2	24,5
	Amfetamina	2,0	7,7	12,7	6,1
	LSD lub inne halucynogeny	2,0	1,3	1,8	1,3
	Crack	0,1	0,2	,7	,8
	Kokaina	0,5	1,0	1,4	1,2
	Relevin	0,0	0,0	,1	,4
	Heroina	0,3	4,3	1,8	,5
	Ecstasy	0,2	1,7	3,5	3,0
	Grzyby halucynogenne			2,2	,7
	GHB			,1	,3
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,3	,4
	Alkohol razem z tabletkami			16,4	12,5
	Alkohol razem z marihuaną			15,2	10,4
	Sterydy anaboliczne	0,8	0,0	,2	,3
Polska heroina (kompot)			,8	,8	

Za wskaźnik aktualnego używania substancji przyjmuje się zwykle używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem. Dane zawarte w tabeli 37 pokazują, że najpopularniejszą substancją na poziomie aktualnego używania są przetwory konopi. W klasach trzecich gimnazjów używa tego środka 10,9% uczniów, w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych – 17,4%. Na drugim miejscu w obu grupach znajdują się leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez przepisu lekarza (gimnazjaliści – 7,1%, uczniowie szkół ponadgimnazjalnych – 9,0%). Na trzecim miejscu wśród uczniów z młodszej grupy znajdują się substancje wziewne (3,5%), a w starszej grupie amfetamina używana przez 4,4% badanych.

Wskaźniki aktualnego używania poszczególnych substancji w 2007 r. także spadły lub pozostają stabilne, to drugie głównie w przypadku substancji o niskim rozpowszechnieniu.

Łatwy do zaobserwowania jest także związek między aktualnym używaniem substancji a płcią (tabele 38 i 39). Podobnie jak w przypadku eksperymentowania występuje ono częściej wśród chłopców niż wśród dziewcząt, z wyjątkiem leków uspokajających i nasennych przyjmowanych bez przepisu lekarza, których używanie jest bardziej rozpowszechnione wśród dziewcząt.

Okres ostatnich 30 dni przed badaniem można przyjąć za wskaźnikowy dla względnie częstego, okazjonalnego używania. Palenie marihuany lub używanie innych narkotyków, podobnie jak picie alkoholu, w większości przypadków nie ma charakteru regularnego. Stąd trudno mieć pewność, że wszyscy uczniowie, którzy zadeklarowali kontakt z daną substancją w czasie ostatnich 30 dni na pewno używają jej co najmniej raz na miesiąc. Można jednak założyć, z pewnym przybliżeniem, że proporcje używających raz na miesiąc wśród tych, którzy nie używali w ostatnim miesiącu są równe proporcji używających rzadziej, a potwierdzających używanie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Przy takim założeniu można uznać, że 6,4% uczniów klas trzecich gimnazjów i 9,5% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych używa marihuany lub haszyszu co najmniej raz w miesiącu (tabela 40).

analogiczne odsetki dla leków uspokajających i nasennych przyjmowanych bez przepisu lekarza wynoszą – 3,8% u gimnazjalistów oraz 4,1% u uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Tabela 37. Używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	6,9	12,3	14,5	10,9
	Substancje wziewne	4,3	4,3	4,1	3,5
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		6,4	8,9	7,1
	Amfetamina		6,8	3,5	2,0
	LSD lub inne halucynogeny		3,0	1,4	,8
	Crack			,9	,3
	Kokaina		1,6	1,4	1,0
	Relevin			,6	,5
	Heroina		1,7	1,0	1,0
	Ecstasy			1,7	1,4
	Grzyby halucynogenne			1,7	1,0
	GHB			,4	,2
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,6	,5
	Alkohol razem z tabletkami			4,9	3,8
	Alkohol razem z marihuaną			7,8	5,2
	Sterydy anaboliczne			2,5	1,3
	Polska heroina (kompot)			1,1	,9
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	10,0	17,4	26,1	17,4
	Substancje wziewne	2,8	1,6	2,2	2,7
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		5,8	9,4	9,0
	Amfetamina		7,7	9,5	4,4
	LSD lub inne halucynogeny		2,2	2,0	1,4
	Crack			,7	,8
	Kokaina		1,4	1,5	1,4
	Relevin			,4	,6
	Heroina		1,4	,8	,9
	Ecstasy			3,5	2,5
	Grzyby halucynogenne			2,5	1,3
	GHB			,5	,4
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,4	,5
	Alkohol razem z tabletkami			6,6	5,8
	Alkohol razem z marihuaną			13,7	9,1
	Sterydy anaboliczne			2,3	2,2
	Polska heroina (kompot)			,7	,8

Tabela 38. Używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	9,4	16,6	19,5	14,6
	Substancje wziewne	5,5	4,8	4,3	3,4
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		4,3	5,8	4,8
	Amfetamina		9,5	4,0	2,1
	LSD lub inne halucynogeny		4,4	2,0	1,0
	Crack			1,3	,5
	Kokaina		2,5	1,8	,9
	Relevin			,8	,6
	Heroina		2,6	1,4	1,0
	Ecstasy			2,5	1,6
	Grzyby halucynogenne			2,6	1,4
	GHB			,6	,3
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,9	,4
	Alkohol razem z tabletkami			4,0	3,2
	Alkohol razem z marihuaną			10,1	7,1
	Sterydy anaboliczne			4,6	2,4
	Polska heroina (kompot)				1,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Marihuana lub haszysz	13,9	26,3	35,4	25,6
	Substancje wziewne	3,5	1,8	3,0	3,5
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		3,7	6,4	6,1
	Amfetamina		10,8	11,4	5,0
	LSD lub inne halucynogeny		3,4	3,3	2,4
	Crack			1,0	1,2
	Kokaina		2,1	2,2	2,2
	Relevin			,8	1,0
	Heroina		2,1	,9	1,7
	Ecstasy			5,0	3,3
	Grzyby halucynogenne			4,1	2,5
	GHB			,8	,7
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,5	1,0
	Alkohol razem z tabletkami			5,9	6,0
	Alkohol razem z marihuaną			19,4	13,4
	Sterydy anaboliczne			4,9	4,4
	Polska heroina (kompot)				,9

Tabela 39. Używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	4,3	8,2	9,7	7,2
	Substancje wziewne	3,2	3,7	4,0	3,5
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		8,3	11,8	9,1
	Amfetamina		4,0	3,1	1,8
	LSD lub inne halucynogeny		1,5	,9	,5
	Crack			,4	,1
	Kokaina		,8	1,0	1,0
	Relevin			,3	,4
	Heroina		,9	,6	,9
	Ecstasy			,9	1,0
	Grzyby halucynogenne			,9	,4
	GHB			,2	,1
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,4	,4
	Alkohol razem z tabletkami			5,9	4,3
	Alkohol razem z marihuaną			5,6	3,4
Sterydy anaboliczne			,5	,6	,3
Polska heroina (kompot)				,8	,7
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	5,9	9,8	16,8	9,6
	Substancje wziewne	1,9	1,4	1,4	1,9
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		7,6	12,3	11,7
	Amfetamina		5,2	7,5	3,5
	LSD lub inne halucynogeny		1,2	,7	,5
	Crack			,4	,3
	Kokaina		0,9	,7	,6
	Relevin				,2
	Heroina		0,9	,6	,3
	Ecstasy			2,0	1,6
	Grzyby halucynogenne			,9	,3
	GHB			,1	,2
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,2	,2
	Alkohol razem z tabletkami			7,3	5,5
	Alkohol razem z marihuaną			8,0	5,0
Sterydy anaboliczne			0,2	,1	,2
Polska heroina (kompot)				,4	,2

Tabela 40. Używanie poszczególnych substancji w czasie ostatnich 30 dni

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	3,1	7,4	8,3	6,4
	Substancje wziewne	1,8	1,9	2,5	2,3
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		2,9	4,6	3,9
	Amfetamina		3,9	1,7	1,0
	LSD lub inne halucynogeny		1,9	,6	,4
	Crack			,5	,2
	Kokaina		1,2	,6	,6
	Relevin			,3	,5
	Heroina		1,3	,6	,4
	Ecstasy			1,0	,9
	Grzyby halucynogenne			,8	,5
	GHB			,2	,2
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,3	,4
	Alkohol razem z tabletkami			2,7	2,0
	Alkohol razem z marihuaną			3,7	2,9
	Sterydy anaboliczne		1,8	1,1	,9
	Polska heroina (kompot)			,7	,6
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	3,3	8,6	13,3	9,5
	Substancje wziewne	1,4	1,0	1,2	1,4
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		2,1	4,7	4,1
	Amfetamina		3,6	5,1	1,9
	LSD lub inne halucynogeny		1,5	,6	,5
	Crack			,4	,4
	Kokaina		0,6	,8	,5
	Relevin			,1	,4
	Heroina		0,7	,4	,5
	Ecstasy			1,9	1,1
	Grzyby halucynogenne			,8	,6
	GHB			,2	,3
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,2	,3
	Alkohol razem z tabletkami			2,9	2,5
	Alkohol razem z marihuaną			7,0	5,7
	Sterydy anaboliczne		2,2	1,1	1,3
	Polska heroina (kompot)			,2	,4

Tabela 41. Używanie substancji w czasie ostatnich 30 dni wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	4,4	10,3	11,3	9,0
	Substancje wziewne	2,4	2,3	2,9	2,4
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		1,9	3,6	2,8
	Amfetamina		5,3	1,7	1,2
	LSD lub inne halucynogeny		3,0	,7	,5
	Crack			,8	,3
	Kokaina		1,8	,8	,5
	Relevin			,5	,5
	Heroina		2,0	,9	,4
	Ecstasy			1,6	1,1
	Grzyby halucynogenne			1,4	,6
	GHB			,3	,3
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,5	,3
	Alkohol razem z tabletkami			2,1	1,8
	Alkohol razem z marihuaną			4,9	3,8
	Sterydy anaboliczne			3,2	1,8
Polska heroina (kompot)				1,0	,6
Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Marihuana lub haszysz	5,1	14,8	20,3	14,1
	Substancje wziewne	2,0	1,3	1,6	2,2
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		1,2	2,7	3,4
	Amfetamina		5,4	6,7	2,2
	LSD lub inne halucynogeny		2,3	1,0	,9
	Crack			,6	,6
	Kokaina		1,0	1,2	,9
	Relevin			,2	,6
	Heroina		1,4	,4	,9
	Ecstasy			2,6	1,7
	Grzyby halucynogenne			1,3	1,2
	GHB			,3	,5
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,3	,6
	Alkohol razem z tabletkami			2,8	2,9
	Alkohol razem z marihuaną			10,5	8,2
	Sterydy anaboliczne			4,6	2,0
Polska heroina (kompot)				,3	,8

Tabela 42. Używanie substancji w czasie ostatnich 30 dni wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	1,8	4,6	5,4	3,8
	Substancje wziewne	1,1	1,5	2,1	2,2
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		3,9	5,5	4,9
	Amfetamina		2,4	1,7	,8
	LSD lub inne halucynogeny		,8	,4	,2
	Crack			,2	,1
	Kokaina		,6	,5	,6
	Relevin			,1	,3
	Heroina		,7	,3	,3
	Ecstasy			,5	,5
	Grzyby halucynogenne			,2	,2
	GHB			,1	,1
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,2	,3
	Alkohol razem z tabletkami			3,2	2,1
	Alkohol razem z marihuaną			2,5	2,2
	Sterydy anaboliczne			,4	,2
Polska heroina (kompot)			,4	,6	
Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Marihuana lub haszysz	1,4	3,3	6,3	5,1
	Substancje wziewne	,8	,8	,7	,7
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza		2,9	6,5	4,8
	Amfetamina		2,2	3,3	1,7
	LSD lub inne halucynogeny		0,8	,2	,2
	Crack			,1	,3
	Kokaina		,2	,4	,3
	Relevin				,1
	Heroina		,2	,4	,1
	Ecstasy			1,0	,5
	Grzyby halucynogenne			,2	,1
	GHB				,2
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki			,1	-
	Alkohol razem z tabletkami			3,0	2,1
	Alkohol razem z marihuaną			3,5	3,2
	Sterydy anaboliczne		,2	,1	-
Polska heroina (kompot)			,2	-	

Analogicznie jak w przypadku używania w czasie ostatnich 12 miesięcy oraz kiedykolwiek w życiu wskaźniki częstego używania w 2007 r. spadły lub pozostały na tym samym poziomie co w 2003 r.

Podobnie jak przy poprzednich wskaźnikach istotne różnicowania wiąże się z płcią – chłopcy w większym odsetku niż dziewczęta sięgają często po każdą z substancji, z wyjątkiem leków uspokajających i nasennych przyjmowanych bez przepisu lekarza, które preferowane są przez dziewczęta oraz w przypadku amfetaminy, której używanie osiąga podobny poziom zarówno w grupie chłopców i dziewcząt (tabele 41 i 42).

Należy zauważyć, że mimo spadku wskaźników odsetki często używających konopi wśród chłopców w klasach trzecich gimnazjów oscylują wokół wysokiego poziomu 9%, a w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych osiągają poziom 14%.

Kolejne trzy pytania kwestionariusza dotyczyły kwestii inicjacji używania substancji. W pierwszym prosiliśmy ankietowanych o określenie typu środka przyjętego jako pierwszy w życiu (tabela 43).

W tej roli w klasach trzecich gimnazjów najczęściej pojawiają się przetwory konopi lub leki uspokajające i nasenne bez zalecenia lekarza. Pierwszy z tych środków wystąpił w roli inicjującego u 12,5% badanych, drugi – u 9,1% badanych. Tylko nieliczni inicjowali swoje przygody z narkotykami przy użyciu innych środków. Każdy z pozostałych środków pojawiał się w odpowiedziach na pytanie o inicjację u mniej niż 1% badanych. W klasach trzecich szkół ponadgimnazjalnych także zdecydowanie najczęściej wymieniane były marihuana lub haszysz (23,6%), a następnie leki uspokajające i nasenne (10,0%). Amfetamina była pierwszym środkiem dla 1,4% badanych, każdy z pozostałych środków dla mniej niż 1% badanych.

W stosunku do poprzednich lat nie obserwujemy większych zmian w obrazie inicjacji, jeśli chodzi typ środka, przy użyciu którego jest dokonywana.

Tabela 43. Inicjacja - typ środka

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie spróbowałem	82,9	73,2	71,3	76,0
	Leki uspokajające lub nasenne bez zalecenia lekarza	8,7	10,5	9,7	9,1
	Marihuana lub haszysz	5,2	10,5	15,2	12,5
	LSD	0,1	0,4	0,2	,0
	Amfetamina	0,7	1,7	0,9	,6
	Crack	0,0	0,1	0,1	,1
	Kokaina	0,1	0,1	0,4	,5
	Relevin	0,0	0,0	0,0	-
	Heroina	0,1	0,3	0,1	,0
	Ecstasy	0,2	0,3	0,2	,3
	Grzyby halucynogenne	X	0,9	0,3	,1
	GHB	X	X	0,0	-
	Polska heroina (kompot)	0,3	0,2	0,2	,4
	Nie wiem co to był za środek	1,6	1,7	1,1	,5
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie spróbowałem	77,4	66,6	54,2	62,4
	Leki uspokajające lub nasenne bez zalecenia lekarza	9,6	11,1	9,4	10,0
	Marihuana lub haszysz	10,6	18,0	30,9	23,6
	LSD	0,2	0,1	0,2	,2
	Amfetamina	0,5	2,3	3,1	1,4
	Crack	0,0	0,1	0,0	,1
	Kokaina	0,0	0,0	0,2	,2
	Relevin	-	-	0,0	-
	Heroina	0,1	0,3	0,2	,2
	Ecstasy	0,0	0,2	0,4	,6
	Grzyby halucynogenne	X	0,3	0,5	,2
	GHB	X	X	-	-
	Polska heroina (kompot)	0,2	-	0,1	,2
	Nie wiem co to był za środek	1,3	1,1	1,0	1,0

Drugie pytanie miało za zadanie identyfikację źródła zaopatrzenia w środek, który posłużył do inicjacji. Najczęściej wybierana przez badanych odpowiedź to: „braliśmy to wspólnie, w grupie przyjaciół”. Zazwyczaj oznacza to, że narkotyk przyniósł ktoś z tej grupy, a tym samym zwykle trudno wskazać, jaką drogą dotarł do niej środek (tabela 44). Takich odpowiedzi udzieliło 5,3% gimnazjalistów i 12,2% uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Inne częściej wymieniane źródła zaopatrzenia to otrzymanie od rodziców (chodzi tu o leki uspokajające i nasenne) lub wzięcie z domu bez pozwolenia rodziców, otrzymanie od kolegi lub koleżanki, kupno od kolegi. Niemal nie zdarza się zakup u obcej osoby lub osoby znanej tylko ze słyszenia.

Rozkłady odpowiedzi na pytanie o źródło zaopatrzenia w narkotyk służący do inicjacji uzyskane w 2007 r. nie odbiegają znacząco od rozkładów z lat poprzednich.

Tabela 44. Inicjacja - źródło zaopatrzenia

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nigdy nie używał	83,2	73,7	71,6	76,2
	Dostałem od starszego brata lub siostry	0,5	0,8	1,1	,9
	Dostałem od starszego kolegi	2,2	3,5	4,9	3,2
	Dostałem od kolegi w moim wieku lub młodszych ode mnie	1,6	2,4	2,5	2,5
	Dostałem od kogoś znanego ze słyszenia, ale nie osobiście	0,2	0,5	0,4	,4
	Dostałem od obcej osoby	0,1	0,2	0,3	,1
	Braliśmy to wspólnie, w grupie przyjaciół	3,4	6,6	7,6	5,3
	Kupiłem od kolegi	0,8	2,4	1,6	1,6
	Kupiłem od kogoś znanego mi ze słyszenia, ale nie osobiście	0,3	0,4	0,6	,6
	Kupiłem od obcej osoby	0,3	0,4	0,5	,3
	Dostałem od jednego z rodziców	2,3	3,3	3,5	3,4
	Wziąłem z domu, bez pozwolenia rodziców	3,4	3,6	3,0	3,2
	Żadne z powyższych	1,8	2,2	2,2	2,3
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie używał	77,7	66,6	54,7	62,9
	Dostałem od starszego brata lub siostry	0,4	0,3	1,4	,9
	Dostałem od starszego kolegi	2,6	3,5	6,7	5,1
	Dostałem od kolegi w moim wieku lub młodszych ode mnie	3,6	4,6	5,5	4,5
	Dostałem od kogoś znanego ze słyszenia, ale nie osobiście	0,1	0,2	0,4	,6
	Dostałem od obcej osoby	0,1	0,2	0,3	,3
	Braliśmy to wspólnie, w grupie przyjaciół	6,0	10,0	16,3	12,2
	Kupiłem od kolegi	1,1	3,0	3,3	1,7
	Kupiłem od kogoś znanego mi ze słyszenia, ale nie osobiście	0,4	0,8	1,3	1,2
	Kupiłem od obcej osoby	0,2	0,9	0,9	,8
	Dostałem od jednego z rodziców	2,8	3,4	3,3	4,4
	Wziąłem z domu, bez pozwolenia rodziców	2,9	3,4	3,0	2,9
	Żadne z powyższych	2,1	3,0	2,9	2,6

W ostatnim pytaniu zamykającym blok dotyczący inicjacji używania substancji prosiliśmy o wskazanie powodu spróbowania środka psychoaktywnego. Najczęściej wymienianym powodem sięgnięcia po jakąś substancję była ciekawość – 11,7% wśród piętnasto-szesnastolatków i 22,9% wśród siedemnasto-osiemnastolatków wskazało taką motywację (tabela 45). W 1999 r. w młodszej grupie badanej uzyskano niemal identyczne wyniki jak w 2003 r. W starszej grupie stwierdzono różnice polegająca na wyraźnym wzroście odsetka odpowiedzi wskazujących na motyw ciekawości. W 2007 r. w obu grupach nastąpił spadek odsetków badanych potwierdzających ten motyw.

Tabela 45. Powody spróbowania środka psychoaktywnego

poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Chciałem się czuć na haju	4,1	4,0	3,2
	Nie chciałem odstawać od grupy	2,2	1,8	1,1
	Nie miałem nic do roboty	1,8	1,9	1,4
	Byłem ciekawy	15,0	15,0	11,7
	Chciałem zapomnieć o swoich problemach	4,1	3,4	2,8
	Inny powód	6,1	6,8	6,3
	Nie pamiętam powodu	3,5	3,1	3,2
Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Chciałem się czuć na haju	4,6	4,9	4,1
	Nie chciałem odstawać od grupy	1,7	2,6	1,6
	Nie miałem nic do roboty	2,3	3,3	2,3
	Byłem ciekawy	22,1	30,5	22,9
	Chciałem zapomnieć o swoich problemach	4,1	4,1	3,4
	Inny powód	7,5	7,2	7,0
	Nie pamiętam powodu	2,7	3,0	2,9

Należy zwrócić uwagę, że młodzież we wszystkich dotychczasowych badaniach ESPAD stosunkowo rzadko, w stały sposób, wymienia taki powód jak „nie chciałem odstawać od grupy” (ok. 2%). Oznaczać to może, że trzeba z większą rezerwą patrzeć na – często podnoszony przez osoby zajmujące się profilaktyką – nacisk grupowy jako czynnik rozprzestrzeniania się zjawiska. Kończąc kwestię używania substancji psychoaktywnych innych niż alkohol i tytoń zobaczmy jaki ma zasięg wśród młodzieży zjawisko używania leków uspokajających i nasennych przyjmowanych z przepisu lekarza.

Tabela 46. Używanie leków z przepisu lekarza

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nie, nigdy	86,9	86,9	87,2	86,8
	Tak, ale krócej niż przez trzy tygodnie	11,6	11,6	10,9	11,0
	Tak, przez trzy tygodnie lub dłużej	1,5	1,5	1,9	2,2
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie, nigdy	87,1	87,4	85,8	85,0
	Tak, ale krócej niż przez trzy tygodnie	11,1	10,8	11,7	12,5
	Tak, przez trzy tygodnie lub dłużej	1,8	1,8	2,6	2,5

Dane z tabeli 46 pokazują, że 13,2% młodzieży młodszej i 15,0% młodzieży starszej ma doświadczenia z tymi substancjami przyjmowanymi w celach leczniczych. W tej grupie wyróżnić trzeba niewiele ponad dwuprocentową frakcję badanych, którzy te uzależniające leki przyjmowali przez trzy tygodnie lub dłużej. Należy zwrócić uwagę, że zjawisko używania leków uspokajających i nasennych w celach innych niż medyczne ma szerszy zakres niż zjawisko używania ich wedle przepisu lekarza w celach leczniczych. Nie obserwuje się natomiast większych zmian w okresie ostatnich dwunastu lat.

Problemy związane z używaniem substancji

Picie napojów alkoholowych wiąże się często z powstawaniem różnych problemów. Także używanie narkotyków prowadzić może do powstawania wielu, często podobnych jak w przypadku alkoholu, problemów. Wreszcie problemy te występować mogą także bez związku z używaniem substancji. W jednym z pytań ankiety respondenci otrzymali listę takich problemów z prośbą, aby określili, czy kiedykolwiek stały się ich udziałem w związku z pićciem, w związku z używaniem narkotyków i wreszcie z innych powodów – bez udziału substancji psychoaktywnych. Wyniki zawiera tabela 47.

Badani w znacznych odsetkach doświadczali takich problemów, jak kłótnia lub sprzeczka, problemy z rodzicami, problemy z przyjaciółmi, przepychanka lub bójka. Kłopoty z policją były względnie często wskazywane przez młodzież z obu kohort w związku z pićciem alkoholu. W kontekście używania narkotyków do kłopotów z policją przyznawało się tylko ok. 1% respondentów. Najbardziej występowały interwencje pogotowia ratunkowego oraz niechciane doświadczenia seksualne.

Porównanie danych w poszczególnych kolumnach tabeli przekonuje, że generalnie najbardziej rozpowszechnione są problemy powstające bez związku z używaniem substancji, a następnie problemy związane z alkoholem. Problemy związane z narkotykami pojawiają się najrzadziej. Trzeba też zauważyć, że różnice w odsetkach badanych potwierdzających doświadczanie problemów bez związku z używaniem substancji oraz problemów związanych z alkoholem są większe, niż różnice między odsetkami doświadczających problemów związanych z alkoholem i doświadczających problemów w związku z narkotykami. Od nakreślonego wyżej porządku odnotować należy kilka odstępstw. Wśród starszych uczniów problem niechcianych doświadczeń seksualnych pojawiał się niemal tak samo często w związku z alkoholem jak jako zdarzenie niezwiązane z używaniem substancji. Wśród młodszych uczniów problemy z nauczycielami pojawiały się częściej w jako problemy związane z narkotykami niż z alkoholem.

Tabela 47. Doświadczania poszczególnych problemów kiedykolwiek w życiu (badanie z 2007 r.)

Poziom klasy		Problemy z powodu alkoholu	Problemy z powodu narkotyków	Problemy z innych powodów
Trzecie klasy gimnazjum	Kłótnia lub sprzeczka	11,3	1,3	71,9
	Przepychanka lub bójka	6,0	,9	42,9
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	4,9	,4	38,8
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	3,7	,7	25,1
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	5,9	,7	29,0
	Problemy z rodzicami	8,3	1,0	44,2
	Problemy z przyjaciółmi	4,2	1,2	44,1
	Problemy z nauczycielami	2,2	3,6	31,0
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	2,8	2,0	37,2
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	1,3	,3	13,0
	Kłopoty z policją	3,6	,8	8,6
	Interwencja pogotowia ratunkowego	1,0	,5	9,3
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	2,0	,5	3,6
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	1,9	,5	5,4
	Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kłótnia lub sprzeczka	18,0	2,2
Przepychanka lub bójka		10,0	1,1	38,6
Wypadek lub uszkodzenie ciała		6,4	,6	38,6
Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów		5,9	,8	27,2
Zniszczenie rzeczy lub ubrania		10,9	,8	28,7
Problemy z rodzicami		11,3	1,2	50,3
Problemy z przyjaciółmi		6,1	1,6	46,7
Problemy z nauczycielami		2,0	6,5	37,1
Gorsze wyniki w nauce lub w pracy		4,0	3,1	46,3
Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży		1,6	,4	14,1
Kłopoty z policją		6,5	1,0	10,6
Interwencja pogotowia ratunkowego		1,6	,6	11,4
Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne		3,1	,4	3,8
Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)		3,7	,9	11,8

Jeśli spojrzemy na pięć najczęściej występujących problemów związanych z alkoholem i pięć problemów najczęściej powstających z innych powodów niż używanie substancji to zobaczymy, że wśród gimnazjalistów w większości są

to te same problemy. Należą do nich: kłótnia i sprzeczka, problemy z rodzicami, problemy z przyjaciółmi, wypadek lub uszkodzenie ciała oraz przepychanka lub bójka. Również w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych większość najczęściej zgłaszanych problemów związanych z alkoholem i najczęściej pojawiających się trudności niezwiązanych z używaniem substancji jest wspólna. Są to: problemy z rodzicami, kłótnia lub sprzeczka oraz przepychanka lub bójka.

W obu grupach specyficznym dla alkoholu problemem jest zniszczenie rzeczy lub ubrania, a w starszej grupie ponadto kłopoty z policją.

Mimo, że problemy z narkotykami występowały u względnie nielicznych grup badanych to jednak warto wskazać na te najczęściej występujące. Zarówno w klasach młodszych jak i starszych do pięciu najbardziej rozpowszechnionych problemów należą: problemy z nauczycielami, z przyjaciółmi i rodzicami, gorsze wyniki w nauce oraz kłótnia lub sprzeczka.

Należy również zwrócić uwagę na ogólnie większe rozpowszechnienie problemów związanych z alkoholem wśród starszej młodzieży niż w grupie uczniów młodszych, co wiązać można z wyższym poziomem spożycia alkoholu w tej grupie. Także większość problemów związanych z narkotykami przytrafia się większej grupie uczniów starszych niż młodszych.

W tabelach 48-50 zestawiono wyniki z 2007 r. z wynikami uzyskanymi w 2003 r. oraz w 1999 r.

Dane z tabeli 48 dotyczące rozpowszechnienia problemów związanych z alkoholem wskazują na ogólną tendencję spadkową w ich rozpowszechnieniu. Brak różnic w rozpowszechnieniu poszczególnych problemów wśród gimnazjalistów między rokiem 2003 i 2007 pojawia się tylko w przypadku kłótni lub bójki, problemów z nauczycielami, niechcianych doświadczeń seksualnych oraz interwencji pogotowia ratunkowego. Wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych nie zmieniło się jedynie rozpowszechnienie problemów z nauczycielami oraz interwencji pogotowia ratunkowego. Trzeba dodać, że rozpowszechnienie żadnego problemu nie wzrosło.

Tabela 48. Doświadczania poszczególnych problemów związanych z alkoholem kiedykolwiek w życiu

Poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Kłótnia lub sprzeczka	10,5	11,9	11,3
	Przepychanka lub bójka	8,2	8,0	6,0
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	5,4	6,9	4,9
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	5,2	4,1	3,7
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	9,3	7,4	5,9
	Problemy z rodzicami	9,4	10,0	8,3
	Problemy z przyjaciółmi	6,1	7,2	4,2
	Problemy z nauczycielami	2,6	2,7	2,2
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	4,2	3,1	2,8
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	1,6	2,8	1,3
	Kłopoty z policją	3,9	5,2	3,6
	Interwencja pogotowia ratunkowego	0,9	1,3	1,0
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	4,9	2,6	2,0
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	4,7	4,4	1,9
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kłótnia lub sprzeczka	17,6	20,2	18,0
	Przepychanka lub bójka	11,1	13,6	10,0
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	8,8	9,6	6,4
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	7,0	7,9	5,9
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	13,2	13,6	10,9
	Problemy z rodzicami	13,0	14,5	11,3
	Problemy z przyjaciółmi	9,2	8,8	6,1
	Problemy z nauczycielami	2,2	2,6	2,0
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	4,9	5,0	4,0
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	1,2	3,4	1,6
	Kłopoty z policją	3,8	7,3	6,5
	Interwencja pogotowia ratunkowego	1,6	1,6	1,6
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	7,9	5,7	3,1
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	6,4	6,4	3,7

W latach 1999-2003 odnotowano wyraźny wzrost rozpowszechnienia większości problemów związanych z narkotykami (tabela 49). W obu kohortach badanych wzrosły wyraźnie odsetki uczniów doświadczających takich problemów, jak kłótnia lub sprzeczka, utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów, zniszczenie rzeczy lub ubrania, gorsze wyniki w nauce,

problemy z nauczycielami. Wśród uczniów starszych wzrosły ponadto odsetki badanych zgłaszających problemy z przyjaciółmi i z rodzicami.

Tabela 49. Doświadczenia poszczególnych problemów związanych z narkotykami kiedykolwiek w życiu

Poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Kłótnia lub sprzeczka	2,0	4,1	1,3
	Przepychanka lub bójka	0,9	1,1	,9
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	0,5	,8	,4
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	0,7	2,4	,7
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	0,7	2,9	,7
	Problemy z rodzicami	1,6	1,5	1,0
	Problemy z przyjaciółmi	1,5	1,7	1,2
	Problemy z nauczycielami	1,1	5,2	3,6
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	1,2	2,6	2,0
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	0,4	,8	,3
	Kłopoty z policją	1,0	1,2	,8
	Interwencja pogotowia ratunkowego	0,4	1,4	,5
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	0,8	4,0	,5
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	0,8	,9	,5
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kłótnia lub sprzeczka	1,8	5,4	2,2
	Przepychanka lub bójka	0,5	1,2	1,1
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	0,4	,7	,6
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	0,3	2,6	,8
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	0,5	2,3	,8
	Problemy z rodzicami	1,3	3,1	1,2
	Problemy z przyjaciółmi	1,8	2,9	1,6
	Problemy z nauczycielami	0,4	7,3	6,5
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	1,0	5,7	3,1
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	0,3	,8	,4
	Kłopoty z policją	0,5	1,9	1,0
	Interwencja pogotowia ratunkowego	0,2	1,1	,6
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	0,6	3,2	,4
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	0,6	1,1	,9

W 2007 r. w obu grupach nastąpił, bądź spadek rozpowszechniania problemów związanych z narkotykami, bądź jego stabilizacja. W przypadku żadnego problemu nie odnotowano wzrostu odsetków badanych potwierdzających jego zaistnienie.

W latach 1999-2003 rozpowszechnienie niektórych problemów powstających bez związku z używaniem substancji wzrosło (tabela 50). W młodszej grupie zwiększyły się odsetki uczniów zgłaszających wypadek lub uszkodzenia ciała, utratę pieniędzy lub cennych przedmiotów oraz stanie się ofiarą rabunku lub kradzieży.

W starszej grupie wzrosło rozpowszechnienie takich problemów, jak przepychanka lub bójka, wypadek lub uszkodzenia ciała, utrata pieniędzy i cennych przedmiotów, zniszczenie rzeczy lub ubrania, stanie się ofiarą rabunku lub kradzieży. Większość problemów, które wykazywały tendencję wzrostową łączy uwikłanie przemocy w ich powstawanie. Rozpowszechnienie tych problemów w 2007 r. nie zmieniło się w stosunku do 2003 r. lub nawet lekko spadło. Wyjątkiem jest nieznaczny wzrost odsetka gimnazjalistów raportujących udział w przepychance lub bójce. Uzyskane wyniki potraktować zatem można jako pierwszy sygnał zahamowania procesu narastania problemu przemocy wśród młodzieży.

Warto zwrócić uwagę na stały trend spadkowy w latach 1999-2003 rozpowszechnienia niechcianych doświadczeń seksualnych oraz przypadków seksu bez zabezpieczeń wśród gimnazjalistów. Oba te problemy należą zresztą do najmniej rozpowszechnionych.

Porównanie dynamiki problemów związanych z używaniem alkoholu oraz innych substancji psychoaktywnych, a także problemów nie związanych z substancjami prowadzi do konstatacji, że w grupie problemów związanych z substancjami przeważają spadki, chociaż zdarza się też stabilizacja wskaźników, zaś wśród problemów nie związanych z używaniem substancji obok stabilizacji pojawiają się też wzrosty wskaźników. Wprawdzie zmiany nie są duże, to jednak zdają się wskazywać, że w obszarze problemów związanych z

substancjami sytuacja rozwija się bardziej pomyślnie niż na polu problemu wśród młodzieży w ogóle.

Tabela 50. Doświadczenia poszczególnych problemów niezwiązanych z używaniem substancji kiedykolwiek w życiu

Poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Kłótnia lub sprzeczka	72,7	70,3	71,9
	Przepychanka lub bójka	38,1	40,0	42,9
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	33,3	39,6	38,8
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	23,1	28,2	25,1
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	26,6	27,5	29,0
	Problemy z rodzicami	49,1	45,0	44,2
	Problemy z przyjaciółmi	44,5	48,0	44,1
	Problemy z nauczycielami	36,6	34,6	31,0
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	45,9	34,9	37,2
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	9,9	14,6	13,0
	Kłopoty z policją	7,4	11,4	8,6
	Interwencja pogotowia ratunkowego	9,0	7,2	9,3
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	5,0	3,9	3,6
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	7,5	6,4	5,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kłótnia lub sprzeczka	72,1	73,3	71,5
	Przepychanka lub bójka	31,6	39,0	38,6
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	29,8	38,7	38,6
	Utrata pieniędzy lub cennych przedmiotów	23,2	30,9	27,2
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	25,8	29,7	28,7
	Problemy z rodzicami	53,6	53,2	50,3
	Problemy z przyjaciółmi	47,4	51,4	46,7
	Problemy z nauczycielami	38,9	40,8	37,1
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	45,6	47,1	46,3
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	11,5	18,2	14,1
	Kłopoty z policją	8,8	13,7	10,6
	Interwencja pogotowia ratunkowego	8,0	10,6	11,4
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	4,6	4,3	3,8
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	9,3	13,1	11,8

Dostępność substancji psychoaktywnych

Aby zbadać dostępność poszczególnych substancji psychoaktywnych prosiliśmy respondentów o oszacowanie, na ile trudne byłoby dla nich zdobycie każdej z nich, gdyby tego chcieli. Skala odpowiedzi wyznaczona była przez dwie skrajne możliwości: „Niemożliwe” oraz „Bardzo łatwe”. Pozostawiono też możliwość odpowiedzi „nie wiem”. Ocenie badanych poddano dostępność napojów alkoholowych, leków uspokajających i nasennych, substancji wziewnych oraz poszczególnych środków nielegalnych. Pełen rozkład odpowiedzi uczniów przedstawia tabela 51.

Należy zwrócić uwagę, że w ocenach respondentów poziom dostępności napojów alkoholowych jest bardzo wysoki. Uczniowie klas trzecich gimnazjów, a więc młodzież w wieku 15-16 lat, uznali za bardzo łatwe do zdobycia: piwo – 56,1% uczniów, wino – 45,6% uczniów i wódka – 38,7% uczniów. Jedynie niewielki odsetek tej grupy badanych uznał za niemożliwe do zdobycia piwo (3,4%), wino (4,9%) i wódkę (6,3%). Młodzież deklaruje podobny poziom dostępu do tytoniu. Za bardzo łatwy do zdobycie uznało go 59,2% gimnazjalistów, za niemożliwy do zdobycie, jedynie – 4,7%. Można zauważyć, że większość badanych nie ma dużych trudności z dostępem do napojów alkoholowych i tytoniu mimo, że według polskiego prawa sprzedaż i podawanie używek nieletnim jest zabroniona.

Dostępność poszczególnych napojów alkoholowych i tytoniu w ocenach uczniów szkół ponadgimnazjalnych jest znacznie wyższa, co nie powinno dziwić, bowiem badani ze starszej grupy są już pełnoletni lub do pełnoletności niewiele im brakuje. Zgodnie z oczekiwaniami odsetki deklarujących łatwy dostęp największe są w przypadku tytoniu i piwa, a największe w przypadku wódki. Odpowiedź „Bardzo łatwe” padła w przypadku tych dwóch substancji ze strony 81% starszej młodzieży, w przypadku wina – 75,9% i wódki 70,2%. Jedynie niewielki odsetek tej grupy badanych uznał za niemożliwe do zdobycia: tytoń – 2,4%, piwo – 1,7%, wino – 2,0% i wódkę – 2,3%. W przeważającej większości badani nie mieli problemów z oceną dostępności

napojów alkoholowych. Nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie jedynie 6-9% uczniów gimnazjów i 2-5% uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Tabela 51. Ocena dostępności poszczególnych substancji (badanie z 2007 r.)

Poziom klasy		Nie możliwe	Bardzo trudne	Dosyć trudne	Dosyć łatwe	Bardzo łatwe	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Papierosy	4,7	2,0	4,5	22,8	59,2	6,8
	Piwo	3,4	2,0	4,9	27,7	56,1	5,9
	Wino	4,9	3,5	8,2	28,1	45,6	9,7
	Wódka	6,3	6,1	13,1	26,4	38,7	9,4
	Marihuana lub haszysz	17,6	14,2	18,4	16,8	11,5	21,5
	LSD lub inny środek halucynogeny	21,2	17,2	17,9	8,6	5,1	30,1
	Amfetamina	20,7	18,3	16,1	10,3	7,4	27,2
	Leki uspokajające lub nasenne	15,4	11,5	15,4	17,2	16,5	24,0
	Crack	22,2	17,8	15,7	6,4	4,4	33,4
	Kokaina	22,4	17,9	16,2	7,9	5,1	30,5
	Ecstasy	21,7	17,0	15,9	8,8	6,3	30,2
	Heroina	22,4	18,5	15,8	7,5	5,4	30,4
	Grzyby halucynogenne	21,4	17,5	16,0	8,1	5,7	31,3
	GHB	23,4	17,6	14,1	5,3	4,7	35,0
	Substancje wziewne	16,7	11,3	11,4	12,6	22,4	25,6
	Sterydy anaboliczne	20,1	14,5	14,3	10,0	10,0	31,1
Polska heroina (kompot)	21,7	16,3	14,2	8,0	6,4	33,3	
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Papierosy	2,4	,7	1,4	11,9	81,0	2,6
	Piwo	1,7	,6	1,6	13,4	80,5	2,3
	Wino	2,0	1,3	2,5	14,4	75,9	3,9
	Wódka	2,3	1,5	4,1	17,1	70,2	4,8
	Marihuana lub haszysz	9,6	10,4	16,6	24,7	16,8	21,8
	LSD lub inny środek halucynogeny	13,0	15,1	19,9	12,7	6,3	33,0
	Amfetamina	12,4	15,2	17,2	16,6	10,1	28,5
	Leki uspokajające lub nasenne	9,6	9,1	14,8	21,5	18,5	26,5
	Crack	15,1	17,5	17,1	8,4	4,5	37,5
	Kokaina	14,7	17,9	17,7	10,1	5,9	33,7
	Ecstasy	13,6	16,5	16,4	12,7	8,7	32,2
	Heroina	15,6	18,2	17,0	10,1	5,6	33,5
	Grzyby halucynogenne	13,8	16,2	17,5	11,8	7,2	33,3
	GHB	16,3	16,6	15,6	6,8	4,5	40,2
	Substancje wziewne	11,1	9,5	11,1	14,9	25,1	28,3
	Sterydy anaboliczne	12,8	12,3	15,0	15,2	13,3	31,4
Polska heroina (kompot)	15,1	15,0	15,6	9,9	6,4	38,1	

Kwestia dostępu do leków uspokajających i nasennych okazała się trudniejsza do oceny. Na to pytanie odpowiedzi „Nie wiem” udzielił, mniej więcej, co czwarty badany. Dostęp do tych leków jest też zdaniem młodzieży znacznie trudniejszy. Bardzo łatwo byłoby je dostać 16,5% respondentów z młodszej grupy i 18,5% starszych uczniów, niemożliwe do zdobycia byłoby to dla 15,4% badanych w pierwszej grupie i dla 9,6% z drugiej.

Należy odnotować, że dostępność substancji nielegalnych oceniana jest niżej. Odsetki uczniów młodszych, którzy uważają je za niemożliwe do zdobycia wahają się od 17,6% w przypadku konopi indyjskich do 23,4% w przypadku GHB. Odsetki młodzieży ze szkół gimnazjalnych stwierdzającej, że byłoby jej bardzo łatwo dostać poszczególne substancje wahają się od 11,5% w przypadku konopi indyjskich do ok. 4,4% w przypadku cracku. W klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych badani w przypadku większości substancji nielegalnych w podobnym odsetku co pierwszoklasiści uznają je za bardzo łatwe do zdobycia, przy czym ich oceny są bardziej optymistyczne w przypadku konopi indyjskich. Odpowiedzi takich udzieliło w odniesieniu do najbardziej dostępnych konopi 16,8% badanych i najtrudniej dostępnych GHB i cracku – 4,5% badanych.

Ogólnie wydaje się, że młodzież starsza ocenia swój dostęp do substancji nielegalnych podobnie lub nieznacznie wyżej niż młodzież młodsza.

Warto zauważyć, że dostępność „polskiej heroiny” w ocenach młodzieży nie odbiega znacząco od dostępności takich środków jak amfetamina, heroina, czy kokaina. Wydaje się to potwierdzać schyłek dominującej jeszcze na początku lat dziewięćdziesiątych roli tego tradycyjnego na naszej scenie narkotykowej specyfiku.

Na koniec trzeba zwrócić uwagę na bardzo wysokie odsetki badanych, którzy nie potrafili oszacować swoich możliwości w zakresie dostępu do substancji nielegalnych. Najmniej badanych miało trudności z oceną dostępu do marihuany i haszyszu (22%), najwięcej z oceną dostępu do GHB (35-40%). Te relatywnie wysokie odsetki badanych, którzy wybrali odpowiedź „Nie wiem”

wskazują na znaczą frakcję osób do tego stopnia nie zainteresowanych substancjami nielegalnymi, że nie potrafiących nawet wyobrazić sobie skali trudności w zdobyciu tego typu środków.

Dane zawarte w tabeli 52. i 53. pozwalają na prześledzenie zmian w ocenach dostępności poszczególnych substancji w ocenach młodzieży jakie dokonały się w czasie ostatnich dwunastu lat. W tabeli 52 zawarto odsetki respondentów, którzy na pytanie o to, jak trudno byłoby im zdobyć każdą z poszczególnych substancji, gdyby tego chcieli, wybrali odpowiedź „bardzo łatwo”. W tabeli 53 zaś znajdujemy odsetki tych, którzy w odpowiedzi na to samo pytanie wybrali stwierdzenie „bardzo łatwo” lub „łatwo”.

Dane zawarte w tabeli 52 wskazują na podobne tendencje w przypadku substancji legalnych i nielegalnych.

Zmiany w ocenach dostępności napojów alkoholowych w młodszej grupie polegają na konsekwentnym spadku odsetków uczniów deklarujących bardzo łatwy dostęp do piwa i do wina w całym okresie 1995-2007 oraz wzroście w latach 1995-2003 proporcji deklarujących bardzo łatwy dostęp do wódki, po czym spadek tej proporcji w 2007 r.

W ocenach uczniów ze starszej grupy dostępność wszystkich trzech napojów alkoholowych wykazywała trend wzrostowy do 2003 r., w 2007 r. zaś nastąpił skokowy spadek.

Dostępność wyrobów tytoniowych nie była przedmiotem badania w 1995. W przedziale czasowym wyznaczonym przez lata 1999 i 2007 wedle ocen uczniów z młodszej kohorty dostępność papierosów cały czas spadała, a wedle ocen starszych uczniów była stabilna między 1999 r. i 2003 r., zaś spadła w 2007 r.

Dostęp do leków uspokajających i nasennych wśród uczniów młodszych wykazywał trend wzrostowy do 2003 r. po czym spadł w 2007 r. Wśród starszych odsetek deklarujących bardzo łatwy dostęp w latach 1995-2007 fluktuuje.

Tabela 52. Ocena dostępności poszczególnych substancji jako bardzo znacznej (substancje bardzo łatwe do zdobycia)

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Papierosy	x	74,1	71,9	59,2
	Piwo	72,6	68,5	67,9	56,1
	Wino	57,4	56,9	55,4	45,6
	Wódka	42,2	44,7	45,7	38,7
	Marihuana lub haszysz	6,3	11,5	15,7	11,5
	LSD lub inny środek halucynogeny	3,3	7,3	8,6	5,1
	Amfetamina	4,7	10,4	11,8	7,4
	Leki uspokajające lub nasenne	16,5	17,4	19,6	16,5
	Crack	2,1	4,7	7,4	4,4
	Kokaina	2,6	5,8	8,3	5,1
	Ecstasy	2,4	7,2	9,6	6,3
	Heroina	3,8	6,0	8,5	5,4
	Grzyby halucynogenne	X	9,9	10,8	5,7
	GHB	X	X	6,9	4,7
	Substancje wziewne	25,7	30,7	28,6	22,4
	Sterydy anaboliczne	6,1	11,8	13,8	10,0
	Polska heroina (kompot)	6,6	X	10,5	6,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Papierosy	X	88,1	89,8	81,0
	Piwo	82,9	87,6	89,5	80,5
	Wino	77,7	81,7	82,9	75,9
	Wódka	67,7	74,1	77,3	70,2
	Marihuana lub haszysz	9,6	11,9	23,1	16,8
	LSD lub inny środek halucynogeny	4,7	5,9	9,8	6,3
	Amfetamina	6,5	10,5	17,5	10,1
	Leki uspokajające lub nasenne	19,8	17,0	21,7	18,5
	Crack	2,4	3,4	6,0	4,5
	Kokaina	3,0	4,1	7,4	5,9
	Ecstasy	2,5	6,7	11,9	8,7
	Heroina	4,9	4,4	7,9	5,6
	Grzyby halucynogenne	X	8,9	12,3	7,2
	GHB	X	X	5,7	4,5
	Substancje wziewne	27,5	29,8	35,1	25,1
	Sterydy anaboliczne	9,5	14,1	19,8	13,3
	Polska heroina (kompot)	6,9	X	8,4	6,4

Dostępność zdecydowanej większości substancji nielegalnych deklarowana przez uczniów młodszych po silnym wzroście w 1999 r., w 2003 r. uległa

dalszemu powiększeniu, chociaż o mniejszym nasileniu. W 2007 r. widać wyraźnie odwrócenie trendu, odsetki deklarujących bardzo łatwy dostęp do poszczególnych substancji uległ zmniejszeniu. Tendencja wzrostowa dostępności, i to o większym nasileniu w 2003 r. niż w 1999 r., wynikała z ocen dokonywanych przez uczniów starszych. Dotyczyła ona zdecydowanej większości substancji nielegalnych. W 2007 r. podzieliła ona los tendencji notowanej wśród uczniów młodszych, tj. przeobraziła się w trend spadkowy.

Warto zauważyć, że chociaż młodzież w największym odsetku deklaruje bardzo łatwy dostęp do marihuany i haszyszu, to największy wzrost odsetka uczniów o bardzo łatwym dostępie dokonał się w latach 1995-2003 w przypadku ecstasy. W grupie uczniów młodszych odsetek ten wzrósł czterokrotnie, w grupie uczniów starszych niemal pięciokrotnie. Mimo tego dynamicznego wzrostu, rok 2007 także w przypadku ecstasy przyniósł radykalny spadek.

Podobny, chociaż w szczegółach odmienny obraz trendów otrzymujemy, gdy odpowiedzi uczniów na pytanie o łatwość dostępu do poszczególnych substancji poddamy innej agregacji. Zsumowanie odsetków uczniów, którzy deklarują bardzo łatwy dostęp i dosyć łatwy dostęp rozszerza krąg zagrożonych pokazując większą skalę zjawiska (tabela 53).

Analiza odpowiedzi wskazujących na co najmniej dosyć łatwy dostęp do poszczególnych substancji pokazuje na mniejszą skalę zmian poszczególnych wskaźników, niż analiza odpowiedzi limitowanych tylko do bardzo łatwego dostępu. W przypadku większości substancji nielegalnych wzrost pomiędzy 1995 i 2003 był nieco mniejszy niż analogicznych wskaźników bardzo łatwego dostępu. Przykładowo odsetki deklarujących przynajmniej dosyć łatwy dostęp do marihuany i haszyszu wzrosły około dwukrotnie, a do ecstasy w młodszej grupie trzy i półkrotnie a w starszej – czterokrotnie. Spadek jaki nastąpił w 2007 r. także wydaje się mieć łagodniejszy charakter.

Przeprowadzone powyżej analizy zdają się wskazywać na większą podatność na zmiany wskaźnika definiowanego przez „bardzo łatwy dostęp do substancji”

niż wskaźnika określanego przy użyciu konceptu rozszerzającego pole definicji tak aby zawierało ono także „raczej łatwy dostęp”.

Tabela 53. Ocena dostępności poszczególnych substancji jako bardzo znacznej (substancje bardzo łatwe lub dosyć łatwe do zdobycia)

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Papierosy	X	89,9	89,3	82,0
	Piwo	88,5	90,4	90,4	83,8
	Wino	81,1	79,7	79,2	73,7
	Wódka	65,3	67,3	69,9	65,1
	Marihuana lub haszysz	18,7	30,1	37,5	28,3
	LSD lub inny środek halucynogeny	11,0	20,3	21,5	13,7
	Amfetamina	13,8	27,4	27,3	17,7
	Leki uspokajające lub nasenne	38,5	39,8	39,2	33,7
	Crack	5,5	13,4	17,1	10,8
	Kokaina	7,0	16,3	19,9	13,0
	Ecstasy	6,1	19,7	21,5	15,1
	Heroina	10,2	17,3	19,9	12,9
	Grzyby halucynogenne	X	22,5	22,7	13,8
	GHB	X	X	14,8	10,0
	Substancje wziewne	41,0	45,9	43,8	35,0
	Sterydy anaboliczne	13,3	23,6	27,1	20,0
	Polska heroina (kompot)	14,8	X	22,0	14,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Papierosy	X	95,5	96,6	92,9
	Piwo	93,9	96,9	96,9	93,9
	Wino	92,0	92,8	93,6	90,3
	Wódka	85,7	89,1	90,4	87,3
	Marihuana lub haszysz	27,6	39,6	53,4	41,5
	LSD lub inny środek halucynogeny	15,6	26,1	30,4	19,0
	Amfetamina	17,7	33,2	42,1	26,7
	Leki uspokajające lub nasenne	46,1	43,8	46,2	40,0
	Crack	6,4	13,4	18,0	12,9
	Kokaina	8,4	16,5	21,5	16,0
	Ecstasy	7,3	22,6	29,5	21,4
	Heroina	12,2	16,2	22,0	15,7
	Grzyby halucynogenne	X	24,5	29,4	19,0
	GHB	X	X	14,5	11,3
	Substancje wziewne	45,3	51,5	52,0	40,0
	Sterydy anaboliczne	19,2	30,1	39,0	28,5
	Polska heroina (kompot)	14,1	X	22,2	16,3

Podsumowując kwestie zmian w dostępności substancji psychoaktywnych, jakie możemy odtworzyć z analizy ocen dokonywanych przez badanych w 1995 r., 1999 r., 2003 r. i 2007 r. co do łatwości zdobycia substancji, trzeba zauważyć odwrócenie trendu wzrostowego dokumentowane przez badanie z 2007 r. Już na podstawie badania z 2003 r. można było zauważyć pewne ograniczenie skali wzrostu w przypadku uczniów z młodszej grupy, chociaż wśród uczniów starszych stwierdzono wówczas kontynuację, a nawet nasilenie, trendu wzrostowego.

Odpowiedzi na pytanie o to, czy badanemu kiedykolwiek proponowano jakieś substancje psychoaktywne dostarczyły innego wskaźnika dostępności. W masmediach ciągle wiele mówi się o agresywnym rozwoju rynku substancji nielegalnych i ich marketingu wśród uczniów. Intencją pytania o propozycje była weryfikacja tych doniesień. Badanym przedstawiono listę środków legalnych i nielegalnych i proszono o zaznaczenie tych, które w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem ktokolwiek im proponował. Rozkład odpowiedzi zawarty w tabeli 54 wskazuje na podobne prawidłowości jak przy używaniu poszczególnych substancji.

Najczęściej proponowanym młodzieży środkiem jest bez wątpienia alkohol. Z propozycjami dotyczącymi substancji nielegalnych spotykają się mniej liczne frakcje badanych i stosunkowo najczęściej dotyczą one konopi. Otrzymało je chociaż raz w czasie ostatnich 12 miesięcy 16,0% uczniów z klas młodszych i 27,2% uczniów klas starszych. Odsetki uczniów, którym proponowano amfetaminę wynosiły w przypadku piętnasto-szesnastolatków – 5,4% i siedemnasto-osiemnastolatków – 8,8%. Ecstasy, podobnie jak poprzednio wymienione substancje nielegalne, proponowana była częściej uczniom starszym (6,9%) niż młodszym (4,7%), natomiast leki uspokajające i nasenne oferowane były podobnym odsetkom młodzieży z grupy młodszej i starszej (ok. 5%).

Tabela 54. Ekspozycja na propozycje poszczególnych substancji

poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Piwo	80,6	85,0	83,4	78,0
	Wino	65,2	52,1	47,5	42,8
	Wódka	53,1	57,0	56,4	49,3
	Marihuana lub haszysz	11,4	17,3	21,6	16,0
	LSD	3,8	5,0	3,4	2,5
	Amfetamina	4,8	10,3	8,6	5,4
	Leki uspokajające lub nasenne	8,1	6,9	5,7	4,8
	Crack	0,8	2,1	2,7	1,7
	Kokaina	1,7	3,5	3,8	3,3
	Ecstasy	1,4	5,0	4,9	4,7
	Heroina	2,0	3,4	3,6	2,8
	Sterydy anaboliczne	3,6	6,2	5,3	3,4
	Polska heroina (kompot)	2,7	3,5	3,4	2,4
	Bimber	12,7	13,1	20,2	13,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Piwo	89,5	93,2	93,2	91,3
	Wino	79,2	61,5	61,0	58,5
	Wódka	73,5	75,9	77,4	73,0
	Marihuana lub haszysz	17,3	23,6	34,8	27,2
	LSD	5,3	4,9	4,6	3,5
	Amfetamina	6,0	14,0	16,8	8,8
	Leki uspokajające lub nasenne	8,8	5,5	6,6	5,1
	Crack	1,2	1,7	2,1	2,1
	Kokaina	1,9	2,7	3,5	3,3
	Ecstasy	1,7	5,2	8,1	6,9
	Heroina	2,2	2,3	3,4	2,6
	Sterydy anaboliczne	5,4	7,1	8,7	5,6
	Polska heroina (kompot)	2,1	1,5	2,2	2,5
	Bimber	16,8	14,9	25,4	18,1

Zwraca uwagę wysoki odsetek uczniów, którzy spotykali się z propozycjami alkoholu nielegalnie wytworzonego domowym sposobem, czyli bimbru. W młodszej grupie z taką ofertą spotkało się 13,4% badanych, w starszej zaś – 18,1%. W grupie gimnazjalistów narażenie na propozycje bimbru jest niewiele niższe niż ekspozycja na oferty marihuany lub haszyszu.

W latach 1995-2003 wskaźniki narażenia na propozycje w przypadku niektórych substancji nie uległ większym zmianom, w przypadku innych wyraźnie wzrosły. Najbardziej zwiększyło się narażenie na propozycje dotyczące marihuany i haszyszu, amfetaminy, ecstasy oraz bimbru. Trend wzrostowy obserwowano zarówno w młodszej kohorcie badanych jak i w starszej, chociaż wśród młodszych wskaźniki powiększyły się przede wszystkim w latach 1995-1999, a wśród starszych wzrost był bardziej równomierny lub koncentrował się na czteroleciu 1999-2003. Jedynie w przypadku bimbru w obu grupach wzrost wskaźnika nastąpił przede wszystkim w latach 1999-2003. Podobne tendencje, chociaż o mniejszym nasileniu obserwowano w przypadku takich substancji jak kokaina, heroina, czy sterydy anaboliczne. W 2007 r. w przypadku wszystkich substancji odnotować trzeba spadek wskaźników narażenia na propozycje.

Lata dziewięćdziesiąte to czas wzrostu dostępności alkoholu, w tym także dla osób niepełnoletnich. Znaczne osłabienie mechanizmów kontroli rynku napojów alkoholowych, zarówno na poziomie rozwiązań prawnych jak i praktyki życia społecznego, pojawienie się reklamy i promocji alkoholu, to czynniki, które sprzyjały wzrostowi rozpowszechnienia picia, także wśród młodzieży. Działania z zakresu kontroli dostępu młodzieży do alkoholu nawet jeśli były podejmowane, to sporadycznie i bez koniecznej w takich przypadkach konsekwencji. W efekcie młodzież praktycznie nie miała większych trudności z zakupem napojów alkoholowych. Przekonują o tym dane zawarte w tabeli 55. Znajdujemy to odsetki uczniów wieku piętnastu- szesnastu lat, którzy podejmowali próby zakupu poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem, średnią liczbę takich prób przypadającą na jednego ucznia, który takie próby podejmował

oraz odsetek przypadków odmów sprzedaży ze względu na zbyt młody wiek kupującego, wśród wszystkich prób zakupów.

Tabela 55. Zakupy napojów alkoholowych w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem dokonywane przez młodzież w wieku 15-16 lat

		Odsetek dokonujących prób zakupów	Średnia liczba prób zakupów w ciągu 12 miesięcy	Odsetek odmów wśród prób zakupów
Piwo	1995	60,0	16	5,4
	1999	57,7	18	9,5
	2003	63,6	21	10,3
	2007	45,9	18	12,4
Wino	1995	33,6	10	8,8
	1999	33,9	10	8,9
	2003	23,9	11	16,6
	2007	14,0	11	15,5
Wódka	1995	41,0	9	18,0
	1999	27,1	9	14,7
	2003	27,9	12	14,0
	2007	19,3	11	11,2

Dane zawarte w tabeli przekonują, że blisko połowa uczniów trzecich klas gimnazjów podejmuje próby zakupów piwa (45,9%), natomiast tylko 14,0% próbuje kupować wino, a 19,3% – wódkę. Zdecydowana większość takich prób koczy się powodzeniem. Odmową sprzedaży ze względu na zbyt młody

wiek kończy się tylko 12,4% prób zakupu piwa, 15,5% - wina i 11,2% - wódki. Średnia liczba prób zakupu jest najwyższa w przypadku piwa i wynosi 18 w ciągu 12 miesięcy. Oznacza to, że młodzi ludzie kupują piwo przeciętnie co 20 dni. Średnie dla wina i wódki wynoszą 11, czyli innymi słowy zakupy dokonywane są przeciętnie mniej niż raz na miesiąc.

Porównanie wyników z 2007 r. z wynikami z 1995 r., 1999 r. i 2003 r. ujawnia odmienne tendencje przy każdym z napojów.

W przypadku piwa obserwowano w 2003 r. wzrost odsetka nieletnich klientów po lekkim spadku w 1999 r. Jednocześnie konsekwentnie rosła średnia liczba prób zakupów i odsetek odmów. Ten ostatni jeszcze w 1995 r. wynosił 5,4%, a w 2003 r. był już prawie dwukrotnie wyższy. W 2007 r. spadł znacząco odsetek kupujących oraz średnia liczba prób zakupu. Jednocześnie wzrósł do 12,4% odsetek odmów.

Odsetek kupujących wino w latach 1995-1999 był stabilny, zaś w 2003 r. wyraźnie się obniżył. W 2007 r. spadł jeszcze bardziej. W 2003 r. średnia liczba zakupów nieznacznie wzrosła, zwiększeniu uległ także odsetek odmów. W 2007 r. nie nastąpiły żadne zmiany w stosunku do 2003 r. pod względem średniej liczby prób zakupów oraz odsetka odmów.

Jeszcze inne tendencje odnotować trzeba odnośnie wódki. Odsetek podejmujących próby zakupów tego napoju w 1999 r. znacznie spadł i w 2003 r. pozostał na poziomie z 1999 r. W 2007 r. odnotowano kolejny spadek do poziomu ponad dwukrotnie niższego niż w 1995 r. W 2003 r. wzrosła natomiast o 1/3 średnia liczba prób zakupów, która w latach 1995-1999 pozostawała stabilna. W 2007 r. nie nastąpiły tu większe zmiany w stosunku do 2003 r. Odsetek odmów, inaczej niż w przypadku piwa i wina spadł w latach 1995-1999 i w 2003 r. pozostał na poziomie z 1999 r. W 2007 r. mamy do czynienia z kolejnym spadkiem.

Przedstawione wyżej tendencje zdają się wskazywać na pewną przypadkowość zmian w rynkowych zachowaniach nieletnich w obszarze napojów alkoholowych i reakcjach na nie ze strony sprzedawców. Jedynie trend spadkowy liczby kupujących wino odzwierciedla tendencje w

rozpowszechnieniu konsumpcji tego napoju. W przypadku piwa trendowi wzrostowemu odsetka konsumentów w latach 1995-2003 zakończonemu spadkiem w 2007 towarzyszy fluktuacja odsetka deklarujących próby zakupów. Jeszcze inaczej w przypadku wódki – z fluktuacją odsetka konsumentów współwystępuje trend spadkowy odsetka dokonujących prób zakupów. Samodzielnie dokonywane zakupy nie są oczywiście jedynym źródłem zaopatrzenia w napoje alkoholowe, stąd zmiany w odsetkach kupujących nie muszą współgrać z trendami w rozpowszechnieniu używania alkoholu.

Wzrost odsetka odmów sprzedaży wina i piwa, chociaż znaczący, nie stanowi, jak się wydaje istotnej przeszkody w dostępie do tych napojów, bowiem nadal odsetek ten pozostaje na stosunkowo niskim poziomie. Niepokojący jest natomiast stały spadek odsetka odmów sprzedaży wódki.

Kwestie zakupów napojów alkoholowych poruszono też w innym pytaniu, lokującym ją na wymiarze czasowym ostatnich 30 dni przed badaniem (tabela 56).

Tabela 56. Zakupy napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Poziom klasy		Nie kupowa- łem	1-2 razy	3-5 razy	6-9 razy	10-19 razy	20-39 razy	40 lub więcej razy
Trzecie klasy klasy gimnazjum	Piwo	56,7	21,2	10,2	5,3	3,8	1,0	1,9
	Wino	90,0	6,3	1,8	0,6	0,4	0,2	0,8
	Wódka	83,3	10,5	3,3	0,9	0,7	0,3	1,0
Drugie klasy szkół ponad- gimnazjal- nych	Piwo	32,8	24,5	18,5	10,0	8,0	3,0	3,3
	Wino	83,9	10,8	2,7	1,0	0,8	0,1	0,6
	Wódka	68,8	19,1	7,1	2,8	0,8	0,7	0,7

Odsetki badanych z młodszej kohorty, którzy dokonywali zakupów poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem niewiele odbiegają od odsetków kupujących w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem. Największa różnica występuje w przypadku wina, w przypadku piwa odsetki są najbardziej podobne.

Odsetek dokonujących zakupów wina wśród gimnazjalistów najmniej różni się od odsetka kupujących w starszej grupie badanych. W przypadku zakupów piwa i wódki wskaźniki są wyraźnie wyższe wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych niż wśród gimnazjalistów.

Większość badanych dokonujących zakupów wina, bądź wódki robiła to 1-2 razy w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Trochę inaczej jest z piwem. Wprawdzie tu również największa frakcja badanych dokonywała zakupów 1-2 razy, ale dość znaczna jest też frakcja kupujących ten napój 3-4 razy w tym czasie.

W tabeli 57 zestawiono odsetki uczniów, którzy dokonywali zakupów poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem w 2003 r. i w 2007 r. Zestawienie to sugeruje, że w grupie gimnazjalistów spadło rozpowszechnienie zakupów każdego z napojów alkoholowych, przy czym z największym spadkiem mamy do czynienia w przypadku piwa.

Wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych dominuje stabilizacja analogicznych odsetków, niewielki spadek pojawia się jedynie w przypadku piwa.

Tabela 57. Odsetki uczniów, którzy dokonywali zakupów napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Poziom klasy		2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Piwo	53,6	43,3
	Wino	13,1	10,0
	Wódka	20,9	16,7
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Piwo	70,0	67,2
	Wino	16,9	16,1
	Wódka	31,0	31,2

Kolejne pytanie mające za zadanie uszczegółowienie wiedzy na temat dostępności substancji psychoaktywnych dotyczyło przetworów konopi i sondażo znajomości miejsc, gdzie można te substancje łatwo nabyć (tabela 58).

Większość respondentów orientuje się, gdzie można kupić marihuanę lub haszysz. Odsetek badanych znających takie miejsca jest wyższy wśród starszej młodzieży (51,4%) niż młodszej (42,8%). Najczęściej wymieniano w tym kontekście dyskotekę lub bar (25,5% w młodszej kohorcie i 34,9% w starszej kohorcie). Następne w kolejności były: mieszkanie dilera (17,9% w młodszej kohorcie i 22,4% w starszej kohorcie), ulica i park (16,6% w młodszej kohorcie i 20,8% w starszej kohorcie) oraz na końcu szkoła (14,7% w młodszej kohorcie i 19,3% w starszej kohorcie).

Tabela 58. Miejsca gdzie można łatwo kupić marihuanę lub haszysz

Poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Nie znam takich miejsc	51,1	46,3	57,2
	Ulica, park	20,5	22,8	16,6
	Szkoła	24,1	23,4	14,7
	Dyskoteka, bar	29,6	32,3	25,3
	Mieszkanie dilera	18,3	22,9	17,9
	Inne miejsce	5,0	6,4	4,9
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie znam takich miejsc	44,9	35,7	48,6
	Ulica, park	24,2	30,9	20,8
	Szkoła	28,9	33,2	19,3
	Dyskoteka, bar	39,3	43,6	34,9
	Mieszkanie dilera	19,1	28,9	22,4
	Inne miejsce	4,4	6,8	5,8

W 1995 r. nie pytano o znajomość miejsc, gdzie można kupić marihuanę i haszysz, stąd porównania możemy zacząć dopiero od wyników z 1999 r. W latach 1999-2003 wzrosły odsetki uczniów, znających miejsca gdzie sprzedawane są przetwory konopi. W 2007 r. nastąpił spadek tych odsetków i to do poziomu nieco niższego niż w 1999 r.

W 2003 r. w stosunku do 1999 r. wśród wymienianych przez młodzież miejsc wyraźnie częściej pojawiało się mieszkanie dilera. Prawidłowość ta dotyczyła uczniów z obu kohort. W 2007 r. odsetek potwierdzeń dla mieszkania dilera jako miejsca gdzie łatwo zdobyć przetwory konopi znacząco spadł w obu badanych grupach młodzieży.

Ryzyko związane z używaniem substancji psychoaktywnych w opiniach badanych

Używanie substancji psychoaktywnych, zarówno legalnych takich jak napoje alkoholowe, czy tytoń, jak nielegalnych takich jak narkotyki niesie za sobą ryzyko pojawienia się szkód zdrowotnych i społecznych. Ryzyko to jest szczególnie duże, gdy po substancje te sięgają ludzie bardzo młodzi, nie świadomi tego, co może im grozić. Pewne znaczenie profilaktyczne może tu mieć wiedza na temat wielorakich niebezpieczeństw związanych z ich używaniem. Nie tylko, dlatego że uświadomienie sobie ryzyka skłaniać powinno do ograniczania konsumpcji, ale również, dlatego że stwarza ono szansę zadbania o jak największe zminimalizowanie niebezpieczeństwa powikłań. Zobaczmy, zatem na ile młodzież zdaje sobie sprawę z ryzyka związanego z używaniem różnych substancji.

Przedstawiliśmy badanym listę środków legalnych i nielegalnych i poprosiliśmy, aby na czterostopniowej skali od „nie ma ryzyka” do „duże ryzyko” ocenili ryzyko zaszkodzenia sobie w wyniku używania każdego z nich. W przypadku większości substancji pytano osobno o ryzyko związane z podejmowaniem prób oraz ryzyko wynikające z regularnego używania. Tylko przy napojach alkoholowych, traktowanych zresztą łącznie, oraz przy konopiach wprowadzono trzy poziomy nasilenia używania. W przypadku alkoholu odpowiadają one trzem stylom picia tj.: „małe ilości jednorazowo ale często”, „duże ilości jednorazowo ale rzadko” oraz „dużo jednorazowo i często”. W odniesieniu do przetworów konopi trzy poziomy używania odpowiadają eksperymentowaniu, używaniu okazjonalnemu i używaniu regularnemu.

Pełne rozkłady odpowiedzi uczniów zestawiono w tabeli 59.

Tabela 59. Ocena ryzyka związanego z używaniem poszczególnych substancji

Poziom klasy		Nie ma ryzyka	Małe ryzyko	Umarkowane ryzyko	Duże ryzyko	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Pałą papierosy od czasu do czasu	10,1	37,1	34,8	13,3	4,7
	Wypalają co najmniej paczkę papierosów dziennie	2,6	4,0	16,1	73,2	4,1
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	7,9	21,7	33,8	30,6	6,1
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	3,6	7,4	20,0	63,6	5,4
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	4,8	12,2	28,8	47,1	7,1
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	8,4	19,1	22,9	41,9	7,7
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	4,7	11,0	25,7	50,9	7,6
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	3,0	2,6	8,8	78,6	6,9
	Próbują 1 raz lub 2 razy LSD	4,0	10,5	22,0	49,5	14,1
	Biorą LSD regularnie	2,4	1,5	5,7	77,8	12,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	4,0	10,2	24,4	50,8	10,6
	Biorą amfetaminę regularnie	2,4	1,2	4,8	82,8	8,8
	Próbują 1 raz lub 2 razy kokainy	3,8	9,1	23,4	52,3	11,4
	Biorą kokainę regularnie	2,5	1,0	4,4	82,7	9,3
	Próbują 1 raz lub 2 razy crack	3,7	7,7	23,2	49,9	15,6
	Biorą crack regularnie	2,5	1,3	4,4	78,9	12,9
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	4,0	9,9	23,0	50,4	12,7
	Biorą ecstasy regularnie	2,8	1,7	5,2	79,6	10,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy GHB	3,4	7,5	21,0	50,5	17,6
	Biorą GHB regularnie	2,6	1,1	4,0	76,9	15,5
	Próbują 1 raz lub 2 razy narkotyki w zastrzykach	2,9	4,9	17,2	64,6	10,4
	Biorą narkotyki w zastrzykach regularnie	2,6	,8	3,6	84,0	9,0
	Próbują 1 raz lub 2 razy środków wziewnych	4,4	10,3	22,5	49,5	13,3
Biorą środki wziewne regularnie	2,7	1,6	7,5	76,8	11,4	

Poziom klasy		Nie ma ryzyka	Małe ryzyko	Umarkowane ryzyko	Duże ryzyko	Nie wiem
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Pałą papierosy od czasu do czasu	9,3	39,5	36,0	11,6	3,7
	Wypalają co najmniej paczkę papierosów dziennie	1,7	4,5	15,9	75,1	2,8
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	7,8	21,7	32,5	33,5	4,4
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	2,4	7,8	21,6	64,0	4,2
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	5,9	17,4	33,1	38,2	5,4
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	11,4	21,7	21,7	38,1	7,2
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	5,1	14,6	26,0	47,5	6,9
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	2,2	3,7	9,7	77,7	6,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy LSD	2,9	10,2	23,0	51,0	12,9
	Biorą LSD regularnie	1,2	1,6	6,1	80,0	11,0
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	3,7	10,7	23,6	52,5	9,5
	Biorą amfetaminę regularnie	1,2	1,5	4,6	84,6	8,1
	Próbują 1 raz lub 2 razy kokainy	2,9	8,5	23,3	54,9	10,4
	Biorą kokainę regularnie	1,2	1,1	4,2	85,1	8,3
	Próbują 1 raz lub 2 razy crack	2,7	6,9	22,4	54,5	13,5
	Biorą crack regularnie	1,3	1,0	4,0	82,7	10,9
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	3,6	9,2	23,2	53,0	10,9
	Biorą ecstasy regularnie	1,4	1,4	5,3	82,7	9,1
	Próbują 1 raz lub 2 razy GHB	2,4	6,2	19,5	53,5	18,4
	Biorą GHB regularnie	1,1	1,0	3,3	79,0	15,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy narkotyki w zastrzykach	1,6	3,4	14,6	70,3	10,1
	Biorą narkotyki w zastrzykach regularnie	1,2	,8	2,7	86,9	8,5
	Próbują 1 raz lub 2 razy środków wziewnych	2,4	8,4	22,9	53,7	12,6
Biorą środki wziewne regularnie	1,4	1,3	5,6	81,2	10,5	

Zdecydowana większość uczniów dostrzega ryzyko szkód związanych z używaniem substancji psychoaktywnych. Tylko bardzo nieliczni stwierdzają, że ich używanie nie jest związane z żadnym negatywnym następstwem. Stosunkowo najwięcej takich odpowiedzi padło przy eksperymentowaniu z marihuaną lub haszyszem raz paleniu papierosów od czasu do czasu. Jednak regularne palenie papierosów w ilości co najmniej jednej paczki dziennie lub regularne palenie marihuany lub haszyszu traktowane jest jako zachowanie bardzo ryzykowne. Analiza rozkładów odpowiedzi wskazuje na nasilenie używania jako główne źródło zróżnicowania ryzyka, w mniejszym stopniu rolę tę pełni rodzaj substancji. Jest tak zarówno w klasach trzecich szkół gimnazjalnych jak i klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych. Eksperymentowanie z najcięższymi nawet narkotykami, takimi jak kokaina traktowane jest w sumie jako mniej ryzykowne jak regularne palenie papierosów lub częste picie w dużych ilościach napojów alkoholowych. Ryzyko związane z poszczególnymi substancjami jest jednak również różnicowane przez badanych, chociaż, jak się wydaje, w mniejszym stopniu. Jeśli wziąć pod uwagę tylko odsetki respondentów wybierających odpowiedź „duże ryzyko”, to na poziomie eksperymentowania za najbardziej groźne w opiniach badanych uznać można używanie narkotyków w zastrzykach (64,6% w młodszej grupie i 70,3% w starszej grupie), a następnie używanie kokainy (52,3% w młodszej grupie i 54,9% w starszej grupie). Eksperymentowanie z innymi narkotykami za bardzo ryzykowne uważnie niewiele mniej badanych. Jedynie w przypadku przetworów konopi odsetki są wyraźnie niższe – 41,9% w młodszej grupie i 38,1% w starszej grupie. Na poziomie regularnego używania największe odsetki badanych za obarczone dużym ryzykiem uznały także używanie narkotyków w zastrzykach, a następnie kokainę i amfetaminę. Trzeba jednak dodać, że regularne palenie tytoniu oceniane było jako obarczone dużym ryzykiem przez niewiele mniejszą frakcję badanych. Najbardziej ryzykowne jest zatem zdaniem badanych używanie narkotyków w zastrzykach. Bardzo wysoki poziom ryzyka zdaniem respondentów pojawia się już przy pierwszych próbach stosowania zastrzyków. Obserwacja ta

potwierdza ogólną konstatację, że dla oceny poziomu ryzyka ważniejszy jest dla badanych sposób, w jaki używa się substancji niż jej rodzaj.

Oceniając ryzyko związane z różnymi stylami picia napojów alkoholowych, za najbardziej niebezpieczny model młodzież uznała częste picie w dużych ilościach. Na drugim miejscu znalazło się rzadsze picie w dużych ilościach, a na trzecim częstsze picie, ale w mniejszych ilościach. Różnice między tymi dwoma ostatnimi stylami picia są jednak niezbyt duże. Warto także zauważyć, że odsetki badanych uznających palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu za czynność obarczoną dużym ryzykiem są wyraźnie niższe niż odsetki badanych traktujących częste picie dużych ilości napojów alkoholowych jako bardzo ryzykowne. Oznacza to, że młodzież nie traktuje okazjonalnego używania przetworów konopi jako czegoś, co jest dużo bardziej ryzykowne niż intensywne picie napojów alkoholowych.

Można stwierdzić, że oceny poszczególnych substancji dokonywane przez uczniów z obu poziomów nauczania niewiele się różnią między sobą. Generalnie starsza młodzież zdradza tendencję do wyższego szacowania ryzyka niż młodsi. Nie jest to jednak prawidłowość bezwyjątkowa, np. wypijanie 4-5 drinków w czasie weekendu jest traktowane jako bardzo ryzykowne przez większe odsetki gimnazjalistów niż uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Dane na temat postrzegania ryzyka szkód w efekcie używania substancji psychoaktywnych prowadzą do wniosku, że młodzież jest dość dobrze zorientowana w skali zagrożeń. Nie ulega też ona stereotypom nadal obecnym wśród części starszego pokolenia, według których pojedyncze eksperymenty z narkotykami budzą znacznie większe zagrożenie niż częste używanie w dużych ilościach substancji legalnych, takich jak alkohol czy tytoń.

Prześledzenie zmian, jakie dokonały się w ocenie ryzyka związanego z używaniem poszczególnych substancji umożliwiają dane zestawione w tabeli 60. Pokazują one odsetki uczniów, którzy wybrali odpowiedź „duże ryzyko” w badaniach z 1995, 1999, 2003 i 2007 roku.

Tabela 60. Ocena ryzyka związanego z używaniem poszczególnych substancji - odsetki badanych wybierających odpowiedź „duże ryzyko”

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Pałą papierosy od czasu do czasu	14,7	10,7	11,8	13,3
	Wypalają co najmniej paczkę papierosów dziennie	79,1	72,6	73,2	73,2
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	36,2	32,3	32,3	30,6
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	66,4	64,9	63,6	63,6
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	39,8	45,3	48,1	47,1
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	54,6	50,3	47,4	41,9
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	53,2	56,3	53,3	50,9
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	81,9	83,0	80,3	78,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy LSD	47,2	53,6	54,3	49,5
	Biorą LSD regularnie	72,0	83,1	80,2	77,8
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	47,6	52,6	54,3	50,8
	Biorą amfetaminę regularnie	76,6	84,9	84,2	82,8
	Próbują 1 raz lub 2 razy kokainy	52,2	59,2	58,2	52,3
	Biorą kokainę regularnie	78,0	87,0	85,6	82,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy crack	X	X	55,1	49,9
	Biorą crack regularnie	X	X	80,7	78,9
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	45,1	53,3	54,2	50,4
	Biorą ecstasy regularnie	69,1	82,6	80,9	79,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy GHB	X	X	54,2	50,5
	Biorą GHB regularnie	X	X	77,4	76,9
	Próbują 1 raz lub 2 razy narkotyki w zastrzykach	X	X	71,5	64,6
	Biorą narkotyki w zastrzykach regularnie	X	X	87,8	84,0
	Próbują 1 raz lub 2 razy środków wziewnych	44,1	54,8	54,9	49,5
Biorą środki wziewne regularnie	73,8	83,0	81,6	76,8	

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Drugie klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Pałą papierosy od czasu do czasu	14,2	9,9	12,6	11,6
	Wypalają co najmniej paczkę papierosów dziennie	83,4	78,6	76,7	75,1
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	41,8	36,6	35,9	33,5
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	74,1	72,1	68,4	64,0
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	39,8	43,3	40,8	38,2
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	50,5	45,9	38,0	38,1
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	51,8	52,4	45,5	47,5
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	82,5	84,2	78,6	77,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy LSD	48,2	53,2	52,8	51,0
	Biorą LSD regularnie	75,3	86,8	84,5	80,0
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	48,6	49,5	50,0	52,5
	Biorą amfetaminę regularnie	78,6	88,3	87,0	84,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy kokainy	52,6	61,0	60,1	54,9
	Biorą kokainę regularnie	80,9	90,5	88,0	85,1
	Próbują 1 raz lub 2 razy crack	X	X	57,4	54,5
	Biorą crack regularnie	X	X	82,2	82,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	46,3	52,6	53,2	53,0
	Biorą ecstasy regularnie	70,9	85,4	83,4	82,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy GHB	X	X	54,7	53,5
	Biorą GHB regularnie	X	X	76,6	79,0
	Próbują 1 raz lub 2 razy narkotyki w zastrzykach	X	X	75,9	70,3
	Biorą narkotyki w zastrzykach regularnie	X	X	89,7	86,9
	Próbują 1 raz lub 2 razy środków wziewnych	46,7	56,9	58,4	53,7
Biorą środki wziewne regularnie	78,4	87,7	83,9	81,2	

W obu kohortach młodzieży poddanych badaniu obserwujemy w 2007 r. w stosunku do 2003 r. spadek bądź stabilizację odsetków uczniów traktujących używanie poszczególnych substancji jako bardzo ryzykowne, zarówno na poziomie pojedynczych prób, jak regularnego używania. Do wyjątków należy palenie papierosów od czasu do czasu w młodszej grupie oraz palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu – w starszej grupie.

Trzeba dodać, że odsetki badanych, którzy traktują eksperymentowanie z przetworami konopi jako bardzo ryzykowne, wykazują trend spadkowy od 1999 r., podczas gdy we wszystkich innych przypadkach mieliśmy do czynienia z fluktuacją trendu.

Kwestie świadomości zagrożeń związanych z piciem alkoholu badano nie tylko w wymiarze indywidualnym, ale także sondowano wiedzę na temat roli alkoholu w powstawaniu problemów w wymiarze społecznym. Badanym przedstawiono listę problemów jakie wiązać się mogą z alkoholem i proszony ich o określenie na ile zdaniem picie alkoholu wpływa na ich powstawanie. Odpowiedzi były udzielana przy użyciu skali, której dwa krańce wyznaczane były przez odpowiedzi: „w bardzo dużym stopniu” i „nie”. Rozkład odpowiedzi zawiera tabela 61.

Najpowszechniej dostrzegana jest rola alkoholu w powstawaniu wypadków drogowych. Jest ona dostrzegana jako duża lub bardzo duża przez 92,0% gimnazjalistów i 93,9% uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Najsłabiej zdaniem badanych alkohol wiąże się z problemami w stosunkach międzyludzkich. O co najmniej dużym wpływie alkoholu na powstawanie tych problemów mówi 67,0% uczniów młodszych i 66,3% uczniów starszych.

Tabela 61. Opinie badanych o wpływie nadużywania alkoholu na powstawanie problemów

Poziom klasy		W bardzo dużym stopniu	W dużym stopniu	W pewnym stopniu	Tylko trochę	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	Wypadki drogowe	78,3	13,7	3,2	1,0	3,9
	Inne wypadki	53,7	28,2	11,1	2,9	4,1
	Przestępstwa związane z przemocą	49,4	28,4	14,6	3,2	4,4
	Problemy rodzinne	52,8	27,6	11,7	3,5	4,4
	Problemy zdrowotne	49,7	26,6	15,0	4,1	4,6
	Problemy w stosunkach z innymi ludźmi	40,3	26,7	19,5	7,4	6,2
	Problemy finansowe	50,6	23,7	14,6	4,9	6,1
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Wypadki drogowe	82,7	11,2	3,4	0,7	2,1
	Inne wypadki	58,6	26,5	10,7	1,5	2,8
	Przestępstwa związane z przemocą	52,7	29,7	12,9	2,0	2,6
	Problemy rodzinne	55,5	27,2	11,5	3,1	2,7
	Problemy zdrowotne	47,8	25,9	18,5	4,5	3,3
	Problemy w stosunkach z innymi ludźmi	41,1	25,2	22,4	7,1	4,2
	Problemy finansowe	52,5	24,0	16,1	3,9	3,5

Warto wspomnieć, że bardzo znikome frakcje badanych zaprzeczają jakimkolwiek wpływowi alkoholu na powstawanie wymienionych w pytaniu problemów. Nie osiągają one 7%.

Używanie substancji psychoaktywnych w otoczeniu badanych

Odpowiedzi na pytanie o to, ile osób spośród przyjaciół respondenta używa substancji psychoaktywnych dostarczają uzupełniającego wskaźnika rozpowszechnienia używania tych środków przez młodzież. Wprawdzie z odpowiedzi respondentów nie można w prosty sposób wyliczyć liczby osób używających poszczególnych środków, ale mogą one w pewnym stopniu pełnić rolę kontrolną wobec oszacowań uzyskanych na podstawie informacji dotyczących używania tych substancji przez respondentów. Wskaźnik rozpowszechnienia używania substancji w najbliższym otoczeniu badanych

można też z pewnymi zastrzeżeniami interpretować jako wskaźnik ryzyka sięgania po te substancje. Znaczne rozpowszechnienie substancji wśród przyjaciół respondenta może zwiększać szanse na to, że będzie on ich używał. Rozkłady odpowiedzi na to pytanie o to, ilu zdaniem respondenta jego przyjaciół używa poszczególnych substancji psychoaktywnych zawiera tabela 62. Badani na to pytanie odpowiadali przy użyciu skali której krańce wyznaczane były przez odpowiedzi: „nikt” i „wszyscy”.

Przedstawione w tabeli rozkłady odpowiedzi potwierdzają znaczne rozpowszechnienie używania przez młodzież substancji legalnych, przede wszystkim alkoholu i tytoniu. W klasach młodszych tylko ok. 5-9% uczniów nie ma wśród przyjaciół nikogo, kto piłby lub palił. W klasach starszych analogiczne odsetki ledwo osiągają 3%. Jednocześnie w klasach młodszych 16% badanych twierdzi, że co najmniej większość ich przyjaciół pali i 38% twierdzi, że większość pije. W klasach starszych takich respondentów było 57%. Znacznie mniej rozpowszechnione jest wśród przyjaciół respondentów zjawisko częstego upijania się. Około 35% badanych w klasach gimnazjalnych i 24% w klasach ponadgimnazjalnych nie przyjaźni się z nikim, kto upijałby się, co najmniej raz w tygodniu. Odsetek gimnazjalistów, których przyjaciele w większości upijają się co najmniej raz w tygodniu wynosi 7%, a analogiczny odsetek wśród uczniów starszych – 11%.

W klasach młodszych 42% młodych ludzi przyjaźni się z osobami palącymi konopie, w klasach starszych - 54%. Zdecydowanie rzadziej badani mają do czynienia z osobami używającymi innych substancji. Zarówno w klasach młodszych jak starszych przeważająca większość badanych twierdzi, że nikt z przyjaciół nie używa tych środków. Zgodnie z oczekiwaniami rozpowszechnienie używania poszczególnych substancji psychoaktywnych innych niż alkohol w otoczeniu respondentów nie jest jednakowe.

Tabela 62. Ocena rozpowszechnienia używania substancji wśród przyjaciół

Poziom klasy		Nikt	Kilka osób	Sporo	Większość	Wszyscy
Trzecie klasy gimnazjum	palą papierosy	8,7	40,3	34,8	14,6	1,6
	pije napoje alkoholowe	4,7	25,5	32,3	31,4	6,1
	upija się co najmniej raz w tygodniu	34,7	42,6	15,3	6,3	1,1
	pali marihuanę lub haszysz	58,3	32,0	6,1	2,5	1,1
	bierze LSD lub jakiś inny halucynogen	86,3	10,8	1,5	,6	,9
	bierze amfetaminę	82,1	14,9	1,6	,6	,8
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	79,5	17,1	1,9	,6	,9
	bierze kokainę lub crack	88,5	9,3	1,0	,4	,8
	bierze ecstasy	85,9	11,1	1,3	,7	,9
	bierze heroinę	88,5	9,3	,8	,5	,8
	używa środków wziewnych	84,7	12,5	1,5	,6	,8
	bierze grzyby halucynogenne	89,1	8,4	1,1	,5	,8
	bierze GHB	92,3	5,5	,9	,4	,9
	bierze alkohol razem z marihuaną	78,1	17,0	2,6	1,2	1,0
	bierze sterydy anaboliczne	80,9	15,6	2,0	,6	1,0
bierze polską heroiną (kompot)	89,6	8,1	1,1	,3	,9	
Drugie klasy szkół ponadgimnazja l-nych	palą papierosy	3,0	32,3	40,6	22,2	1,9
	pije napoje alkoholowe	1,9	13,8	28,7	44,0	11,6
	upija się co najmniej raz w tygodniu	24,1	44,1	21,0	9,2	1,5
	pali marihuanę lub haszysz	46,4	38,1	10,9	3,6	1,0
	bierze LSD lub jakiś inny halucynogen	83,5	13,3	2,2	,5	,5
	bierze amfetaminę	76,4	19,1	3,4	,5	,6
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	79,9	16,7	2,6	,4	,5
	bierze kokainę lub crack	88,5	9,3	1,3	,3	,5
	bierze ecstasy	81,5	14,7	2,8	,6	,5
	bierze heroinę	88,7	9,1	1,3	,4	,6
	używa środków wziewnych	88,8	8,7	1,7	,2	,6
	bierze grzyby halucynogenne	86,7	10,4	1,9	,4	,6
	bierze GHB	93,0	5,1	1,0	,3	,7
	bierze alkohol razem z marihuaną	69,2	21,5	6,2	2,2	,8
	bierze sterydy anaboliczne	75,3	19,4	3,8	,8	,7
bierze polską heroiną (kompot)	90,8	7,0	1,1	,5	,6	

Relatywnie częściej spotykamy tu amfetaminę oraz leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez przepisu lekarza, a także LSD, ecstasy, sterydy anaboliczne i substancje wziewne (młodzież w gimnazjum). Do posiadania wśród przyjaciół osób przyjmujących takie narkotyki jak kokaina, crack, heroina, GHB lub kompot przyznaje się nie więcej niż 12% respondentów. Nie notujemy tu większych różnic między uczniami klas gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Badanych różnicuje natomiast posiadanie przyjaciół wśród osób używających amfetaminy - w grupie młodszej do takich znajomości przyznało się 18% a w grupie starszej 24% młodzieży.

Zestawienia wyników z 2007 r. z danymi z lat: 1995, 1999 i 2007 zawarte w tabeli 63 pokazuje dynamikę używania substancji przez młodzież. Do 2003 r. przeważał trend wzrostowy, największy wzrost nastąpił w odsetkach osób potwierdzających przyjacielskie kontakty z osobami używającymi narkotyków takich jak przetwory konopi, heroina, amfetamina lub ecstasy. W 2007 r. nastąpiło odwrócenie tej tendencji, przeważać zaczęły spadki, przy czym w młodszej grupie koncentrują się one bardziej w obszarze substancji legalnych. Odsetki uczniów deklarujących przyjaźnienie się z użytkownikami przetworów konopi spadły znacząco w obu grupach badanej młodzieży.

Tabela 63. Odsetki badanych, którzy mają wśród swoich przyjaciół osoby używające poszczególnych substancji

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	pałą papierosy	96,2	96,7	95,7	91,3
	pije napoje alkoholowe	95,5	96,6	96,7	95,3
	upija się co najmniej raz w tygodniu	61,2	68,8	71,7	65,3
	pali marihuanę lub haszysz	22,1	35,8	45,8	41,7
	bierze LSD lub jakiś inny halucynogen	8,7	16,6	16,7	13,7
	bierze amfetaminę	9,9	22,5	22,5	17,9
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	16,2	20,7	20,8	20,5
	bierze kokainę lub crack	4,6	10,3	11,6	11,5
	bierze ecstasy	4,2	12,5	14,2	14,1
	bierze heroinę	5,0	10,5	12,4	11,5
	używa środków wziewnych	16,6	18,1	17,7	15,3
	bierze grzyby halucynogenne	X	X	15,1	10,9
	bierze GHB	X	X	7,7	7,7
	bierze alkohol razem z marihuaną	X	X	24,1	21,9
	bierze sterydy anaboliczne	8,5	18,4	21,5	19,1
	bierze polską heroiną (kompot)	6,6	9,3	12,7	10,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	pałą papierosy	97,5	96,8	97,4	97,0
	pije napoje alkoholowe	97,3	98,4	99,0	98,1
	upija się co najmniej raz w tygodniu	64,0	71,8	76,0	75,9
	pali marihuanę lub haszysz	28,5	42,6	60,4	53,6
	bierze LSD lub jakiś inny halucynogen	10,3	18,3	21,8	16,5
	bierze amfetaminę	10,8	27,3	35,5	23,6
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	16,3	20,4	22,6	20,1
	bierze kokainę lub crack	4,4	8,3	11,7	11,5
	bierze ecstasy	4,0	14,3	20,3	18,5
	bierze heroinę	4,1	8,6	12,5	11,3
	używa środków wziewnych	13,0	12,5	13,5	11,2
	bierze grzyby halucynogenne	X	X	19,6	13,3
	bierze GHB	X	X	6,7	7,0
	bierze alkohol razem z marihuaną	X	X	36,3	30,8
	bierze sterydy anaboliczne	12,0	22,4	31,4	24,7
	bierze polską heroiną (kompot)	5,8	6,0	9,8	9,2

Istotnym czynnikiem ryzyka wczesnego sięgnięcia po substancje psychoaktywne może być używanie ich przez kogoś ze starszego rodzeństwa. Dane przedstawione w tabeli 64 pokazują, że znaczne odsetki badanych deklarują posiadanie starszego rodzeństwa, które nie stroni od papierosów, czy alkoholu, w tym spożywanego w ilościach prowadzących do upicia się.

Tabela 64. Używanie substancji wśród starszego rodzeństwa

Poziom klasy		Tak	Nie	Nie wiem	Nie mam starszego rodzeństwa
Trzecie klasy gimnazjum	Ktoś z rodzeństwa pali papierosy	22,3	40,6	2,5	34,6
	Ktoś z rodzeństwa pije napoje alkoholowe	39,6	22,0	3,8	34,6
	Ktoś z rodzeństwa kiedykolwiek upił się	32,0	27,3	6,2	34,5
	Ktoś z rodzeństwa pali marihuanę lub haszysz	5,1	55,6	4,7	34,6
	Ktoś z rodzeństwa bierze leki uspok. lub nasenne bez przepisu lekarza	2,5	59,6	3,4	34,6
	Ktoś z rodzeństwa bierze ecstasy	1,5	61,0	3,0	34,5
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Ktoś z rodzeństwa pali papierosy	25,5	39,0	2,1	33,4
	Ktoś z rodzeństwa pije napoje alkoholowe	48,2	15,2	3,4	33,1
	Ktoś z rodzeństwa kiedykolwiek upił się	41,6	18,4	6,8	33,2
	Ktoś z rodzeństwa pali marihuanę lub haszysz	5,7	55,1	6,0	33,2
	Ktoś z rodzeństwa bierze leki uspok. lub nasenne bez przepisu lekarza	2,9	59,1	4,7	33,3
	Ktoś z rodzeństwa bierze ecstasy	1,8	60,9	4,0	33,3

Znacznie rzadziej uczniowie przyznawali, że ktoś z ich rodzeństwa używa przetworów konopi, leków uspokajających i nasennych lub ecstasy. Jeśli już taka deklaracja miała miejsce, w tej grupie środków najczęściej wskazywano na marihuanę lub haszysz.

Porównanie wyników uzyskanych w 2003 r. z wynikami z 1999 r. (tabela 65) wskazywało na wzrost odsetków uczniów, których starsze rodzeństwo pije alkohol, upija się lub używa przetworów konopi. Nie zmieniły się praktycznie odsetki uczniów, których starsze rodzeństwo pali papierosy, używa leków uspokajających i nasennych względnie używa ecstasy. W 2007 r. analizowane odsetki spadły bądź pozostały na nie zmienionym poziomie.

Tabela 65. Używanie substancji wśród starszego rodzeństwa

Poziom klasy		1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Ktoś z rodzeństwa pali papierosy	27,2	27,7	22,3
	Ktoś z rodzeństwa pije napoje alkoholowe	37,9	40,3	39,6
	Ktoś z rodzeństwa kiedykolwiek upił się	34,1	35,7	32,0
	Ktoś z rodzeństwa pali marihuanę lub haszysz	3,9	6,3	5,1
	Ktoś z rodzeństwa bierze leki uspok. lub nasenne bez przepisu lekarza	3,4	2,7	2,5
	Ktoś z rodzeństwa bierze ecstasy	1,7	2,0	1,5
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Ktoś z rodzeństwa pali papierosy	27,3	28,7	25,5
	Ktoś z rodzeństwa pije napoje alkoholowe	43,9	46,9	48,2
	Ktoś z rodzeństwa kiedykolwiek upił się	40,1	43,5	41,6
	Ktoś z rodzeństwa pali marihuanę lub haszysz	3,8	6,8	5,7
	Ktoś z rodzeństwa bierze leki uspok. lub nasenne bez przepisu lekarza	2,8	2,6	2,9
	Ktoś z rodzeństwa bierze ecstasy	1,3	1,6	1,8

Potępienie używania poszczególnych substancji

Próba uchwycenia odniesień normatywnych wobec używania poszczególnych substancji psychoaktywnych było pytanie o ocenę zachowania kogoś, kto od czasu do czasu sięga po poszczególne substancje.

Badani udzielali odpowiedzi przy użyciu kategorii zawartych w tabeli 66, tj. „nie potępiam”, „potępiam” i „zdecydowanie potępiam”. Pozostawiono też możliwość uchylenia się od oceny.

Na liście substancji poddanych ocenie znalazły się zarówno środki legalne (papierosy, napoje alkoholowe, substancje wziewne, leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez przepisu lekarza) jak i nielegalne (marihuana, amfetamina, LSD, ecstazy, kokaina, crack, „kompot”). Dodatkowo używanie napojów alkoholowych, tytoniu i przetworów konopi zostało zróżnicowane, co do intensywności. Zgodnie z przewidywaniami substancje legalne generalnie rzadziej spotykały się z potępieniem. Należy odnotować, że odsetki badanych potępiających używanie takich substancji jak amfetamina, kokaina, czy „kompot” są nie tylko wysokie, ale również niewiele różnią się między sobą. Ocena używania marihuany nie jest już tak jednoznaczna. Odsetki potępiających używanie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu są podobne, jak w przypadku upijania się raz na tydzień i sporo niższe niż przy wspomnianych wyżej narkotykach. Wyniki badania ujawniły zatem tendencję do innego traktowania przetworów konopi, niż tzw. „twardych narkotyków”. Oznacza to, że w odczuciach młodych ludzi marihuana nie ma jednoznacznie takiego samego „image” jak inne narkotyki. Stopień potępienia picia napojów alkoholowych jest silnie zróżnicowany w zależności od intensywności picia. Najłagodniejsze oceny wiążą się z wypiciem, co najwyżej dwa razy w roku, częściej potępiane jest picie jednego lub dwóch drinków kilka razy w tygodniu a najczęściej upijanie się raz na tydzień. Palenie papierosów, jeśli ma codzienny charakter, lokuje się na tym tle pomiędzy picciem kilka razy w tygodniu a upijaniem się raz na tydzień.

Tabela 66. Potępienie używania poszczególnych substancji (badanie z 2007 r.)

Poziom klasy		Nie potępiam	Potępiam	Zdecydo- wanie potępiam	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Palenie papierosów od czasu do czasu	60,5	22,1	8,4	8,9
	Palenie 10 lub więcej papierosów dziennie	29,5	35,5	27,4	7,6
	Wypicie alkoholu raz lub dwa razy na rok	86,8	6,0	2,7	4,6
	Picie jednego lub dwóch "drinków" kilka razy w tygodniu	49,1	29,6	8,0	13,4
	Upijanie się raz na tydzień	24,9	35,2	29,7	10,3
	Spróbowanie raz lub dwa razy marihuany lub haszyszu	31,2	25,7	33,6	9,5
	Palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu	23,5	28,6	39,2	8,6
	Palenie marihuany lub haszyszu regularnie	13,5	24,8	55,0	6,7
	Spróbowanie raz lub dwa razy LSD lub jakiegoś innego halucynogenu	17,9	28,8	43,1	10,1
	Spróbowanie heroiny raz lub dwa razy	17,2	29,9	43,9	9,0
	Spróbowanie leków uspokajających lub nasennych (bez recepty lekarza)	27,6	31,0	29,4	12,1
	Spróbowanie amfetaminy raz lub dwa razy	18,3	29,8	42,6	9,3
	Spróbowanie cracku raz lub dwa razy	16,6	29,1	42,9	11,3
	Spróbowanie kokainy raz lub dwa	16,6	30,0	43,7	9,7
	Spróbowanie ecstasy raz lub dwa razy	18,1	29,4	42,1	10,4
	Spróbowanie środków wziewnych raz lub dwa razy	18,2	31,6	39,1	11,2
	Spróbowanie polskiej heroiny (kompot) raz lub dwa razy	16,8	29,6	42,6	11,0
	Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Palenie papierosów od czasu do czasu	67,5	18,2	7,6
Palenie 10 lub więcej papierosów dziennie		35,8	34,5	22,7	7,0
Wypicie alkoholu raz lub dwa razy na rok		92,5	3,6	1,8	2,1
Picie jednego lub dwóch "drinków" kilka razy w tygodniu		55,7	27,2	6,1	11,0
Upijanie się raz na tydzień		26,5	39,2	25,0	9,2
Spróbowanie raz lub dwa razy marihuany lub haszyszu		37,2	24,7	30,2	7,9
Palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu		27,3	29,9	34,7	8,1
Palenie marihuany lub haszyszu regularnie		13,0	30,5	50,4	6,1
Spróbowanie raz lub dwa razy LSD lub jakiegoś innego halucynogenu		17,3	30,0	43,8	8,9
Spróbowanie heroiny raz lub dwa razy		14,9	30,6	46,3	8,2
Spróbowanie leków uspokajających lub nasennych (bez recepty lekarza)		25,6	31,8	30,0	12,7
Spróbowanie amfetaminy raz lub dwa razy		19,1	30,4	42,4	8,0
Spróbowanie cracku raz lub dwa razy		14,4	30,8	44,3	10,5
Spróbowanie kokainy raz lub dwa		15,1	30,4	45,3	9,2
Spróbowanie ecstasy raz lub dwa razy		17,5	29,6	43,6	9,4
Spróbowanie środków wziewnych raz lub dwa razy		13,8	33,3	44,2	8,7
Spróbowanie polskiej heroiny (kompot) raz lub dwa razy		13,3	30,6	45,9	10,2

Tabela 67. Potępienie używania poszczególnych substancji (badanie z 2003 r.)

Poziom klasy		Nie potępiam	Potępiam	Zdecydo- wanie potępiam	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Palenie papierosów od czasu do czasu	65,8	19,2	6,1	9,0
	Palenie 10 lub więcej papierosów dziennie	36,3	33,8	21,7	8,2
	Wypicie alkoholu raz lub dwa razy na rok	88,9	5,2	2,0	3,8
	Picie jednego lub dwóch "drinków" kilka razy w tygodniu	48,5	30,9	7,6	13,0
	Upijanie się raz na tydzień	25,5	37,1	28,1	9,2
	Spróbowanie raz lub dwa razy marihuany lub haszyszu	32,0	26,4	34,3	7,3
	Palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu	25,6	29,2	38,2	7,0
	Palenie marihuany lub haszyszu regularnie	14,4	26,6	53,4	5,7
	Spróbowanie raz lub dwa razy LSD lub jakiegoś innego halucynogenu	19,0	30,1	42,9	8,0
	Spróbowanie heroiny raz lub dwa razy	17,5	32,2	43,7	6,6
	Spróbowanie leków uspokajających lub nasennych (bez recepty lekarza)	28,8	30,9	28,5	11,7
	Spróbowanie amfetaminy raz lub dwa razy	21,1	31,3	40,8	6,8
	Spróbowanie cracku raz lub dwa razy	17,0	31,6	41,8	9,6
	Spróbowanie kokainy raz lub dwa	17,5	32,4	42,8	7,3
	Spróbowanie ecstasy raz lub dwa razy	20,0	31,1	40,9	8,0
	Spróbowanie środków wziewnych raz lub dwa razy	17,4	32,8	42,0	7,8
	Spróbowanie polskiej heroiny (kompot) raz lub dwa razy	17,0	31,3	43,8	8,0
	Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Palenie papierosów od czasu do czasu	71,8	16,6	5,4
Palenie 10 lub więcej papierosów dziennie		44,9	30,3	18,3	6,6
Wypicie alkoholu raz lub dwa razy na rok		93,7	2,7	1,6	2,1
Picie jednego lub dwóch "drinków" kilka razy w tygodniu		53,1	28,3	5,5	13,1
Upijanie się raz na tydzień		28,9	36,3	25,2	9,6
Spróbowanie raz lub dwa razy marihuany lub haszyszu		42,5	22,1	28,2	7,2
Palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu		31,7	29,6	31,9	6,9
Palenie marihuany lub haszyszu regularnie		14,3	30,5	50,0	5,3
Spróbowanie raz lub dwa razy LSD lub jakiegoś innego halucynogenu		21,3	29,3	41,0	8,3
Spróbowanie heroiny raz lub dwa razy		16,7	30,3	45,8	7,2
Spróbowanie leków uspokajających lub nasennych (bez recepty lekarza)		30,4	30,5	26,1	12,9
Spróbowanie amfetaminy raz lub dwa razy		26,3	29,1	37,6	7,0
Spróbowanie cracku raz lub dwa razy		16,8	30,3	41,9	11,0
Spróbowanie kokainy raz lub dwa		16,8	30,4	44,9	7,9
Spróbowanie ecstasy raz lub dwa razy		21,6	29,4	40,9	8,0
Spróbowanie środków wziewnych raz lub dwa razy		14,8	31,9	46,3	7,0
Spróbowanie polskiej heroiny (kompot) raz lub dwa razy		13,8	29,9	48,9	7,4

Tabela 68. Potępienie używania poszczególnych substancji (badanie z 1999 r.)

Poziom klasy		Nie potępiam	Potępiam	Zdecydo- wanie potępiam	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Palenie papierosów od czasu do czasu	67,6	16,4	5,5	10,6
	Palenie 10 lub więcej papierosów dziennie	35,8	35,6	18,5	10,1
	Wypicie alkoholu raz lub dwa razy na rok	86,9	5,3	2,3	5,4
	Picie jednego lub dwóch "drinków" kilka razy w tygodniu	44,2	30,2	8,6	17,0
	Upijanie się raz na tydzień	25,2	37,1	27,4	10,3
	Spróbowanie raz lub dwa razy marihuany lub haszyszu	25,7	30,3	36,4	7,6
	Palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu	19,8	33,1	40,3	6,9
	Palenie marihuany lub haszyszu regularnie	11,4	29,2	54,4	5,0
	Spróbowanie raz lub dwa razy LSD lub jakiegoś innego halucynogenu	18,8	30,5	42,3	8,4
	Spróbowanie heroiny raz lub dwa razy	16,6	33,1	42,7	7,6
	Spróbowanie leków uspokajających lub nasennych (bez recepty lekarza)	27,4	32,0	27,4	13,2
	Spróbowanie amfetaminy raz lub dwa razy	21,1	31,9	39,0	8,1
	Spróbowanie cracku raz lub dwa razy	15,7	32,7	40,4	11,2
	Spróbowanie kokainy raz lub dwa	15,7	33,1	42,6	8,7
	Spróbowanie ecstasy raz lub dwa razy	18,8	32,2	40,0	9,0
	Spróbowanie środków wziewnych raz lub dwa razy	15,2	34,1	42,4	8,3
	Spróbowanie polskiej heroiny (kompot) raz lub dwa razy	14,1	32,7	44,2	9,0
	Drugie klasy szkół ponadgimnazjal- nych	Palenie papierosów od czasu do czasu	74,0	13,8	5,7
Palenie 10 lub więcej papierosów dziennie		42,8	32,0	16,8	8,4
Wypicie alkoholu raz lub dwa razy na rok		93,3	3,0	1,3	2,4
Picie jednego lub dwóch "drinków" kilka razy w tygodniu		48,7	28,0	7,2	16,1
Upijanie się raz na tydzień		23,8	39,8	24,1	12,3
Spróbowanie raz lub dwa razy marihuany lub haszyszu		32,6	28,4	32,3	6,7
Palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu		22,9	34,0	35,5	7,6
Palenie marihuany lub haszyszu regularnie		10,0	32,5	52,9	4,7
Spróbowanie raz lub dwa razy LSD lub jakiegoś innego halucynogenu		19,6	31,8	40,8	7,8
Spróbowanie heroiny raz lub dwa razy		16,3	35,1	41,4	7,2
Spróbowanie leków uspokajających lub nasennych (bez recepty lekarza)		26,4	35,4	24,4	13,8
Spróbowanie amfetaminy raz lub dwa razy		23,8	33,1	34,6	8,4
Spróbowanie cracku raz lub dwa razy		15,0	34,6	38,1	12,4
Spróbowanie kokainy raz lub dwa		15,9	35,8	39,9	8,4
Spróbowanie ecstasy raz lub dwa razy		19,3	34,1	37,3	9,3
Spróbowanie środków wziewnych raz lub dwa razy		11,9	37,7	43,1	7,3
Spróbowanie polskiej heroiny (kompot) raz lub dwa razy		11,4	35,9	45,7	7,0

Porównanie wyników z klas młodszych i starszych wskazuje na wyższy poziom liberalizmu uczniów starszych. W przypadku większości substancji uczniowie szkół ponadgimnazjalnych w wyższych odsetkach niż młodsi uczniowie wybierali odpowiedź „nie potępiam”, a w niższych odpowiedź „zdecydowanie potępiam”.

Porównanie wyników z 2007 z wynikami badań z 2003 r. i 1999 r. zawartymi w tabelach 67 i 68 nie wykazuje większych różnic.

Rodzice a używanie substancji przez młodzież

Wśród różnych instytucji odpowiedzialnych za wychowanie najważniejsza rola przypada rodzinie. Także w kwestii używania substancji rodzina, a szczególnie rodzice mogą mieć decydujący wpływ. Przyzwolenie ze strony rodziców lub brak zainteresowania stosunkiem dzieci do alkoholu i innych substancji może sprzyjać ich używaniu przez młodych ludzi a odpowiednio realizowana strategia wychowawcza może zapobiec podejmowaniu i ponawianiu doświadczeń z substancjami. Doniosłość profilaktycznej roli rodziny podkreślana była przez większość dorosłych badanych w ogólnopolskich badaniach ankietowych zrealizowanych w 2002 r. z inicjatywy Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii i Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz powtórzonych w 2006 r. przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii. W badaniach nad postawami wobec alkoholu przeprowadzonymi w 1995 r., także przy finansowym wsparciu PARPA, ujawniła się tendencja do liberalizacji ze strony dorosłych w zakresie inicjacji alkoholowej przed wejściem w pełnoletniość.

W referowanym tu badaniu kwestii stosunku rodziców do picia i używania innych substancji poświęcono dwa pytania. Pierwsze dotyczyło przyzwolenie na palenie tytoniu. Badani byli proszeni o odpowiedź na pytanie: czy gdyby chcieli palić papierosy, to ich rodzice pozwoliliby na to. Wyniki zestawiono w tabeli 69.

Tabela 69. Oczekiwana akceptacja rodziców dla palenia (2007 r.)

Poziom klasy		Pozwolili by mi palić	Nie pozwolili by mi palić w domu	W ogóle nie pozwolili by mi palić	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Ojciec	5,2	7,1	71,4	16,3
	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Matka	5,0	6,4	74,4	14,2
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Ojciec	11,9	13,5	55,4	19,2
	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Matka	11,5	14,4	57,8	16,3

Tabela 70. Oczekiwana akceptacja rodziców dla palenia (2003 r.)

Poziom klasy		Pozwolili by mi palić	Nie pozwolili by mi palić w domu	W ogóle nie pozwolili by mi palić	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Ojciec	5,6	7,8	71,7	14,8
	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Matka	5,6	8,0	74,2	12,3
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Ojciec	12,4	13,4	53,5	20,7
	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Matka	12,7	13,9	56,9	16,5

Większość badanych gimnazjalistów jest przekonana o negatywnych reakcjach ze strony rodziców. Zdaniem 71,4% badanych ojców nie pozwoliliby im na takie zachowanie, a w opinii 74,4% nie pozwoliłaby matka. Tylko ok. 5% badanych oczekiwałoby pełnego przyzwolenia ze strony rodziców. Dalsze 7% jest zdania, że brak zgody ograniczałby się do palenia w domu.

W klasach starszych mniejsze frakcje badanych oczekiwałyby braku przyzwolenia – 55,44% ze strony ojca i 57,8% ze strony matki. Prawie dwukrotnie wyższe niż wśród uczniów młodszych odsetki uczniów starszych spodziewałyby się pełnego przyzwolenia na palenie (ok. 12%).

Porównanie wyników uzyskanych w 2007 r. z wynikami z 2003 r. zestawionymi w tabeli 70 wskazuje na brak istotnych zmian.

Tabela 71. Oczekiwane reakcje rodziców na poszczególne zachowania (2007 r.)

Poziom klasy		Nie pozwoliłaby na to	Zniechęcałaby mnie do tego	Nie wiedziałaby o tym	Zaprobowałaby to	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Spodziewana reakcja matki na upijanie się	67,9	12,7	10,3	1,4	7,6
	Spodziewana reakcja ojca na upijanie się	68,2	11,8	8,5	2,0	9,5
	Spodziewana reakcja matki na używanie marihuany lub haszyszu	80,6	3,9	6,7	1,3	7,5
	Spodziewana reakcja ojca na używanie marihuany lub haszyszu	79,1	3,9	6,5	1,2	9,3
	Spodziewana reakcja matki na używanie ecstasy	82,0	3,1	5,9	1,3	7,8
	Spodziewana reakcja ojca na używanie ecstasy	80,0	3,2	6,1	1,1	9,6
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Spodziewana reakcja matki na upijanie się	61,3	21,5	7,8	1,3	8,1
	Spodziewana reakcja ojca na upijanie się	60,1	19,5	7,6	2,0	10,9
	Spodziewana reakcja matki na używanie marihuany lub haszyszu	81,8	5,1	5,9	1,0	6,2
	Spodziewana reakcja ojca na używanie marihuany lub haszyszu	79,6	4,4	6,3	,8	8,9
	Spodziewana reakcja matki na używanie ecstasy	83,5	3,2	5,1	,9	7,4
	Spodziewana reakcja ojca na używanie ecstasy	80,5	3,2	6,0	1,0	9,4

Tabela 72. Oczekiwane reakcje rodziców na poszczególne zachowania (2003 r.)

Poziom klasy		Nie pozwoliłaby na to	Zniechęcałaby mnie do tego	Nie wiedziałaby o tym	Zaaprobowałaby to	Nie wiem
Trzecie klasy gimnazjum	Spodziewana reakcja matki na upijanie się	70,0	12,4	9,9	1,3	6,3
	Spodziewana reakcja ojca na upijanie się	70,3	11,0	8,2	1,8	8,6
	Spodziewana reakcja matki na używanie marihuany lub haszyszu	81,4	4,5	6,3	1,2	6,6
	Spodziewana reakcja ojca na używanie marihuany lub haszyszu	80,3	3,9	6,6	1,1	8,0
	Spodziewana reakcja matki na używanie ecstasy	82,3	3,8	5,8	1,1	7,0
	Spodziewana reakcja ojca na używanie ecstasy	81,1	3,4	6,3	1,1	8,2
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Spodziewana reakcja matki na upijanie się	63,9	19,0	9,3	1,7	6,1
	Spodziewana reakcja ojca na upijanie się	62,8	16,1	8,6	2,8	9,6
	Spodziewana reakcja matki na używanie marihuany lub haszyszu	82,2	4,8	7,0	,8	5,2
	Spodziewana reakcja ojca na używanie marihuany lub haszyszu	79,6	3,5	6,9	,9	9,0
	Spodziewana reakcja matki na używanie ecstasy	84,3	3,1	5,7	,7	6,2
	Spodziewana reakcja ojca na używanie ecstasy	81,0	2,6	6,0	,8	9,6

Następne pytanie dotyczące rodziców sondowało spodziewaną reakcję z ich strony na upijanie się, używania przetworów konopi oraz używania ecstasy. Jak wynika z danych zebranych w tabeli 71 zdecydowana większość oczekuje reakcji w postaci braku pozwolenia ze strony rodziców na upijanie się, a także na używanie takich substancji jak przetwory konopi i ecstasy. Znacznie niższy odsetek respondentów spodziewałby się nieco słabszej reakcji polegającej na zniechęcaniu.

Jedynie około jednoprocetowe frakcje badanych oczekiwałyby akceptacji ze strony rodziców używania przetworów konopi lub ecstasy. Zgody na upijanie się spodziewa się niewiele więcej badanych bo 1-2%.

Należy odnotować, że rozkłady odpowiedzi w klasach starszych niewiele odbiegają od uzyskanych w klasach gimnazjalnych. Oznaczać to może, że każde z badanych zachowań spotyka się z brakiem akceptacji niezależnie od tego, w jakim wieku się zdarza. Inaczej jest jak pamiętamy w przypadku kwestii palenia tytoniu poruszonej w poprzednim pytaniu. Rodzice starszej młodzieży w znacząco większym odsetku niż rodzice młodszych akceptowali palenie u swoich pociech.

Spodziewane reakcje rodziców raportowane przez badanych w 2007 r. nie odbiegają w istotny sposób od wyników uzyskanych w tym zakresie w 2003 r. (tabela 72).

Wiarygodność wyników

W badaniu zastosowano dwa mechanizmy sprawdzające wiarygodność uzyskanych wyników. Pierwszy, to pytanie o znajomość i o używanie nieistniejącego narkotyku nazwanego relewin. Jak pamiętamy z cytowanych już wyników znajomość tego środka zadeklarowało 11-12% badanych, jednak do jego używania kiedykolwiek w życiu przyznało się nie więcej niż 1% badanych. Oznaczać to może, że badani w nieznacznym tylko stopniu deklarowali doświadczenia, które nie miały pokrycia w faktach.

Próba przybliżenia skali możliwego zatajania swoich doświadczeń z narkotykami w odpowiedziach na pytania ankiety były dwa pytania. Można je traktować także jako wskaźnik poziomu zaufania respondentów. Pierwsze z nich brzmiało: Gdybyś kiedykolwiek używał(a) marihuany lub haszyszu, czy sądzisz, że napisał(a)byś to w tym kwestionariuszu? Drugie zostało identycznie sformułowane tyle, że dotyczyło heroiny. Rozkłady odpowiedzi zawarto w tabeli 73.

Tabela 73. Poziom zaufania respondentów – rozkład odpowiedzi na pytanie o to, czy badany odpowiadając na ankietę przyznałby się do używania substancji, gdyby ich używał

Poziom klasy		Już to napisałem w tej ankiecie	Zdecydowanie tak	Chyba tak	Chyba nie	Zdecydowanie nie
Trzecie klasy gimnazjum	Przyznanie się do używanie marihuany lub haszyszu	26,2	40,9	20,3	4,5	8,1
	Przyznanie się do używanie heroiny	19,9	42,8	22,2	5,3	9,8
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Przyznanie się do używanie marihuany lub haszyszu	33,9	38,8	19,5	2,9	4,9
	Przyznanie się do używanie heroiny	23,5	43,6	21,1	4,4	7,4

Jedynie ok. 8-13% badanej młodzieży zadeklarowało brak zaufania twierdząc, że nie przyznałby się do używania marihuany lub haszyszu, gdyby taki fakt miał miejsce. Analogiczny wskaźnik dla heroiny jest nieco wyższy i wynosi 12-15%. Zarówno przy konopiach jak i przy heroinie młodsi uczniowie w wyższych odsetkach niż starsi twierdzili, że nie przyznałby się do ich używania.

Porównanie analogicznych wskaźników z badań przeprowadzonych w 1995 r. 1999 r. i 2003 r. wskazywało na lekki spadek odsetka uczniów skłonnych zataić swoje doświadczenia z przetworami konopi nawet w anonimowych badaniach ankietowych (tabela 74). Analogiczne odsetki w odniesieniu do heroiny podlegały wahaniom w wyniku których, w 2003 r. nie odbiegały one od stwierdzonych w badaniu z 1995 r. W 2007 r. odnotować trzeba spadek poziomu zaufania respondentów. Praktycznie wszystkie wskaźniki braku zaufania wzrosły, chociaż nie był to wzrost dramatyczny. Biorąc pod uwagę zaostrożenia polityki wychowawczej w szkole w 2005 r. można było oczekiwać znacznie większego spadku zaufania.

Tabela 74. Poziom zaufania respondentów (odpowiedzi: „chyba nie” lub „zdecydowanie nie” na pytanie o to, czy badany odpowiadając na ankietę przyznałby się do używania substancji, gdyby ich używał)

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	Przyznanie się do używanie marihuany lub haszyszu	13,5	12,0	11,9	12,6
	Przyznanie się do używanie heroiny	13,3	15,1	14,8	15,1
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	Przyznanie się do używanie marihuany lub haszyszu	8,6	8,0	5,2	7,8
	Przyznanie się do używanie heroiny	8,5	10,8	8,8	11,8

Profilaktyka a używanie substancji

Badanie zrealizowane w 2007 r. dostarczyło okazji do przybliżenia odpowiedzi na pytanie o zasięg zajęć profilaktycznych realizowanych w szkołach na terenie kraju, a także o ich efekty na poziomie zachowań na polu substancji psychoaktywnych. Badanie to nie ma aspiracji ewaluacyjnych – schemat badania nie spełnia tu podstawowych wymagań metodologicznych dla tego typu badań – jego wyniki powinny jednak dać wstępną orientację co do globalnego efektu oddziaływań profilaktycznych.

Zacznijmy od kwestii zasięgu oddziaływań szkolnej profilaktyki. W jednym z pytań ankiety prosiliśmy badanych o przypomnienie sobie, czy uczestniczyli w jakichś zajęciach profilaktycznych w szkole w bieżącym roku szkolnym. Pytaliśmy o zajęcia dotyczące narkotyków, alkoholu i tytoniu osobno. Rozkłady odpowiedzi zamieszczono w tabeli 75.

Tabela 75. Udział w zajęciach profilaktycznych w szkole w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem

poziom klasy		2003	2007
Trzecie klasy gimnazjum	kwestia picia alkoholu	68,7	67,5
	kwestia palenia tytoniu	67,5	64,6
	kwestia brania narkotyków	69,4	67,5
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	kwestia picia alkoholu	58,6	55,0
	kwestia palenia tytoniu	54,6	50,9
	kwestia brania narkotyków	62,2	54,2

W szkołach gimnazjalnych ok. 2/3 młodzieży (64-68%) uczestniczyło w zajęciach profilaktycznych skierowanych na kwestię alkoholu, tytoniu i narkotyków. W szkołach ponadgimnazjalnych uczniowie w mniejszych odsetkach brali udział we wszystkich tych typach zajęć profilaktycznych niż gimnazjaliści. Najbardziej dotyczy to zajęć dotyczących kwestii palenia tytoniu. Wyniki te wskazują na okres gimnazjalny, jako czas bardziej ożywionej działalności profilaktycznej w szkołach. Uczniowie starsi wydają się być nieco bardziej zaniedbani pod tym względem.

W 2007 r. odnotować trzeba niewielki spadek odsetków badanych deklarujących udział w zajęciach profilaktycznych w szkole, jaki nastąpił w stosunku do 2003 r. Największy spadek (8 punktów procentowych) pojawił się w raportowaniu uczestnictwa w zajęciach na temat narkotyków w szkołach ponadgimnazjalnych.

O uogólnionym efekcie zajęć profilaktycznych podejmowanych w szkołach możemy próbować wnioskować z porównania rozkładów odpowiedzi na pytanie o używanie substancji wśród tych, którzy brali udział w takich zajęciach i tych, którzy nie mieli z takimi zajęciami do czynienia. Można oczekiwać, że uczniowie poddani oddziaływaniom profilaktycznym w postaci

szkolnych zajęć będą w mniejszych odsetkach używali substancji, przy przyjęciu założenia, że zajęcia profilaktyczne kierowane są w równej mierze do uczniów w klasach o różnym stopniu rozpowszechnienia używania substancji.

W tabelach 76-79. zgromadzono odsetki badanych, którzy zadeklarowali używanie poszczególnych substancji w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wśród tych, którzy uczestniczyli w czasie bieżącego roku szkolnego w zajęciach na temat danej substancji i wśród tych, którzy w takich zajęciach nie brali udziału. Zestawienia dotyczą tylko używania substancji w czasie ostatnich 30 dni ze względu na potrzebę zachowania porządku czasowego zajęć profilaktycznych oraz używania substancji. Punktem odniesienia dla palenia marihuany lub haszyszu były zajęcia na temat narkotyków, dla picia alkoholu i upijania się – zajęcia na temat alkoholu, a dla palenia tytoniu zajęcia na temat tej substancji.

Jak wynika z danych zgromadzonych w tabelach w przypadku zdecydowanej większości analizowanych wskaźników nie dostrzegamy różnic istotnych statystycznie. Niezależnie od tego, czy badani uczestniczyli w zajęciach profilaktycznych w szkole, czy też nie brali w nich udziału, ich zachowania w zakresie substancji psychoaktywnych są podobne. Jedynie w szkołach ponadgimnazjalnych udało się uchwycić niewielki wpływ uczestnictwa w zajęciach profilaktycznych na używanie marihuany lub haszyszu. Badani, którzy nie brali udziału w zajęciach na temat narkotyków w 11,2% zaliczali się do używających tych substancji w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem, podczas gdy analogiczny odsetek dla uczniów, którzy uczestniczyli w takich zajęciach wynosił 7,2%. Różnica między tymi dwiema grupami jest istotna statystycznie.

Tabela 76. Udział w zajęciach profilaktycznych, a picie alkoholu

Poziom klasy			Picie napojów alkoholowych w czasie 30 dni przed badaniem	
			Tak	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	kwestia picia alkoholu	Tak	56,2	43,8
		Nie	55,9	44,1
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	kwestia picia alkoholu	Tak	79,3	20,7
		Nie	78,7	21,3

Tabela 77. Udział w zajęciach profilaktycznych, a upijanie się

Poziom klasy			Upicie się w ciągu ostatnich 30 dni	
			Tak	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	kwestia picia alkoholu	Tak	20,3	79,7
		Nie	21,3	78,7
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	kwestia picia alkoholu	Tak	31,4	68,6
		Nie	29,7	70,3

Tabela 78. Udział w zajęciach profilaktycznych, a używanie konopi

Poziom klasy			Używanie marihuany lub haszyszu w ciągu ostatnich 30 dni	
			Tak	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	kwestia brania narkotyków	Tak	6,1	93,9
		Nie	6,0	94,0
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	kwestia brania narkotyków	Tak	7,2	92,8
		Nie	11,2	88,8

Tabela 79. Udział w zajęciach profilaktycznych, a palenie tytoniu

Poziom klasy			Palenie tytoniu w ciągu ostatnich 30 dni	
			Tak	Nie
Trzecie klasy gimnazjum	kwestia palenia tytoniu	Tak	20,1	79,9
		Nie	21,6	78,4
Drugie klasy szkół ponadgimnazjalnych	kwestia palenia tytoniu	Tak	33,4	66,6
		Nie	35,7	64,3

Przytoczone wyżej konstatacje opatrzyć trzeba istotnymi zastrzeżeniami. Badania ESPAD nie pretendują do roli badań ewaluacyjnych profilaktyki, ich celem jest śledzenie trendów epidemiologicznych. Próba przybliżenia odpowiedzi na pytanie o skuteczność szkolnej profilaktyki realizowanej w postaci zajęć, jest zamierzeniem polegającym na dodatkowym wykorzystaniu zebranego materiału. Zastosowany tutaj schemat badawczy, jest najslabszym z możliwych, opiera się bowiem na pojedynczym pomiarze. W badaniach przekrojowych nie tylko nie jesteśmy w stanie kontrolować wpływu różnych czynników na zmiany interesującej nas cechy, ale nawet nie możemy

uchwycić samej zmiany. Nie odpowiadamy zatem na pytanie o to, czy badani pod wpływem zajęć profilaktycznych zmienili swoje zachowania w obszarze substancji. Zakładamy jedynie, że jeśli nie występuje zjawisko selekcji do uczestnictwa w zajęciach profilaktycznych dyktowanej poziomem zaangażowania w używanie substancji, to młodzież uczestnicząca powinna cechować się niższym poziomem wskaźników używania niż młodzież nie poddana takim oddziaływaniom. Taką też hipotezę poddano tu weryfikacji, z całą świadomością, że wnioskowanie o efektach profilaktyki szkolnej będzie tu miało charakter pośredni i dalece niepewny.

PODSUMOWANIE WYNIKÓW

W maju i czerwcu 2007 r. w ramach międzynarodowego projektu: „European School Survey Project on Alcohol and Drugs” (ESPAD) zrealizowano audytoryjne badania ankietowe na próbie reprezentatywnej uczniów klas trzecich szkół gimnazjalnych (wiek: 15-16 lat) oraz klas drugich szkół ponadgimnazjalnych (wiek: 17-18 lat) naszego kraju. Badania ESPAD podjęto w 1995 r. z inicjatywy Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs (Pompidou Group) działającej przy Radzie Europy. Na poziomie europejskim badania koordynowane są przez szwedzki ośrodek badań nad alkoholem i narkotykami (CAN) ze Sztokholmu.

Celem badania był przede wszystkim pomiar natężenia zjawiska używania przez młodzież substancji psychoaktywnych, ale także ocena czynników wpływających na rozpowszechnienie, ulokowanych zarówno po stronie popytu na substancje, jak i ich podaży.

Napoje alkoholowe są najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży. Chociaż raz w ciągu całego swojego życia piło 90% uczniów z młodziej grupy i 95% uczniów z starszej grupy. Picie napojów alkoholowych jest na tyle rozpowszechnione, że w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem piło 57% piętnasto-szesnastolatków i 80% siedemnasto-osiemnastolatków. Najbardziej popularnym napojem alkoholowym wśród całej młodzieży jest piwo, a najmniej – wino. Wysoki odsetek badanych przyznaje się do przekraczania progu nietrzeźwości. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem chociaż raz upiło się 22% uczniów z młodziej kohorty i 32% ze starszej grupy wiekowej. W czasie całego życia ani razu nie upiło się tylko 48% uczniów młodziej i 29% uczniów starszej.

Palenie tytoniu jest zachowaniem mniej powszechnym. Chociaż raz w życiu paliło 53% gimnazjalistów i 68% uczniów ze starszej grupy. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 22% uczniów z grupy młodziej i 35% ze starszej. Zarówno palenie tytoniu jak picie napojów alkoholowych jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Jeszcze rzadziej zdarza się przyjmowanie leków uspokajających lub nasennych bez przepisu lekarza. Takie doświadczenia chociaż raz w życiu stały się udziałem 16% uczniów z młodszej kohorty i 19% ze starszej kohorty. Sięganie po te leki jest bardziej rozpowszechnione wśród dziewcząt niż wśród chłopców.

Wyniki badania wskazują na znacznie niższy poziom rozpowszechnienia używania substancji nielegalnych, niż legalnych, szczególnie alkoholu i tytoniu. Zdecydowana większość badanych nigdy po substancje nielegalne nie sięgała. Wśród tych, którzy mają za sobą takie doświadczenia większość stanowią osoby, które co najwyżej eksperymentowały z marihuaną lub haszyszem. Chociaż raz w ciągu całego życia używało tych substancji 16% młodszych uczniów i 28% starszych uczniów. Na drugim miejscu pod względem rozpowszechnienia wśród substancji nielegalnych jest amfetamina - ok. 4% wśród uczniów gimnazjów i 8% wśród uczniów szkół wyższego poziomu.

Aktualne, okazjonalne używania substancji nielegalnych, czego wskaźnikiem jest używanie w czasie ostatnich 12 miesięcy, także stawia przetwory konopi na pierwszym miejscu pod względem rozpowszechnienia. W klasach trzecich gimnazjów używa tego środka ponad 11% uczniów, w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych – 17%. Kolejne miejsca zajmują w przypadku młodszych uczniów – amfetamina 2%, w przypadku starszych uczniów – amfetamina 4% oraz ecstasy 3%.

W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem 6% uczniów klas trzecich gimnazjów i 10% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych używało marihuany lub haszyszu.

Zarówno eksperymentowanie z substancjami nielegalnymi, jak ich okazjonalne używanie jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Uwagę zwraca wysoki poziom dostępności napojów alkoholowych przejawiający się w ocenach respondentów. Na tym tle dostępność substancji

nielegalnych jest oceniana znacznie niżej. Spośród substancji nielegalnych najwyżej ocenia jest dostępność przetworów konopi.

Większość młodzieży jest dobrze zorientowana w zakresie ryzyka szkód zdrowotnych i społecznych związanych z używaniem substancji psychoaktywnych. O stopniu ryzyka, według ocen respondentów, decyduje bardziej nasilenie używania, niż rodzaj substancji.

Poziom akceptacji dla używania poszczególnych substancji jest bardzo silnie różnicowany przez rodzaj substancji i intensywność używania. Sporadyczne picie jest powszechnie akceptowane, natomiast częste picie, a szczególnie częste upijanie się spotyka się z potępieniem większości badanych. Używanie substancji nielegalnych spotyka się generalnie z większym potępieniem niż picie alkoholu czy palenie tytoniu. Należy odnotować, że marihuana i haszysz są przez młodzież traktowane wyraźnie bardziej liberalnie niż inne substancje nielegalne.

Należy odnotować, że nie stwierdzono zależności między częstym paleniem tytoniu, pić alkoholu, czy upijaniem się, a uczestnictwem w zajęciach profilaktycznych w szkole dotyczących tych substancji. Niezależnie od tego, czy badani uczestniczyli w zajęciach profilaktycznych, czy też nie brali w nich udziału, ich zachowania wobec tych substancji psychoaktywnych nie różnią się znacząco. Stwierdzono natomiast niewiele niższe, chociaż statystycznie istotne, rozpowszechnienie palenia marihuany lub haszyszu w grupie uczniów starszych, którzy uczestniczyli w zajęciach profilaktycznych na temat narkotyków niż wśród tych, którzy w takich zajęciach nie brali udziału. Podobna prawidłowość nie wystąpiła w grupie gimnazjalistów.

Porównanie wyników badania z 2007 r. z wynikami badań zrealizowanych w 2003 r., 1999 r. i 1995 r. wykazało tendencję do spadku wskaźników używania alkoholu przez młodzież w latach 2003-2007 po stabilizacji w latach 1999-2003 i po silnym wzroście w latach 1995-1999. Spadek wskaźników przekraczania progu nietrzeźwości, czyli picia szczególnie destruktywnego, był silniejszy niż wskaźników konsumpcji alkoholu.

Trochę inaczej rzecz się ma z substancjami nielegalnymi. Tu także obserwujemy stabilizację lub spadek, jednak w latach 1999-2003 mieliśmy do czynienia ze wzrostem. Trzeba dodać, że w okresie 1995-1999 problem narkotyków wykazywał bardzo silny trend wzrostowy.

Spadek rozpowszechnienia używania amfetaminy był większy niż spadek rozpowszechnienia używania przetworów konopi. Oznacza to zatem znacznie większą poprawę sytuacji w obszarze bardziej groźnej substancji.

W zakresie wskaźników picia alkoholu i palenia tytoniu obserwujemy proces zacierania się różnic między dziewczętami i chłopcami, chociaż jeśli chodzi o upijanie się, to nadal zróżnicowanie związane z płcią pozostaje znaczne. Zmiany w rozpowszechnieniu używania przetworów konopi wśród chłopców i dziewcząt nie układają się w tak czytelną tendencję, chociaż tu również możemy zaobserwować lekkie zmniejszenie się różnic między chłopcami a dziewczętami w stosunku do 1995 r.

W zakresie oceny dostępności poszczególnych substancji obserwujemy załamanie trendu wzrostowego trwającego od początku badań ESPAD. Wszystkie wskaźniki dostępności substancji psychoaktywnych zaczynają wykazywać korzystne tendencje. Zarówno oceny dostępności substancji, jak ekspozycja na propozycje w 2007 r. spadły, chociaż nadal utrzymują się na wysokim poziomie. Warto zauważyć, że sygnały spadku dostępności dotyczą zarówno substancji nielegalnych, jak i legalnych.

Pozytywne tendencje dają znać o sobie także na takim wymiarze jak akceptacja – potępienie. W 2007 r. w stosunku do 2003 r. lekko spadły odsetki akceptujących używanie substancji, a wzrosły proporcje tych, co je zdecydowanie potępiają.

W obszarze oceny ryzyka związane z używaniem substancji obserwujemy lekki spadek odsetków badanych przypisujących używaniu substancji duże ryzyko.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Wyniki badania z 2007 r. na tle wyników poprzednich edycji ESPAD skłaniają do sformułowania kilku wniosków, a w ślad za nimi kilku rekomendacji.

Polska młodzież wedle wyników badania jawi się nadal jako silnie zagrożona przez legalne substancje psychoaktywne, chociaż pojawiły się pozytywne tendencje. Większość wskaźników dotyczących substancji nielegalnych także jest dość wysoka, chociaż niższa niż w przypadku substancji legalnych i także wykazująca oznaki spadku. Prowadzenie działań profilaktycznych powinno zatem nadal stanowić bezwzględny priorytet.

Już dane z 2003 r. przemawiały za osłabieniem tempa wzrostu, przynajmniej niektórych wskaźników, dane za 2007 r. wskazują na zmniejszenie się skali zjawiska. Ponadto dzięki poruszeniu kwestii udziału w zajęciach profilaktycznych uzyskaliśmy pierwsze argumenty sugerujące pozytywne efekty zajęć profilaktycznych prowadzonych w szkołach, przynajmniej w kwestii narkotyków. Dlatego też warto kontynuować wysiłki w tym kierunku.

Odwroćcie, a przynajmniej zahamowanie, tendencji wzrostowej w zakresie używania substancji psychoaktywnych przez młodzież zaobserwowane w 2007 r. wymaga wyjaśnienia. Trzeba przypomnieć, że na podstawie porównań wyników ESPAD 1995, ESDAD 1999 oraz ESPAD 2003, a także wyniki badań CBOS realizowanych w latach 1992, 1994, 1996, 1999 i 2003 notowano silny trend wzrostowy, chociaż pod koniec okresu objętego tymi porównaniami można było zauważyć symptomy wygasania trendu wśród gimnazjalistów. Odpowiedzi wymaga przede wszystkim pytanie o wkład efektów szeroko rozumianych działań profilaktycznych w odwrócenie trendu w rozpowszechnieniu używania substancji przez młodzież. Innymi słowy trzeba wiedzieć: w jakim stopniu spadek rozpowszechnienia zjawiska wynika z szeroko pojętych reakcji społecznych, a w jakim jest przejawem własnej dynamiki zjawiska.

Do sformułowania hipotez na ten temat przybliży nas analiza porównań międzynarodowych, która będzie możliwa, gdy tylko opublikowany zostanie

raport europejski. Już teraz jednak można sugerować, że wkład szeroko rozumianego zapobiegania może być znaczny, bowiem tendencje spadkowe lub stabilizacyjne pojawiły się także w obszarze postaw oraz w ocenach dostępności substancji. Warto też zauważyć generalnie pomyślniejsze tendencje w dynamice wskaźników problemów doświadczanych przez młodzież w związku z używaniem substancji na tle dynamiki wskaźników analogicznych problemów powstających bez uwikłania w picie lub używanie narkotyków.

Kolejne pytanie do jakiego skłania analiza wyników, to pytanie o trwałość odnotowanej w 2007 r. tendencji do spadku wskaźników. Innymi słowy chciałoby się wiedzieć, czy spadek będzie miał trwały charakter, czy stanowi chwilowe załamanie trendu. Na rozstrzygnięcie tej kwestii poczekać trzeba do realizacji kolejnych badań.

Wysoki poziom dostępności napojów alkoholowych w opiniach uczniów młodszych, chociaż także zdradzający obecnie tendencję spadkową, skłania do zwrócenia bacznej uwagi na kwestie sprzedaży alkoholu niepełnoletnim. Wyniki badania w tej kwestii nie są jednoznaczne, z jednej strony spadają odsetki gimnazjalistów deklarujących łatwy dostęp do napojów alkoholowych, a także tych, którzy podejmują próby zakupów, z drugiej jednak strony udział nieudanych prób zakupów piwa i wina wzrasta bardzo powoli, a wódki wręcz spada. Zintensyfikowanie działań kontrolnych w tym zakresie, szczególnie jeśli chodzi o sprzedaż napojów wysokoprocentowych, wydaje się zatem nadal koniecznym uzupełnieniem działań profilaktycznych skierowanych na ograniczanie popytu na napoje alkoholowe wśród młodzieży. Warto dodać, że ograniczenia sprzedaży napojów alkoholowych są jednym ze sposobów ograniczania spożycia alkoholu o potwierdzonej skuteczności, oczywiście jeśli udaje się je rzeczywiście wyegzekwować. Zadanie to jest szczególnie trudne w warunkach silnie rozbudowanej sieci sprzedaży napojów alkoholowych. Warto zatem rozważyć możliwość jej ograniczenia.

Wydaje się, że znaczne rozpowszechnienie używania substancji, a szczególnie rozmiary zjawiska picia alkoholu i używania przetworów konopi,

jest efektem głębokiej zmiany obyczajowej, jakiej doświadczyliśmy w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Dla utrzymania obecnie zapoczątkowanego trendu spadkowego, potrzebna jest nie tylko mobilizacja całego społeczeństwa oparta na pełnym konsensusie, co do celu, jaki chcemy osiągnąć, ale też i pomysły nowego podejścia do redukcji popytu na substancje wśród młodzieży.

Efektom zmian obyczajowych jest też proces wyrównywania się różnic w rozpowszechnieniu i nasileniu używania substancji między chłopcami i dziewczętami, widoczny szczególnie w obszarze konsumpcji alkoholu oraz palenia tytoniu. Wprawdzie nadal większość wskaźników jest większa wśród chłopców niż wśród dziewcząt, to jednak, jeśli ten trend się utrzyma, możemy spodziewać się całkowitego zatarcia różnic w niedalekiej przyszłości. Wydaje się to stanowić wyzwanie dla działalności profilaktycznej, która w większym stopniu powinna być adresowana do dziewcząt.

Znaczne rozmiary grup silniej zaangażowanych w używanie substancji skłaniają do przeformułowania akcentów w strategii prewencyjnej. Rozbudowy wymaga oferta dla młodych ludzi używających względnie często substancji nielegalnych lub pijących często, w ilościach prowadzących do nietrzeźwości. Wielu z nich nie uda się przekonać do zmiany tego stylu życia, konieczne wydaje się zatem, dbanie o minimalizację szkód, do jakich taki styl życia może prowadzić.

Skłonność do względnie liberalnego podejścia do przetworów konopi, czy przekonania o mniejszym ryzyku szkód związanych z ich używaniem niż w przypadku takich narkotyków, jak heroina, czy kokaina, pokazuje kierunki myślenia młodzieży na ten temat. Wydaje się, że warto pamiętać o tym, by przekaz profilaktyczny, szczególnie o charakterze edukacyjnym, przystawał do doświadczeń, postaw i przekonań młodych ludzi.